

БИБЛИОТЕКА
БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНИ

ГОД. VII

№ 4

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ

БАЧО КИРО

КНИГА I-ВА

Редакторъ : П. КАРАПЕТРОВЪ

Уредникъ : Ал. КАРАПЕТРОВЪ

Книгоиздателство и печатница „ДРЕВНА БЪЛГАРИЯ“

София

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ/БАЧО КИРО

Отъ сжция авторъ :

НЕПОБЕДИМИТЪ — разкази 1935

ПОСЛЕДНИЯТЪ ДЕНЪ — разкази 1936

КНЕЗЪ ИВАНЪ КУЛИНЪ — поветь 1936

БИБЛИОТЕКА
БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНИ
Редакторъ : П. КАРАПЕТРОВЪ   Уредникъ : Ал. КАРАПЕТРОВЪ

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ

БАЧО КИРО

Книгоиздателство и печатница „ДРЕВНА БЪЛГАРИЯ“
София

Препоръчана от Министерството на
Народното Просвещение съ окръжни
№ 3629 от 10 II 1932 г., № 1062
от 31 X 1934 г. и № 4613 от 11 XII
1936 г.; от Министерството на Тър-
говията, Промислеността и Труда
съ окръжно № 7780 от 9 XI 1931 г.;
от Министерството на Войната съ
наредба № 5 от 27 VI 1930 г.;
от Светия Синодъ съ окр. № 8549
от 8 XII 1933 г. и от Министер-
ството на Вътрешните работи и Н. З.
съ окръжно № 2706 от 17 II 1936 г.

РОБСКА ЛЮЛКА

Селянитѣ бѣгаха къмъ планината. Отъ десетина дни дълги кеввани отъ изплашени, бледи, болнави хора се изнизваха на горе по гориститѣ склонове на Балкана, въ чиято пазва бѣжанцитѣ вѣрваха, че ще намѣрятъ спокойствие, че ще се спасятъ отъ отровния дѣхъ на Синята Жена.

— Не идва по планината. Отъ здравеца и мащерката се плаши.

— Чумата бѣга отъ шумата.

Селянитѣ се кръстѣха и шепнѣха набожно:

— Да пази Господь...

По тѣсната пѣтечка се блѣскаха мжже, жени, старци, деца. Тия, чиито врати Синята Жена бѣ вече зачернила, тихо ридаеха. Сълзитѣ бѣха изсъхнали отъ вѣтѣра и слѣнцето и пискливиятъ плачъ се бѣ превърналъ въ глуха, еднозвучна пѣсенъ — безъ начало и безъ край, съ една отчаяна молитва за пощада и съ хиляди клетви и устреми. А другитѣ, тия до които не бѣ достигналъ отровниятъ дѣхъ на чумата, нито змийскитъ езикъ на погледа ѝ, сякашъ бѣха повече изплашени; ужасени, каточели, отъ неочакваното щастие, че сѣ пощадени.

Всички се стремѣха да стигнатъ часъ по-скоро до манастирската ливада, да стѣкнатъ огънь и да спратъ на почивка, макаръ като чергари. Ала пѣтечката, каточели сѣ повече се стѣсняваше, сѣ повече криволичеше по ската и сѣ по-буйно се носѣше долу въ бездната бѣла Росица.

— Ихъ, опустѣло!

— Кжде се тикашъ? Не виждашъ ли, че и другитѣ бързатъ? Или мислишъ, че само тебе ти е милъ живота?

— Сждии не ща, — сопна се едѣръ, снаженъ мжжъ. — Тѣй знамъ да вѣрвя. Ако не ти харесва, съ едно рамо ще те изпратя долу.

— Виджъ го ти.

— Вървете, вървете, — подкани дѣдо Стойко.

— Тая пъкъ и пеленаче помъкнала. Не го оставила въ селото да умре отъ чумата, ами го довела тука отъ гладъ да умре.

— Хайде, хайде. Всѣки самъ си носи товара.

Дѣдо Стойко сбърчи вежди и удари съ тояжката си скалата край пжтеката. А майката по-силно притисна до гърди пеленачето си и изхлипа.

— Не плачи, Петровице, — бащински я смъмри дѣдо Стойко. — Хората сж все такива. За лоши приказки винаги се сѣщатъ. Пъкъ и нали виждашъ какво време е.

— Лошо, дѣдо Стойко! Баремъ това дете да не бѣше... А то... откъсна ми ржцетъ. Вървя, мисля, па ми причернѣва... Ей, тъй да премижа, па и двама съ него въ Росица.

Петровица захълца. Детето сякашъ разбра, че е тяжестъ и заплака.

— Малко остана. Още малко и ще стигнемъ!

А ноцъта вървѣше бързо по стѣпкитѣ на бѣгълцитѣ, достигна ги, омота ги въ черната си мъгла и диво се закиска на участъта имъ.

Стариятъ дѣдо Стойко едва се промъкна напредъ! Петровица се отби въ страна, сѣдна на единъ камъкъ и въздъхна:

— Не мога вече, рожбо! Сили нѣмамъ!

Тя разтвори пазвата си и долепи изнемошѣла грждъ до розовитѣ устнички на детето.

— Да мога мъничко да дрѣмна, да почина... Ами чумата?... Запази ме, Майко Богородице.

Мисълъта за чумата я прониза като мълния. Тръпкитѣ полазили по цѣлото ѣ тѣло прогониха умората. Само лѣвата ржка я болѣше много. Не! тя не усѣщаше ржката си. Сякашъ бѣше отсѣнена.

Петровица скочи, постъкми пеленкитѣ на детето, внимателно го положи на камъка, прекръсти се и потъна въ тълпата. Тя хапѣше края на забрадката си, за да не завие като вълчица.

Следъ нея тѣхното голѣмо черно куче направи нѣколко крачки, зави като за умрѣло, сетне се върна при живия вързопъ изоставенъ на камъка, помаха опашка и легна.

Сивитѣ очи на пеленачето бѣха широко отворени. Тѣхниятъ погледъ потъваше въ небето, нѣкъде дълбоко задъ звездитѣ и срещаше кротката усмивка на Божата Майка.

А Петровица бѣгаше съ всички селяни къмъ манастирската ливада. И толкова близо ѝ се стори.

— Ще сѣдна да почина малко, — помисли си тя, и трѣсна отъ гърба си шаренитѣ черги. — Сетне ще се върна за детето.

Какъ всички се бѣха промѣнили. Дѣхътъ на гороцвѣтъ и вѣрата, че „чумата бѣга отъ шумата“, сякашъ бѣха направили чудо. Изплашенитѣ селяци, приказваха шумно и живо, и ако не можеха да бждатъ радостни, поне не бѣха скръбни. Само умората ги потискаше. И свити край огньоветѣ тѣ сладко почиваха.

Петровица не посмѣ да приближи до огньоветѣ. Струваше ѝ се, че всички ще я посочатъ съ прѣсти и ще закрещатъ:

— Ето я тая дето си изостави детето на единъ камъкъ край пжтя. Вижте я!

А най-много се боеше отъ кроткитѣ очи на дѣдо Стойко и отъ тихитѣ му думи:

— Господъ отсича ржката, която не може да носи чедото си.

— Малко само да почина, — оправдаваше се сама Петровица, — и ще се върна да си го взема.

Но сънътъ и тежката ржка на умората я надвиха. Тя приведе глава надъ свититѣ си колѣне и заспа. Заспа, за да види страшенъ сънъ: ето Синята Жена върви по сжщата пжтека, по която днесъ мина тя; ето камъка и малкия вързопъ — живия вързопъ съ сивитѣ очички. „Другитѣ избѣгаха, — шепне Сивата Жена, — но добре, че сж ми оставили това младо сърдчице.“ И тя се засмива тѣй, че грознитѣ ѝ зелени жби се показватъ цѣли, а изъ ноздритѣ ѝ излиза облакъ синъ димъ. Синята Жена се навежда да вземе пеленачето, а лицето ѝ се гърчи въ страхотни брѣчки и цѣлото ѝ тѣло трѣпне отъ удоволствие. Въ това време Петровица тича срещу нея, колѣнички и ѝ се моли: „Остави детето ми, на, вземи мене, а него остави. Тука край пжтеката могатъ да го намѣрятъ добри хора и да си го отгледатъ, като свое.“ Синята Жена пакъ показва жбитѣ си: „Да бжде! Ела! Приближи се!“ Съ голѣмата си костелива ржка тя сграбчва Петровица презъ кръста, грабва и пеленачето и се втурва надолу къмъ полскитѣ села, кждето по всички кжщи е развѣла черни байраци. „Детето ми остави, — запищѣва Петровица и посѣга съ ногте къмъ кървавитѣ очи на Синята Жена. — Пусни ми детето! Пусни го!“

Отъ своя викъ Петровица се събуди, скочи като ужилена и пакъ се струполи на чергата. Тя потри очитѣ си, за да се увѣри, че не сънува: до нея, на чергата лежеше нейното пеленаче, а свито въ страна тежко дишаше голѣмото черно куче.

Вѣрното псе бѣ носило въ жбитѣ си своя малъкъ господарь до поляната, кждето дѣхаха здравецъ и мащерка, и горскитѣ вѣтъръ разгонваше отровната смрадъ на чумата.

Бедната майка се смѣеше съ нѣкакъвъ дивъ нечовѣшки смѣхъ, примѣсенъ съ хълцане и вопли. Тя правѣше бързи метани, притискаше пламналото си чело до росната трева, а после, когато повдигаше взоръ къмъ небето бързо повтаряше:

— Благодаря Ти, Богородице Дево! Благодаря Ти, Богородице Дево!

Развиделяваше. Високитѣ върхове на букака и планинскитѣ чукари се обагриха отъ първитѣ алени лъчи на слънцето. Огньоветѣ бѣха загаснали. Разбуденитѣ отъ сутрешния хладъ бѣгълци, гледаха молѣщата се жена и повдигаха рамене.

Нѣкои дори отсичаха:

— Полудѣла е.

— Пъкъ и какъ да не полудѣе? Мжжътъ ѝ — единъ непрокопсаникъ... Развѣй прахъ... И тя сама жена...

Само дѣдо Стойко тихо повтаряше:

— Чудни сж пжтищата Ти, Господи.

Защото, преди зори, обикаляйки ливадата, бѣ видѣлъ черното куче на Петъръ Заневъ да носи въ жбитѣ си пеленачето.

Бѣгълцитѣ отъ Горни Турчета бѣха заели една часть отъ манастирската ливада, бѣха се наредили кой какъ може и живѣеха съ надеждата, че чумата ще си отиде скоро.

— Какво ще прави болестъта въ опустѣлитѣ села? Ще скита, ще пита — па прѣждома ще отиде въ преизподнята, отъ кждето е дошла.

Тѣй успокояваше селянитѣ попъ Дионисий на българо-славянски езикъ. Той бѣше руснакъ, воененъ свещеникъ отъ армията на Дибичъ Забалкански, останалъ следъ Од-

ринския миръ въ България, съ желание да работи за братята „болгаре“. Селянитѣ го тачеха, като светецъ и все пакъ, на неговитѣ успокоителни думи мнозина поклащаха глави и мълвѣха:

— Кой знае? Дано тъй стане!

Тогава дѣдо Стойко се намѣсваше и тихо, мъдро, убедително добавяше:

— Правъ е очката. Болестъта е като хайдутинъ. Когато нѣма какво да краде — отива си.

Но селянитѣ не мислѣха тъй. Тѣ тжгуваха за стрѣхитѣ си, за бѣлитѣ варосани кжщурки, а най-вече за хвърленото въ земята зърно.

— Ехъ, че есенъ бѣше. Земята се напи като кжделя. И снѣгътъ бѣше до колѣне. И навреме се стопи. И пролѣтнитѣ дъждове бѣха съ мѣрка. Що берекетъ би билъ. А то сега? Тъкмо когато се наливатъ класоветѣ да не можешъ да си обходишъ нивитѣ.

— Не гнѣвете Бога, — отговаряше попъ Дионисий. — За грѣхове теглимъ, — за това мълчете.

— Правъ е очката, — като на ектение припѣваше дѣдо Стойко и потърсваше въ погледитѣ на останалитѣ първенци чорбаджи Димитъръ Франгата и хаджи Тодоръ одобрително исо.

Ала натрапчивата мисълъ за селото, лишенията и мжката, че здрави хора стоятъ съ скръстени ржце, подхранваха едно негодувание. Па и страхътъ отъ Синята Жена бѣ намалѣлъ. Нали отъ седмица не бѣха погребвали никого?

— Поведохме се по ума на старцитѣ и ето до кжде стигнахме. Зарѣзахме си домоветѣ. Защо?

— Ами ако се сетятъ турцитѣ да претършуватъ кжщитѣ ни.

Мислитѣ на мжжетѣ и сподавениятъ шепотъ се предаваха на женитѣ, разплакваша ги, караха ги да блѣднѣятъ и да проклинатъ.

— Стойте още недѣля, — увещаваха старцитѣ; — стойте поне до Светаго Иоана!

— Да става каквото ще. Ние сме се решили!

И нѣколцина млади започнаха да се стѣгатъ.

И тъкмо тогава, когато старцитѣ мислѣха, че младитѣ сами ще се хвърлятъ въ разкривенитѣ ржце на изгладнѣлата чума, на поляната при селянитѣ се яви единъ високъ, мургавъ мжжъ, съ засукани на кравай мустаци, съ живи черни очи и високо умно чело.

— Добъръ ви день, нашенци.

Селянитѣ загледаха за мигъ втрещени, а сетне се намръщиха. Само единъ човѣкъ отвърна на поздрава — стариятъ попъ Дионисий:

— Далъ Богъ добро.

— Ами вие какво мълчите? Азъ човѣкъ ли съмъ, или куче?

— Гледайте го, — процеди нѣкой презъ зъби. — Говедарьтъ Петъръ Заневъ иска да го посрещаме като паша.

— Ако знаете каква новина ви нося, не като паша, а като султанъ ще ме посрещате. Най-вече ти, че сега минахъ край нивитѣ ти, — налѣли се, натежали. Отъ класъ хамбаръ ще пълнешъ.

Петъръ Заневъ остави на страна тежката си торба и седна.

— Чумата си отиде. Азъ бѣхъ изъ Добруджа, когато научихъ, че по нашенско завърлувала. Па вчера, като стигнахъ Галибъ-бейовата горичка и полегнахъ да почина видѣхъ я. Нея де, чумата. Страшно нѣщо. Върви изъ гората и търси вода да пие. На ржка носи една кошница съ яйца. Тукъ потърси вода — тамъ потърси вода, а азъ я гледамъ и треперя. Току изведнажъ излѣзе задъ гърба й единъ пръчь, блъсна съ рога кошницата й, събори я, изпочупи яйцата и избѣга.

— Този пръчь ще е билъ самиятъ дяволъ,—възкликна нѣкой.

— Е, ами чумата?

— Заплака. Ама не човѣшки, ами като малко яре. После се стопи и потъна въ земята. Прекръстихъ се, отидохъ до мѣстото, гдето седѣше—гледамъ все сини отровни гъби.

— Сетне?

— Сетне, какво? Побѣгнахъ.

— Слава Богу, слава Богу.

Селянитѣ гледаха смаяни. Наистина, Петъръ Заневъ бѣше по тѣхному смахнатъ човѣкъ, но за тази новина трѣбваше да му се вѣрва.

Съ чумата шега никой не би посмѣлъ да си прави. И нали самъ Петъръ имаше жена и дете?

— Е, щомъ е тѣй, да си слизаме въ село.

— Петре, на кашмеръ ли ги прикавашъ тия нѣща? — запита дѣдо Стойко и строго сви вежди.

— Та мигъръ съмъ дете. Слѣзте въ равнината да видите. Всички сж се прибрали по домоветѣ си вече.

И като повдигна торбата си каза:

— То си е ваша работа, ще ли ми върват. Азъ си вземамъ жената и детето и отивамъ въ село.

Той се огледа по ливадата, съзрѣ жена си и веселъ се опжти къмъ нея.

Петровица се изправи, оправи прибрадката си и заситни срещу мъжа си.

— Ехей, Цоне.

Жената улови дѣсницата му, цѣлуна я и тихо промълви:

— Добре дошълъ.

На очитѣ ѝ трепнаха две бисерчета, но тя тръсна глава за да паднатъ безъ да оставятъ следи по странитѣ ѝ.

Близо три години тя бѣше жена на Петъръ Заневъ, но все каточели се срамѣше отъ него.

Петъръ не бѣше богатъ, не бѣше кой знае какъвъ — простъ говедаръ. А жена му се стѣсняваше отъ него. Може би отъ чуднитѣ му очи, или отъ думитѣ му, отъ неговитѣ дивни приказки за царе и царкини, за горски духове, за далечни прекрасни страни. Или, може би, защото нейниятъ мъжъ, простиятъ говедаръ Петъръ, знаеше да чете и пише по-добре отъ дѣда Стойка и хаджи Тодора, та дори и самъ Илю Чорбаджи бегликчията го караше да му пише смѣтка за беглика въ село.

Какъ много му се радваше Цона, колко много го обичаше, и какъ я заболяваше сърдцето, когато селянитѣ смѣтахъ Петра за смахнатъ.

А Петъръ наистина бѣше страненъ човѣкъ. Условяше се за говедаръ въ село, изкарваше нѣколко дни по редъ добитъка на паша, а после го натирияше безъ да го е грижа и изчезваше.

По цѣли месеци отъ него нѣмаше ни следа, ни вестъ, а после внезапно се явяваше въ село, разтваряше тежката си торба и раздаваше армагани: на старцитѣ броеници, на женитѣ иконки и кръстчета, на децата шарени шекерчета, а на нея, на булката си, ще донесе нови чехли, коприненъ баръщъ и въ ржката ѝ ще пусне нѣколко бѣли сребърни парички.

Опитваше се Цона да го попита кжде е билъ, отъ кжде е припечелилъ бѣлитѣ сребърни парички. Той въздишаше:

— Ехъ, Цоне, чудни страни има по Божия свѣтъ. Ходя, ходя и не мога да се нагледамъ. А за паритѣ — аргатувахъ.

И сега, когато Цона посрещна мъжа си не предъ бѣлата имъ сиромашка кжщичка, а срѣдъ манастирската ливада; когато къмъ тѣхъ бѣха отправени десетки любопитни и насмѣшливи погледи, — бедната жена — пакъ се почувствува засрамена и пакъ я преболя сърдцето.

А Петъръ се отпусна на чергата, зарови лице въ пеленитѣ на рожбата си и се засмѣ като лудъ.

Задъ него застанала права жена му, засукваше края на престилката си и влажниятъ ѝ погледъ, сякашъ търсѣше опора въ усмихнатитѣ очи на детето.

— Ама че синъ имамъ! Синъ и половина! Юнакъ! Алтънче му нося, алтънче.

И като се изви бързо къмъ жена си, тихичко и ласкаво каза:

— А за тебе два алтъна, детето си ми го родила!

И най-лошата рана, като преболи забравя се. Малко по-дълго време остава едно парливо чувство, но и то претръпва.

Селянитѣ забравиха чумата. Гробоветѣ на нейнитѣ жертви се бѣха изравнили, чернитѣ байраци по кжщитѣ избѣлѣха и се скжсаха. Живота си е животъ.

Пакъ пѣха по жѣтва моми и ергени, пакъ свириха циганитѣ зурладжии по гроздоберъ, а сега по тлѣки и седѣнки кѣнтѣха до срѣдъ нощъ младежки смѣхове.

Изнизваха се днитѣ, като синци отъ разкжсанъ герданъ, претъркулваха се по цѣлата земя и, сякашъ, въ морето потѣваха.

— Де да мога да събера въ шепа разпилянитѣ дни — казваше Петъръ Заневъ.

— Какво ще ги направишъ? — питаше дѣдо Стойко и го радваше надеждата, че Петъръ се е вразумилъ и съжалява за загубеното си време.

— Какво бихъ направилъ днитѣ ли, дѣдо Стойко? Бихъ ходилъ, ходилъ по бѣлия свѣтъ до дете ме държатъ нозетѣ. А защо бихъ ходилъ, ще речешъ? Да се уча. Да видя какъ живѣятъ хората. Да си напълня очитѣ, та като умра да не останатъ отворени.

— Зле мислишъ, Петре, — отвръщаше дѣдо Стойко. — То ходенето е добро, когато е съ прилика. Прекалишъ ли—

хаймана ще станешъ. Ето сега и ти: походи си, видѣ свѣтъ, стига вече. Мирясай. Жена и дете имашъ. Не помисляшъ ли за тѣхъ? Донесълъ си нѣкоя и друга жълтица — купи си земя. Стани и ти човѣкъ. Ученъ си, уменъ си, па за тази работа не се залавяшъ.

— Не е за менъ земята, — тжжно поклащаше глава Петъръ. — Не съмъ азъ, като другитѣ нашенци. Кой знае? — Може и да не съмъ съ всичкия си умъ, но такъвъ съмъ.

Дѣдо Стойко повдигаше рамене.

И този разговоръ се почваше почти всѣки день и почти всѣки день свършваше така. Дѣдо Стойко завърташе броелицата си, повдигаше се тежко отъ трикракото столче и шепнѣше повече съ грижа, отколкото съ упрѣкъ:

— Господъ да те научи.

И се провираше презъ низкия комшулукъ.

Дѣдо Стойко знаеше Петра още като дете. Знаеше и баща му, знаеше и майка му, знаеше и по-голѣмия му братъ, който пакъ тѣй обичаше да скита по свѣта, докато изчезна. Може би и за това старецътъ тѣй бащински се грижеше за Петра. Той го сватоса за Цонка, той му кумува, той кръсти сина му Киро. Сроди се съ него, само за да може по-силно да му влияе. Не би.

Петъръ си остана сжщиятъ. Обичаше дѣда Стойка, уважаваше го, на крака му ставаше като го види, отъ баща повече го зачиташе. Но станеше ли дума за скитничеството Петъръ сбръчкваше вежди и мълчеше.

Веднажъ дѣдо Стойко му каза:

— Ето, виждашъ, азъ съмъ старъ. Скоро ще отида при баща ти. Какво ще му кажа, като ме запита „Личоолу, какъ е Петъръ? Стана ли човѣкъ?“ Какво ще му кажа, а?

— Ще му кажешъ, че не сж хора само тия, които цѣлъ животъ се навъртатъ около сукманитѣ на женитѣ си. И азъ съмъ човѣкъ, дѣдо Стойко, ама не съмъ ханъмско канарче да живѣя по прозорцитѣ на харема. Ей тѣй, свободенъ искамъ да си живѣя.

Отъ тогазъ на сетне дѣдо Стойко не му продума ни дума. Той не можеше да прецени както трѣбва Петровитѣ думи, и ги вземаше върху себе си:

— Значи азъ, и хаджи Тодоръ, и хаджи Симеонъ, и попъ Дионисий сме ханъмски канарчета? Така е — ти го учишъ на умъ и разумъ, а то те замѣря съ камъни.

На нѣколко пжти Петъръ се опитваше да го заговори, но дѣдо Стойко се правѣше, че не чува — заглавкваше се

съ нѣкоя работа изъ сайвана, или пъкъ бързо-бързо се прибираще въ кѣщи.

Току срещу Димитровъ-день, когато дѣдо Стойко съ попъ Дионисий въ църковната килия разговарѣха за чудесата на Светаго Димитрия, вратата леко се отвори и при тѣхъ влѣзе Петъръ Заневъ.

— Добъръ вечеръ.

— Далъ Богъ добро.

Петъръ цѣлуна рѣка на попа, пое дѣсницата на дѣда Стойка, посуети се мигъ-два, па цѣлуна и нея.

— Ти, дѣдо Стойко, прощавай. Магаре съмъ азъ, магаре!

— Защо да ти прощавамъ, Петре? Да не си ме билъ, я? И тази хубава.

— Не е за това. Знамъ азъ, че ми се сърдишъ, а ми тежи. Като баща те имамъ азъ и за това ми е мжно.

— Ами, ами. Сърдилъ съмъ му се. Празна работа е тая. Кажу какво те води, кажи.

Петъръ погледна попъ Дионисия, погледна засмѣния дѣдо Стойко и самъ се засмѣ:

— Нищо. Азъ само така. Мислѣхъ си, ако можешъ да кажешъ една дума на чорбаджи Димитра. Той на тебе хатра нѣма да скърши.

— Какво е то?

— Знаешъ, дѣдо Стойко, готова пара лесно се свършва. Тази пролѣтъ бѣхъ припечелилъ нѣщичко, ама изядохме го съ живото и здраве. Та рекохъ да кажешъ на чорбаджи Димитра да ме условите за говедаръ.

— Да те условимъ по Димитровъ-день за говедаръ? И тази добра.

— Не за сега, не. За на пролѣтъ. Като съмъ условенъ, ще имамъ смѣлость да поискамъ отъ тукъ отъ тамъ по нѣщо докле иззимимъ. А на пролѣтъ ще се изплащамъ.

Дѣдо Стойко се взре въ лицето на своя събеседникъ. Жълтата свѣтлина на кандилото играеше по това хубаво младо лице, което отразяваше и гордостъ и обмислена решителностъ и самоувѣреностъ.

За пръвъ пжтъ Петъръ Заневъ молѣше да го условятъ. До сега него го условияха сами чорбаджиитѣ и пращаха кехаята да му съобщи еди-кога-си да изведе чердата на паша.

— Да се е поправилъ? — помисли старецътъ и му стана весело. — Слава Богу! Нека и той свие домъ, като всички хора. А може и срѣдната ми да го е вразумила. Дано!

Той бързо стана, сбогува се съ попа и кимна на Петра:

— Хайде полека-лека да си ходиме.

Вънъ ги посрещна есениятъ вѣтъръ, напоенъ съ дъхъ на слана и димитровче. Сивкавиятъ здрачъ попиваше свѣтлинитѣ отъ малкитѣ прозорчета, сливаше се съ дима на куминитѣ и сивитѣ плочени стрѣхи и чезнѣше нѣкжде високо, кждето едва мъждукаше луната. Настрѣхналитѣ отъ студъ селски кучета лаеха едно следъ друго, като че ли съ лая си следѣха стѣпките на двамата пандури.

Когато дѣдо Стойко и Петъръ Заневъ стигнаха до Бакевата кръчма, старецътъ спрѣ, още веднажъ се вгледа въ лицето на спътника си и отсѣче:

— Ще го направя. Щомъ искашъ — ще го направя. И още утре ще ти пратя, каквото се следва.

— Мене сега нищо не ми трѣбва, — пресѣче го Петъръ

— Знамъ азъ, знамъ. Ти мене не ме учи.

И като помълча малко запита:

— Ами я ми кажи, какво те накара самъ да поискашъ...

Разбирай де...

Петъръ се усмихна:

— Разбирамъ, дѣдо. Нищо... Ей тѣй решихъ се. И Цонка ми позагатна...

— Какво ти позагатна?

— За дето ми се смѣли селянитѣ... За лудъ ме смѣтали... Но не е то... Азъ повече за детето — за Киро. Не ми се оставя. А пъкъ за селянитѣ не ме е грижа. Да си казватъ каквото щатъ. Азъ най-вече за детето...

— Добре, добре. За каквото и да си го намислилъ — добре е.

— И за тебъ ми бѣше мжно. Страхъ ме бѣше и ти да не ме мислишъ за лудъ...

— Хайде холамъ. Азъ те знамъ, знамъ.

— Не го разбиратъ туй нѣщо хората, дѣдо Стойко.

— Кое?

— Дето скитамъ. Не е то лудостъ. Като пукне пролѣтъ и кръвта ми кипне. Излѣза на полето — тревитѣ ми викатъ: трѣгвай! Гората ми маха съ вѣйки и пѣе: трѣгвай! Слънцето дето грѣе отъ високо и то ме кара да трѣгна. Погледна бѣлия пжтъ — извилъ се като люспестъ змей, очитѣ ми се напълватъ. Трѣгвай, трѣгвай, трѣгвай! И азъ, нà, махвамъ съ ржка. А нѣщо въ гърдитѣ ми пѣрпа, като врабче. Отъ Бога е това. И ти самъ виждашъ: не съмъ мързеливецъ. Каквото заловя — идва ми отъ ржки. И като ходя по свѣта пари

печеля. Не съмъ кралъ, я. И пакъ като се върна донасямъ по нѣкоя пара.

— Знамъ, сине, — поклати глава дѣдо Стойко. — Не стои всѣка птичка въ клетка. И ти си, като вработитѣ. Свободата те кара да скиташъ.

— Ама ти за сега не се плаши, дѣдо Стойко — бързо го прекъсна Петъръ, отъ страхъ да не е сглупилъ съ откровеностъта си. — Азъ вече решихъ и нѣма да те посрамя. Най-вече за Киро, за сина ми.

— Вѣрвамъ те, Петре. И ще го направя.

Наистина, на другия день Петъръ Заневъ бѣ условенъ за говедаръ.

По обичай чорбаджи Димитъръ Франгата на своя светецъ служеше въ кѣщата си водосветъ, колѣше курбанъ и събираше старейшинитѣ на гощавка.

На гощавката дѣдо Стойко намѣри сгода да вземе дума отъ чорбаджи Димитра, че ще услови Петра за говедаръ.

А отъ думата си чорбаджи Димитъръ не се отврѣщаше и за добро и за зло.

Три години Петъръ Заневъ пази думата си дадена на дѣдо Стойко. Три години той се мжи да стане човѣкъ, като другитѣ хора, да се прибере, да миряса.

Презъ зимата, какъ да е, понасяше затворения животъ. Ходѣше при попъ Дионисия и при дѣда Стойка, разпитваше ги, като малко дете за старитѣ времена, или самъ разправяше за своитѣ скитания. Когато разправяше за тѣхъ очитѣ му свѣтвахъ, гласътъ му ставаше страненъ, не свой, сякашъ идеше отъ дъното на душата му, и думитѣ се редѣха като маниста. И винаги завършваше съ въздишка:

— Хубаво е да ходи човѣкъ по свѣта.

Тогава попъ Дионисий разправяше за едно малко вълче, което единъ ловецъ хваналъ въ гората и опитомилъ. Живѣло вълчето день до пладне въ кѣщата на ловеца, а щомъ падналъ снѣгътъ избѣгало въ гората.

Петъръ Заневъ разбираше приказката и дълго се замисляше. И той, като вълчето, чакаше.

Дойдеше ли пролѣтъ онова чудно нѣщо въ гърдитѣ му пакъ започваше да пърпа, пакъ му кимаха вѣйкитѣ на гората, пакъ му пѣеха трѣвицитѣ, бѣлиятъ пжтъ пакъ го под-

каняше. Но той не можеше, като вълчето да побѣгне, защото въ нозетѣ му бѣха впити две примки — жена му и Киро.

Киро.

Той бѣше вече отраснало палаво момченце съ голѣми вакли очи, разтворени да погълнатъ цѣлъ свѣтъ.

Децата растатъ като гжбитѣ.

Малкиятъ връзопъ въ зжбитѣ на кучето, като че ли съ магия се превърна въ бебе съ тънка ризка дълга до глезенитѣ, съ смѣшна малка шапчица на чието дъно се клатушкаха божигробско кръстче, синьо манисто и скелидка чесънъ, бебето стана момченце съ конопена риза, затънало до кръста въ пепелчука на улицата, въ ржка съ насжщния черъ коматъ; сега момченцето бѣ отраснало, носѣше бозови шаечени потурки, тѣсно поесче и калпакъ.

Киро бѣ миналъ петата година, играеше съ децата на прескочи кобила и чиликъ, и по Петровденъ хвърляше камъни по ябълкитѣ въ дѣдо Стойковия дворъ.

Петъръ съ неизказана радостъ гледаше какъ сина му расте. И когато настанеше пролѣтната мжка, когато развигорѣтъ завѣеше и запѣеше, когато размръзената вода на Росица прелѣеше връбалака край брѣговетѣ си, той — непоправимиятъ скитникъ, — се утешаваше съ широкия погледъ на сина си.

— Дано баремъ той да си походи, да види свѣтъ, да се научи да живѣе свободно.

На скитника е нуждна опора. Наученъ да не се раздѣля отъ тоягата си когато ходи по бѣлата паежина на пжтищата, той чувствува нужда отъ нея и когато спрѣ и когато се застои на едно мѣсто.

Петровата опора бѣше Киро. За него той бѣ се отказалъ отъ едничката си радостъ — пжтуването, за него потискаше немирното си сърдце.

Случваше ли се да сънува, че върви презъ тучнитѣ поля на Добруджа, или презъ чукаритѣ на Балкана, той скачаше, разтъркваше очи и се взираше въ чергитѣ, кждето спѣше неговиятъ синь.

Единъ день, презъ пролѣтѣта на 1841 година Петъръ Заневъ намѣри попъ Дионисий и помоли:

— Очке, ако имашъ нѣкое молитвениче, или нѣкоя друга книжка да ми дадешъ?

— Защо ти е? — засмѣ се старецѣтъ, — Да не си наумилъ моя занаятъ да вземешъ?

— Не е за мене, ами за Киро, за сина ми. Порастна вече, петгодишенъ е. Мисля да го науча на четмо. Ти да го

учишъ е малъкъ още. А азъ ще му покажа словата. Колкото да срича. Като порасте, ако е човѣкъ нека самъ се научи повече.

Попъ Дионисий му даде едно псалтирче, писано на ржка съ червени и черни букви.

Следъ този день малкиятъ Киро тръгна съ татко си подиръ селската черда.

Когато добитъкътъ започваше да пасе, тѣ двамата сѣдаха на сѣнка, бащата разтваряше псалтира, а синътъ се взираше въ знацитѣ разкриващи божествената мждростъ.

Край тѣхъ жужаха насѣкомитѣ, вѣтърътъ милваше нивята и носѣше златни облаци надъ рѣжъта, косове и авлиги пѣеха сладко въ гѣстака на дърветата и звѣнко имъ прегласяха хлопотаритѣ.

Ако тогава Петъръ повдигаше глава и срещаше примамливитѣ тайни думи на природата, ако трѣвитѣ, гората и бѣлиятъ пжтъ му викаха да тръгне, той притискаше до гърди своя синъ, допираше лицето си до рошавата му главичка и намираше сила да устои на изкушението.

По нѣкога на кжра при тѣхъ идваше и дѣдо Стойко. Тогава Киро издърпваше псалтира отъ ржцетѣ на баща си, лѣгаше по коремъ на тревата и преповтаряше заученото.

А дѣдо Стойко въ това време подмигаше на Петра и питаше:

— Какъ е? Учи ли?

— Учи, магарето. Чете отъ кора до кора.

— Браво, — радваше се старецътъ. — Или попъ, или даскалъ ще стане.

— Да стане човѣкъ, дѣдо Стойко. И моятъ кривакъ може челядь да храни.

Така бѣ презъ пролѣтътъ и лѣтото. Така мина и есенята.

А презъ зимата всичко тръгна на опъки. За месецъ починаха попъ Дионисий и дѣдо Стойко. Единъ следъ другъ си отидоха. Не се и залежахъ.

При смъртния си часъ дѣдо Стойко повика Петра за да се простятъ. Щомъ влѣзе въ стаята при умирация, Петъръ свали калпака си, посуети се малко, па колѣнничи до одъра.

Отъ сутринята още дѣдо Стойко загубилъ свѣсть, разговарялъ се ужъ съ нѣкого и се усмихвалъ. Дошълъ на себе си привечеръ и пратилъ да повикатъ Петра.

— Тате, Петъръ дойде.

— Какво рече? — глухо запита старецътъ. Синътъ му Личо повтори:

— Петъръ, Петъръ дойде.

Дѣдо Стойко се изправи на лакти:

— Камъ го Петъръ?

Изнемошѣлитѣ му прѣсти потърсиха ржката на говедаря. Петъръ усети тая студена, вече мрътва ржка и потръпна:

— Викахъ те за сбогомъ. Азъ сега ще отида при татко ти и ще му реча „Много е добре Петъръ“. И за Киро ще му кажа... Ще му кажа, че чете молитви все за дѣда си. Нека и за мене да прочита по нѣкой редъ...

— Ще, дѣдо Стойко.

Старецътъ пакъ се отпусна на възглавницата и забълнува. Думитѣ му, примѣсени съ глухо хриптене и съсъкъ, бѣха неразбрани. Говорѣше на езика на мъртвитѣ.

Петъръ избърса една сълза съ калпака си и се опита да изтегли ржка отъ влажната дланъ на дѣдо Стойко.

Старецътъ стисна прѣститѣ си и пакъ отвори очи:

— Чакай... За кучето не съмъ ти казалъ...

— Бълнува клетиятъ, — простена баба Стойковица.

— Мълчи, — изхриптя пакъ умирациятъ. — Не бълнувамъ... За кучето не съмъ казалъ. Тя Цона може и да ти е рекла... Ама и азъ ще ти кажа: да пазишъ Кира. Него презъ чумавата година, като бѣгахме на Балкана, кучето... твоето куче го носи въ зжбитѣ си... Майка му, сиротата, го бѣ хвърлила край пжтя, а кучето го носѣше въ зжбитѣ си... Ей тъй му бѣ прехапало пеленитѣ.

Дѣдо Стойко сви съ прѣсти края на чергата да покаже.

— Това е поличба... Това е отъ Бога. Да вардишъ Кира... Чу ли?

— Чухъ, дѣдо Стойко. На, честенъ кръсть!

Но дѣдо Стойко не го чуваше вече. Той се опъна, въздъхна и обърна очи.

Срѣдъ писъка на женитѣ, срѣдъ суетнята на безбройнитѣ баби, които се тълпятъ край всѣки смъртникъ, Петъръ Заневъ се измъкна на двора, пое изъ дълбоко студения въздухъ и съ бавни крачки тръгна за дома си. Кучето го посрещна съ сподавенъ лай, помаха опашка и отърча къмъ навеса. Петъръ изви погледъ следъ него.

— Вижъ го ти. Азъ се вѣтрѣхъ насамъ натамъ, а то ми носило чедото съ зжбитѣ си.

На пруста го срещна Цона.

— Отиде си дѣдо Стойко, Цоне. Като свѣщъ изгасна. Богъ да го прости.

Смъртта на дѣда Стойка вдълба една бръчка между веждитѣ на Петъръ Заневъ.

Той не помнѣше смъртта на баща си. Не бѣше въ село. А сега, изпращайки дѣдо Стойко, все едно, че двама смъртника погребваше. И цѣлиятъ му животъ се промѣни. Омѣлча се, омърлуши се, повѣхна. Радваше го само Киро и пролѣтниятъ шумъ на Росица.

И все по-често мислѣше Петъръ Заневъ за рѣката. Излизаше подъ село до бейовата воденица, опираше се на нѣкоя изреси́ла върба и гледаше надолу по течението. Реси и шумки падаха въ водата, тя ги завърташе чевръсто, нѣкои отнасяше, а други затикваше въ подмолитѣ между тинята и коренака.

За тия реси и шумки мислѣше Петъръ.

Ето и самиятъ той е шумка. Попадналъ случайно въ водата, сили се да отплува по-далечъ, да отмине въ тихия бѣлъ Дунавъ, отъ тамъ въ морето, отъ тамъ въ безкраиния океанъ. Но насреща му се завърта водата. Нѣкое палаво хлапе е хвърлило камъкъ въ рѣката. Или нѣкаква зелена, ококорена жаба е излѣзла да погледа кжде има повече тиня, и му препречва пжтя. И той — шумката, малката върбова ресичка Петъръ Заневъ—се забърква, заклаща се насамъ натамъ и потъва въ тинестия подмолъ. Тамъ ще изгние и тамъ ще го намѣрятъ гнжснитѣ мамарци

Петъръ мислѣше за това и потреперваше. Колчемъ се връщаше въ село, той виждаше, че кжщитѣ приличатъ на подмоли. А и хората не смѣеше да погледне, да не би да му се сторятъ като мамарци.

Когато мислитѣ се вгнѣздятъ въ човѣка той имъ става робъ. И малко му трѣбва за да сглупи.

Веднажъ той крясна на чорбаджи Димитра Франгата: — Мамарецъ си ти! Все на гнило налиташъ. За това си ме заялъ. Знаешъ, че съмъ сироманъ и ме тровишъ.

— Какво? — озжби се чорбаджията. — Говедарьтъ ли ще ме сжди мене? Да се махашъ хайдутино н'едни! Да те не виждатъ очитѣ ми!

— Свѣтътъ е широкъ,—отвърна Петъръ. — Ще намѣря мѣсто, кждето нѣма да те виждамъ.

И като плюна съ погнжса, изсъска:

— Мамарецъ!

Вечерята той се прибра въ кжщи намръщенъ. Остави торбата си въ жгъла до огнището, седна на трикракото столче и се загледа въ огъня.

— Ами ако шумката е по-голѣма? Ако отбие жабата отъ пжтя си?

Петъръ сви юмрукъ:

— Ще се махна! Ще се махна и туй то!

Цона изпусна лъжицата, съ която бъркаше въ котлето на огъня. Три години чакаше тя тоя викъ, както неизцѣлимиятъ болникъ чака смъртъта. И ужъ бѣ свикнала съ мисълта, че Петъръ пакъ ще изчезне, а изтрѣпна. Като грѣмъ прозвучаха думитѣ му въ ушитѣ ѝ. Защото и този, който умира, все се надѣва, че ще стане чудо. Какъ много се надяваше Цона, че Петъръ се е промѣнилъ. Какъ се радваше!

Тя се отпусна на колѣне и затихна.

Самъ Петъръ се сепна отъ вика си.

Той погледна жена си мѣничка, свита, като синигерче до него и се помъчи да се засмѣе:

— Изплашихъ те, Цоне...

— Азъ си знаехъ, — въздѣхна жена му.— Знаехъ си, че тъй ще стане.

— Днесъ Франгата ме натири.

Петъръ трѣсна глава:

— Натири ме за юнчето си. Онази вечеръ като прибрахъ чердата юнчето му не се върнало у тѣхъ, ами избѣгало. Хванали го двама турци хайдути отъ Вишовградъ, ударили му своя дѣмга и толкова. Дойде днесъ Франгата да се кара съ мене. Разправихъ му като на човѣкъ, той замахна съ тояжката си. Причернѣ ми, па му казахъ каквото ми тежеше. Натири ме и азъ решихъ.

До като говорѣше Цона навеждаше главата си сѣ понизко, сви се като ранена и захълца.

Петъръ я помилва:

— Не плачи. Не съмъ умрѣлъ, я? Като ми сж здрави ржцетѣ, чорбаджията не може да ми вдигне хлѣба на високо. Азъ съмъ работилъ на много мѣста, гладенъ не съмъ оставалъ. Ще продамъ всичко, ще взема тебе и рожбата и ще се изселя. — Работилъ съмъ при Еминъ-ага въ Хърсово. Знаешъ ли какъвъ човѣкъ е? Старъ, съ бѣла брада до поясъ. Като синъ ме обича. При него ще отидемъ.

Цона криеше главата си въ скута му и хапѣше устни за да не се разплаче съ гласъ.

— Хайде, не плачи. Знаешъ ли какви мѣста ще видишъ? И други хора...

Защо ѝ бѣха на Петровица новитѣ мѣста и новитѣ хора?

Женитѣ сж като коткитѣ. Тѣ свикватъ съ всичко, което видятъ отъ рождение, сякашъ орисията имъ ги сковава съ обстановката, и когато ги раздѣлишъ отъ нея, тѣ тжгуватъ дори за лошото, за остарялото, за изгубилото цена.

Петровица се тресѣше отъ плачъ.

— Хайде не плачи, ще събудишъ Кира.

Но Киро не спѣше. Той само се спотайваше подъ чергата, чуваше думитѣ на баща си, разбираше, че майка му плачеше, и предчувствуваше нѣщо страшно, потресно и необикновенно.

Сутринята Петъръ излѣзе рано и отиде у дѣдо Стойкови. Той отиваше за първи пжтъ у тѣхъ следъ смъртта на стареца.

Личо — дѣдо Стойковиятъ синъ, бѣше по-малъкъ отъ Петра и затова не дружеха. Но сега работата бѣше друга: Личо бѣше единственъ синъ на баща си, той наследи имота му и зелената ракла съ паритѣ. За пари отиваше Петъръ при него.

Личо го посрещна на язлъка:

— Влизай, бачо Петре. Добре си дошълъ.

— Азъ те търся по работа, Личо, — отговори Петъръ безъ да отвърне на поздрава и на лицето му се изписа толкова мжка, че Личо се стжписа:

— Ти... толкова... да не си боленъ?

— Не съмъ, не съмъ. Ще ти кажа.

Личо отвори вратата, даде пжтъ на госта си да влѣзе въ стаята и бързо запита:

— Какво има?

— Дойдохъ за пари, Личо. Вчера чорбаджията ме напери за дето му откраднали юнчето. Нали знаешъ?

— Знамъ, чорбаджи Димитъръ оня день разправяше въ Бакавата кръчма за тази беда. Е, ти какво си виновенъ?

— Сиромахѣтъ винаги е виновенъ, Личо. Дано не дава Господъ да разберешъ това.

Петъръ зашура безцелно погледъ и продължи:

— Дойдохъ да ти искамъ петдесетъ гроша. Срешу тѣхъ ти оставямъ кжщата си. Малка е, но съ двора ще струва толкова. И книга ще ти дамъ. Ако до една година ти не върна паритѣ — кжщата ще ти е халалъ.

— Праздни работи говоришъ, бачо Петре. Пари ще ти дамъ, но за кжщата и дума не прави. Не съмъ азъ такъвъ. Не ми трѣбва чужди имотъ. Старецѣтъ, Богъ да го прости, остави ми доста.

— Слушай ме, Личо. Вземи книгата. А утре — въ други
день, като тръгнемъ ще ти дамъ и катанеца отъ вратата

— Не думай, бачо Петре, — разсърди се Личо. — Ако
взема тази книга отъ тебе, ржката ми ще изсъхне. И баща
ми ще ме прокълне отъ оня свѣтъ.

Той бързо отвори раклата, наброи паритѣ и ги подаде
на говедаря:

— Вземи си свърши работата.

Петъръ излѣзе отъ дѣдо Стойковата кжца съ по-свѣтло
лице. Походката му бѣше горда и самоувѣрена.

Не бѣха всички хора мамарци.

Той излѣзе на полето, огледа цѣлото ширине и му се
прищѣ да викне съ цѣло гърло:

— Тръгвамъ! Тръгвамъ!

После бързо се опжти къмъ Вишовградъ.

— — — — —

На обѣдъ предъ пжтната порта на чорбаджи Димитъръ
Франгата селянитѣ видѣха вързано откраднатото юнче. А предъ
портата на говедаря Петъръ Заневъ, едро, клепоухо магаре
ровѣше съ копито земята.

Свечеряваше. Слънцето се скри задъ облакъ и дългитѣ
сѣнки на дърветата изведнажъ секнаха. Далечъ нѣ-
къде проеча вистрелъ. Стреляха, види се, пандуритѣ
изъ лозята. Екѣтъ на вистрела сепна ято гарги, които из-
хвърчаха изъ угарята, сякашъ до тогава бѣха погребани въ
нея. Сдрачѣтъ бързо пѣплѣше по равнината.

По пжтя вървѣха една жена съ малко седемъ годишно
момченце. Предъ себе си пжтницата караше магаре натоварено
съ покжщнина.

— Като чергаритѣ тръгнахъ, — промълви жената.

— Какво рече? — запита детето и изви къмъ нея ху-
бавитѣ си кафяви очи.

— Нищо.

Магарето ситнѣше по камения пжтъ и повдигаше прахъ.
Жената навремени го подканяше съ шибѣнка да бърза.

— Мале, като тръгнахме за Хърсово всичко наоколо се
зеленѣеше. Пъкъ сега само угари. Тогава тати ме водѣше
за ржка и ми разправяше . . .

— Мълчи, мълчи...

Жената пристегна черната си забрадка и съ единия ѝ край избърса лъвата си буза. Тя искаше да скрие сълзите си, но малките любопитни очи я следяха.

— Не плачи де! Тати нали каза...

Момченцето се мъчеше да успокои майка си но, брадичката му затрепера, нъщо тежко притисна гърлото му и го задави.

— Божичко, веднажъ да стигнемъ!

Селото бѣше вече близко. Чуваше се лая на кучетата и скърцането на синджирите по кладенците. Магарето, усетило близостта на почивката, само ускори крачките си.

— Като стигнемъ въ село, кжде ще отидемъ?

— Ще видишъ. Добъръ е Господъ за сиромасите. Ти умори ли се?

— Не съмъ. Ако искашъ мога и да тичамъ.

Кжщите на селото се показаха. Първите свѣтлини по прозорците току що бѣха почнали да изгрѣватъ.

Жената догони магарето, хвана поводата и го поведе по тъмните крайни улички.

— Дано не срещнемъ никого, — мислѣше тя и плахо се озърташе на около. Насѣднали предъ вратите жени я сподиреха съ погледъ и заодумваха:

— Петровица е. На смахнатия говедаръ жената.

— И тя като него.

— Ами защо ли се връща? Нали, божемъ, се изселиха?

— Кой ги знае? Не видишъ ли, че Петъръ го нѣма съ тѣхъ.

— Петъръ вече и не ще се вестне въ село. Следъ като посрами чорбаджи Димитра съ юнчето, не ще посмѣе да се върне.

— Натирилъ е жена си и детето, па кой знае кжде се е зарѣялъ.

А Петровица спрѣ предъ кованата порта на дѣдовата Стойкова кжща и похлопа.

Притича Личо, отвори и плесна съ ржце:

— Како Цоне. Гледай ти, гости по мръкнало. Камъ го бачо Петъръ?

Петровица само низко наведе глава.

— Влизайте, — продължи Личо, — влизайте вжтре, пкъ азъ ще нареди магарето.

Въ кжщи баба Стойковица ги посрещна не по-малко

слисана: изгърва хурката си, бична на страна кошницата съ кжделитѣ и се прекръсти:

— Цонко дъще, съ черна прибрадка.

И заплака. Цона я пригърна и захълца на рамото ѝ. А Киро стоеше правъ до вратата, гледаше ги съ влажни очи и хапъше долната си уста.

Той бѣше много малъкъ, но бѣше синъ на Петъръ Заневъ и можеше да крие мжката си.

Личо съзрѣ тази мжка, помилва момченцето и ласкаво запита:

— Кажи, Кирчо.

— Тати почина. Въ село Хърсово. То е далечъ. Чакъ въ Делиормана.

— Богъ да го прости. Па и ти да растешъ уменъ, та да тешишъ майка си.

Личо се обърна къмъ дветѣ жени:

— А вие млъкъ-те. Всички сме хора — ще изремъ.

Той се силѣше да бжде спокоенъ, но и неговиятъ гласъ треперѣше.

Цона се поуспокои, седна на одъра и прошепна:

— Бабо Стойковице, ти прощавай. Нали знаешъ, нѣмамъ нийде никого. Сирота съмъ. Затова дойдохъ направо при васъ...

— Боже! И тазъ добра. Ами че у насъ ще дойдешъ. Кжде другаде ще ходишъ? И други пжтъ да не чувамъ таква приказки.

Баба Стойковица се залута изъ кжци:

— Ей сега ще ви сложа да хапните.

— То, ние ще ви утѣсимъ...

— Ами, ами. Я колчава е кжца — съ конъ да препускашъ въ нея.

— Па и тебе искамъ да моля, Личо, — каза Цона и по странитѣ ѝ блѣснаха две ивици. — Искамъ да те моля за нашия бордей... Той, Петъръ... рече ми на смъртния си часъ, че ти продалъ бордея за петдесетъ гроша...

— Не е тѣй, како Цоне, — нетърпеливо махна съ ржка Личо. — Не ти е казалъ правото.

— Знамъ, азъ. Далъ си му петдесетъ гроша да откупи юнчето на она изедникъ и да има пари докато се хване на работа... Каза ми Петъръ всичко. Та ще те моля, нека си живѣемъ азъ и Киро въ бордея, па ще ти плащамъ по малко. Сѣ ще ти се наплата. Само да не стана за смѣхъ на хората, че живѣя, като циганка...

— Казвамъ ти, че не е тъй, како Цоне. Той бачо Петъръ бѣше припрѣнъ човѣкъ, затова ти е казалъ така. Друго яче е...

Личо замълча минута, за да събере мислитѣ си и продължи:

— Когато щѣхте да тръгвате, бачо Петъръ ми поиска петдесетъ гроша. Азъ му дадохъ, за да ми свърши една работа. Той я свърши и туй то... Нѣмамъ да вземамъ...

— Знамъ, Личо, ти казвашъ тъй, ама азъ не искамъ чужда пара... Ще ти се наплата.

— Вижъ, како Цоне. Да ти кажа истината. Тати, Богъ да го прости, бѣше ми оставилъ сто гроша за вашъ Кира. Да му ги дамъ когато има нужда. Отъ тѣхъ дадохъ петдесетъ гроша на бача Петра. Останалитѣ петдесетъ ще ти дамъ, за тебе и за Киро. Истина ти казвамъ. Нà кръсть!

И Личо се прекръсти.

Той излѣга, лъжливо се прекръсти, но Господъ сигурно му е простилъ този грѣхъ.*

Пролѣтъта на 1846 година започна рано. Отъ марта още грѣйна ясно слънце, приплѣскаха за седмица пролѣтнитѣ дъждове, отвалѣха, кипна плодната земя, нивитѣ избуеха до поясъ.

— Да не би да застуди, та да помръзнатъ.

— Или да полегнатъ отъ тежестъ.

Напраздно се бояха селянитѣ.

Като никога се задържа хубаво време. По Георгьовденъ озрѣха черешитѣ. И ечемиченитѣ ниви се позлатиха.

— Бре, че време. По Свети Кирилъ снопъ ще падне.

— Дано е на добро.

— И пашата е хубава. Тревата висока, а тънка като коприна.

Тѣй говорѣха селянитѣ една вечеръ срещу недѣля въ Бакевата кръчма.

— Каза за пашата, Личо, — подхвана хаджи Тодоръ, — та се сетихъ. Като ходишь по селата, ако ти падне слуска да ми намѣришь едно овчарче. Имахъ до сега едно турче отъ Балванъ, ами се поболѣ. та си отиде. Пасе ги сега ратаятъ; не е за него работа. Хе, гледашъ го, мжжъ, като планина, а тръгналъ подиръ шейсетъ брави...

Хаджи Тодоръ смукна тютюневъ димъ отъ лулата и превъртѣ броеницата си.

Личо Стойковъ се засмѣ:

— Какво ще ходя да ти диря овчаръ по селата...

— Не бе, брате. Ако ти е слука, казвамъ.

— Слуката ми е до плета. Като викна отъ нашия чердакъ и овчарчето ще дотърчи гологлаво.

— За кого казвашъ?

— За Киро. На Петра Заневъ юнакътъ. Нему чобанлъка му е въ кръвта. Дѣдо му бѣше говедаръ, баща му бѣше говедаръ, та и пастрокъ му е говедаръ.

— Вижъ, за него добре казвашъ. Само да не е нѣкое заспало момче..., такова де... дете отъ мързелъ очитѣ му да се спепятъ...

— Да даде Господъ, хаджи, всичкитѣ ти синове да сж мързеливи, като Кира. Ти тогава ще лежишъ на сѣнка.

Личо се изправи:

— Защо съмъ задрѣнкалъ, като кречатало. Сега ще пратя Начо да го повика. Самъ ще го видишъ. Ще ти прилепне на сърдце.

И като се обърна къмъ чирачето викна:

— Бѣгай, Начо. Върви у бай Трифонъ — говедаря. Кажи на кака си Цона да прати Кира на часа тука. Скоро!

Хаджи Тодоръ изтърсваше пепельта отъ лулата си, когато Киро влѣзе въ кръчмата.

Той бѣше високо стройно момче, вече юноша, съ уменъ погледъ, въ който се четѣше и доброта и сериозностъ. Поскоро изглеждаше като малъкъ мжжъ, надъ когото грижитѣ отъ рано сж се струпали.

— Добъръ вечеръ, бай Личо. Викалъ си ме.

— Ела, Киро. Вика те хаджи Тодоръ.

Киро се приближи, свали калпакъ и поздрави почтително.

— Добро хлапе, — помѣнка хаджията и високо поде:

— Сѣдай де.

— Добре си ми е мене и тѣй, дѣдо. Младъ съмъ още.

— Тѣй, тѣй... Бакеолу, я направи едно кафе на този приятель, че ще говоримъ по търговия.

— Благодаря, дѣдо хаджи, азъ кафе не пия, — отговори Киро и зачуденъ изгледа Личо Стойковъ. Сякашъ искаше да каже: за подигравка ли ме викате?

— Тѣй, тѣй..., — продължи хаджи Тодоръ и се ус-

михна подъ мустакъ. — Ама една лула тютюнъ ще изпушишъ, я? И една чаша руйно—буйно?

— Нито пия, нито пуша тютюнъ, — отвърна Киро и малко сърдито добави:

— Като пустна бѣла брада, като твоята, тогава ще видимъ. А сега...

— Тъй, тъй... — не го доизслуша старецътъ и кимна на Личо:

— Добъръ е. Ще стане човѣкъ.

Личо цѣвтѣше отъ радостъ. Той обичаше Киро, като свое момче, като по малъкъ братъ и сега се радваше на неговия успѣхъ предъ хаджи Тодора. Защото този бѣше първиятъ житейски изпитъ на малкия сиракъ.

— На колко си години?

— На единайсетъ.

— Пасалъ ли си овце?

— Самъ не съмъ. Помагалъ съмъ на татя и на пастрокъ си.

— Наемашъ ли се самъ да пасешъ моитѣ овце?

— Наемамъ се.

— Каква плата искашъ?

— Отъ тебе, дѣдо хаджи, нищо не ща. Ти самъ си знаешъ. Азъ ще взема каквото ми дадешъ съ затворени очи. Защото и ти съ затворени очи ще ми отброишъ платата.

— Браво. Те това се вика момче и половина, — кресна хаджи Тодоръ. — Да бжде! Личо, човѣкъ ще стане, тъй, тъй... човѣкъ ще стане, — Киро, отъ утре си ми овчарче. На, цѣлувай ржка.

Киро се наведе да цѣлуне ржка и усети въ шепата си студенината на една сребърна паричка.

Това бѣше първата му печалба.

На следната сутринъ Киро трѣгна подиръ стадото на хаджи Тодора съ торба на рамо, съ гега въ ржка и съ малката подвързана книжка въ пазва.

Въ тази малка книжка, скжпъ подаръкъ отъ попъ Дионисий, Киро заключваше всички спомени за баща си. Въ нейнитѣ червени и черни слова той виждаше свѣтлитѣ и тъмни дни на малкия си животъ и ту се развеселяваше, ту скръбно присвиваше вежди. Съ думитѣ на малката подвързана книга той си спомняше чуднитѣ приказки на скитника и любовта му къмъ него растѣше все повече и повече.

Киро не играеше съ другитѣ овчарчета. Изкаралъ стадото на паша, той бързаше да отвори книжката и да чете.

Да чете много, много, за да си представи, че е пакъ до скута на баща си и го слуша. По нѣкога, дори, му се щѣше срѣдъ четенето да спре и да каже:

— Колко чуденъ човѣкъ бѣше ти, татко, а всички те забравиха. Като че ли не си билъ.

На Киро му се струваше, че и майка му е забравила своя първи мжжъ.

Той бѣше достатъчно голѣмъ да забелязва всичко и не достатъчно голѣмъ за да разбира забелязаното. Не знаеше, че хората се задомяватъ понѣкога за да понасятъ по-леко сиромашията, нито можеше да проумѣе мждритѣ думи на баба Стойковица:

— Цонке, млада си, не бива тѣй. Па и нали знаешъ: на вдовицата и сукманътъ ѝ е душманинъ.

Сега Киро имаше втори баща — Трифонъ отъ село Коевци. Пакъ говедаръ. И пакъ голъ като говедарския си кривакъ. Обичаше ли го малкиятъ сиракъ? Не. Отначало дори го мразѣше. Мразѣше го отъ завистъ, че майка му не обичаше вече само него. После се помири. И не само това. Започна да уважава пастрока си, защото Трифонъ бѣше добъръ, тихъ, хрисимъ човѣкъ. И беденъ. По нѣкакво вжтрешно чувство Киро уважаваше всички бедни хора. На това, може би, го бѣ научила нѣмотията.

А Трифонъ обичаше заварения си синъ повече отъ свое дете. Вечеръ, когато се прибереше капналъ въ кѣщи, той повикваше Кира при себе си, караше го да разтвори книгката и да чете. После го погалваше и казваше:

— Сжщо като татко си. Да ми си живъ и здравъ, сине.

Въ такъвъ случай сиракътъ даже обичаше своя вторъ баща.

Отъ като започна да си вади самъ хлѣба, Киро се почувства по-добре. Посъживи се, отпрѣпна изведнажъ. Радостъта, че никому не тежи му даваше криле.

Често го закачаше Личо Стойковъ:

— Какъ е чобанъ Киро? Слушатъ ли те овцетѣ.

Киро отвърщаше пакъ съ шега.

— Овцетѣ слушатъ звънеца на овена. Азъ пъкъ слушамъ дѣдо хаджия, че да не ме гали съ дрѣновица.

Но нито хаджи Тодоръ бѣше такъвъ човѣкъ, нито Киро заслужаваше тояга. Напротивъ старецътъ бѣ обикналъ овчарчето си, като свое дете. По есенната стрижба хаджи Тодоръ бѣ излѣзалъ да наобиколи стригачитѣ и тамъ видѣ

своето овчарче само, отдѣлило се отъ врѣстниците си, седнало подъ единъ орѣхъ. Той се приближи тихо до него и видѣ на колѣнетѣ му разтворена книга.

— Какво правишъ, Киро?

Киро затвори книгата и се изправи.

— Чакамъ да острижатъ нашитѣ овце, дѣдо хаджи. Па си чета.

— Тѣй, тѣй... добре правишъ. Ами какво четешъ?

— Молитви.

— Милитви ли? За кого чететешъ молитви?

— За много хора. За попъ Дионисия, за дѣдо Стойко, за татя. Най-вече за татя. Той ме научи да чета...

— Тѣй, тѣй..., — поклати глава хаджи Тодоръ.— Ами за мене ще ли прочетешъ една молитва?

Киро го погледна очудено:

— Ами, че ти си живъ, дѣдо хаджи. Може ли?

— Може, сине, то комай на животѣ по имъ трѣбва молитва, че сж по-грѣшни... Чети, чети...

Тогава Киро започна да чете.

Старецътъ клатѣше глава и мислѣше: ето нà, говедарско чадо, а за книга родено.

И още вечерята той прати да повикатъ Цона у тѣхъ.

— За Киро ми е думата, невѣсто. Прави каквото правишъ, гледай да го изучишъ. Умна глава е това дете... Тѣй, тѣй... човѣкъ ще стане. Прати го въ нѣкой манастиръ да се учи на църковна служба... За попъ е родено това момче. Тѣй да знаешъ. Ще се каешъ после.

— Сиромаси сме, дѣдо хаджи.

— Сиромаси сте, знамъ... Земи да просишъ, но го прати на учение.

После, като я изпроводи до вратата, подаде ѝ единъ бешликъ и рече:

— Туй за Кира. Па помни що ти казахъ.

Трифонъ научи защо бѣ ходила Цона у хаджи Тодорови. Тя само му каза.

Двамата бѣха сѣднали край огнището. Огньтъ прѣщѣше весело и хвърляше жѣтли отблѣсъци върху стениѣ на малката стаячка. Гостбата врѣше въ котлето на окадената верига. Цона кърмѣше пеленачето си Христо, а

Трифонъ навървѣше едни цървули. Въ кѣта спѣха Киро и природениятъ му братъ — двегодишниятъ Гавраилъ.

Вънъ есенникътъ брулѣше листата на дърветата, свирѣше въ куминитѣ и открехваше незалостенитѣ порти.

— Тия дни може и снѣгъ да падне. Хаджи Тодоръ прибралъ овцетѣ си на зимовище. Неговата кошара е близо до село. Види се, аргатитѣ му ще хранятъ овцетѣ, отъ Киро не ще има нужда. Днесъ далъ на Лича трийсетъ гроша, за платата на Киро, да му ги пазелъ докато порастне.

— Трийсетъ гроша ли далъ? — запита Трифонъ. — Да е живъ и здравъ. Много пари му отдѣлилъ.

— Той за душата си го прави хаджи Тодоръ. И на мене отдѣлно даде единъ бешликъ. Пакъ за Кира.

— Господъ здраве да му дава. Толкова пари за едно овчарче — не се е чувало.

— Той не за овчарлъка му ги дава, ами ей тъй. Обикналь Кира. Па и на мене каза. . .

Цона замлъкна страхливо, премѣсти пеленака на другата си грждъ и се загледа въ огъня.

— Що ти каза?

— Ехъ, разправя си хаджи Тодоръ, га-че линие имаме неговитѣ пари.

— За какво?

— Да сме пратили Кира на учение въ нѣкой манастиръ, та да сж го изучили за попъ. Хаджи Тодорови приказки!

— То приказкитѣ не сж лоши, Цоне. И азъ съмъ си го мислилъ, ами бояхъ се да ти кажа. . . Да не би да речешъ: нѣ, Трифонъ гледа да пропжди завареното си дете. Пъкъ азъ Кира го обичамъ, отъ моитѣ повече. Умно момче е то. И какъ чете. . . Учена глава. . . Мислѣхъ си и азъ, па се бояхъ да ти кажа. . .

— Ухъ, че си и ти! Боялъ се да ми каже. Мигаръ, азъ не виждамъ колко обичашъ Кира?

— Не е само за тебе. И отъ хората се бояхъ. Ще зематъ да ме одумватъ, че съмъ натирилъ заварения си синъ. И на тебе ще ти става мжчно. . . Или пъкъ ще се надсмиватъ, че на говедаря синътъ му станалъ попъ. За това не смѣяхъ. . . Ала щомъ хаджи Тодоръ казва. . . па и Личо веднажъ ми загатна: Трифоне, рече, да пратите Кира на учение, че е грѣхота.

— А ти?

— Азъ — нищо. Повдигнахъ рамене. Рекохъ му: Личо, тя Цона си знае работата. Каквото тя рече да направи — нека го прави. Азъ у дома съмъ гостенинъ, рекохъ, а съ децата тя се оправя. Не ми е мене работата да ѝ се мѣся.

Цона погледна мъжа си съ усмивка и благодарностъ. Пеленачето се бѣ набузало и спѣше. Тя стана, положи го въ люлката и пакъ се върна при Трифона:

— Пари, Трифоне, пари трѣбватъ. Азъ съмъ майка и мене по ми се ще да го изуча. Ама пусти пари. . .

— И на туй има леснина. Ще отиде въ нѣкой манастиръ, ще помага тукъ-таме на калугеритѣ и ще се учи. Азъ и хаджи Тодора ще поразпитама. Па и Киро си има малко пари: ще вземемъ отъ Личо трийсеттѣ гроша и ще ги дадемъ на манастира.

Цона се двумѣше малко. Тежко ѝ бѣше да се раздѣли съ сина си, който едва бѣ влѣзълъ въ дванайстата година, а отъ друга страна я радваше мисълта да го види свещеникъ. Тя виждаше вече малкия Киро отрасналъ, съ хубава черна брада, съ черно расо и калимявка да минава изъ улицитѣ на Горни Турчета. А женитѣ насѣдали при вратницитѣ бързо се изправятъ на крака и му се покланятъ: „добъръ вечеръ, дѣдо попе.“ Че дори и турцитѣ му струватъ теменета. А чорбаджи Димитъръ Франгата си хапе устнитѣ отъ ядъ и унижение: „я вижъ ти, на лудия говедаръ синътъ станалъ попъ. „Цона предвкусваше странната радостъ, която би изпитала, когато похлопа на портата ѝ нѣкоя жена и каже: „бабо Цонке, нека да дойде дѣдо попъ у насъ да чете на Ивана, че е боленъ“, или когато самъ хаджи Тодоръ, минавайки край тѣхъ ще спре при сина ѝ и ще рече: Отче Киро, да дойдешъ утре у насъ да светишъ вода и благословишъ курбана.

Сладкиятъ мечти бавно изтикваха назадъ мисълта за раздѣлата. Двоумението намаляваше, а сетне съвършенно изчезна предъ хубавата картина на съня.

Нея вечеръ Цона сънува чедото си въ блѣскави одежди, съ голѣмото обковано евангелие въ ржце да застава предъ царската врата на олтаря въ селската черква и съ гласъ сладъкъ и звученъ да призовава богомолцитѣ: „Премудростъ просимъ“.

На утрото, още опиянена отъ съня, Цона изтича презъ комшулука у Личови и повика:

— Бабо Стойковице, тука ли е Личо?

И предъ него тя разказа:

— Илийчо, дойдохъ да те попитамъ за нашъ Киро. Нали го знаешъ, голѣмъ меракъ има къмъ учението. Снощи ми говори хаджи Тодоръ да сме го пратили въ нѣкой манастиръ да се учи. Говорихъ съ баця ти Трифона и той на този умъ. Рекохъ и тебе да попитамъ. Едно време татко му не се дѣлѣше отъ ума на твоя баща. За съветъ сѣ на вашата порта тропаше. Затуй, намислихъ до тебе да се допитамъ за нашъ Киро...

— Че азъ какво да ти кажа, како Цоне? Има ли по-хубаво нѣщо отъ учението? Разправя ми единъ день дѣдо Тодоръ, че заплакалъ като чулъ Киро да чете. Такова малко дете, па четѣло, като попъ Дионисия. Още тогава казахъ на баця Трифона. Добре сте наумили...

— Ами сиромаси сме, бре Личо. Трифонъ едва изкарва по стиска брашно на день. Мислѣхъ Киро да му помага.

— Голѣма полза отъ Кировата помощъ сега не ще имате. А ако го изучите и ти и бати Трифонъ на старини ще починете. Каквото сте намислили, направете го. Намѣрете сгода и го направете.

Сждбата на Киро бѣ решена. Той щѣше да отиде на учение, да се учи на църковния редъ, да изучи псалтикията и минеитѣ и да се запопи. Колко щѣха да се радватъ родителитѣ му, като го гледатъ уважаванъ и обичанъ отъ всички. И какъ щѣха да си починатъ на стари години. Каква по-голѣма радостъ отъ тая, да иматъ синъ свещеникъ.

Киро още не знаеша това. Никой не бѣ му казалъ, че го тъкмѣха за толкова важно нѣщо. Той само подочуваше приказкитѣ на майка си съ пастрока му и съ баба Стойковица. И отъ подочутото разбираше, че се грижатъ за него и че му тъкмятъ по-добра участь.

Цона чакаше сгодния случай, за който ѝ бѣ казалъ Личо. Въ чакането тя пакъ премисляше болката отъ раздѣлата, но въ мисълта ѝ мигомъ се надигаха хубавитѣ мечти и закриваха всичко, съ надеждата за прекрасното „после“.

До срѣдъ нощъ тя шиеше предъ мъждукащото газениче дрешки за своя синъ. Съ всѣки бодъ на тънката игла вшиваше въ нишкитѣ на конопеното платно по една свѣтла надежда и по една майчина благословия, Когато прѣститѣ я

заболѣваха и очитѣ ѝ се изморѣваха отъ работа, тя оставяше платното на страна, колѣничеше до леглото на сина си и нежниятѣ ѝ погледѣ дълго стоеше върху хубавото детско лице. Тогава устнитѣ ѝ шепнѣха:

— Сладко момче на мама, умно момче.

Подирѣ Водици въ Горни-Турчета дойде игуменѣтъ на Батошевския манастирѣ да събира милостиня. Два пжти служи въ селската черква вечерня, служи въ недѣля литургия и помоли селянитѣ да разтворятѣ щедро хамбаритѣ си за да помогнатѣ на манастира, както разваряха ушитѣ си за словото Божие.

Този едърѣ червендалестѣ мжжѣ, съ раздвоена, черна като смола брада, съ остърѣ носѣ и блѣстящи черни очи, никакѣ не се хареса на Цона. Той ѝ направи впечатление по-скоро на хайдутинѣ, отколкото на духовникѣ и нѣкакѣ-си я достраша, че нему ще повѣри чедото си.

Но по-добра сгода не би могла и да дири.

Въ недѣля следѣ отпускѣ тя причака игумена, приближи та му цѣлуна ржка и продума:

— Дѣдо игумене, искамѣ да попитамѣ нѣщо.

— Казвай. Ако искашѣ да ти чета, казвай че бързамѣ.

— За менѣ не е, — измѣнка Цона, — ами за сина ми.

— Боленѣ ли е? — прогърмѣ гласѣтъ на игумена. —

Кжде е?

— Не е боленѣ. Искахѣ да питамѣ ще ли го вземешѣ за послушникѣ въ манастира. Добро дете е...

— Дали е добро, Господѣ го знае. Голѣмко ли е? Може ли да пасе кози?

— Какѣ да не може, — разпѣри ржце Цона. — Цѣло лѣто овчарува при хаджи Тодора.

— Добре. Утре като ще трѣгвамѣ, доведи го.

— Па и на книга да го изучишѣ, дѣдо игумене. Да се изучи, та ако му е кжсметѣ и попѣ да стане.

Цона подаде на игумена единѣ тежкѣ възелѣ.

— Тука има и пари за учението му.

— Добре, — повтори монахѣтъ. — Казахѣ ти може. Доведи го утре.

Вънѣ при вратата на черквата Трифонѣ чакаше жена си. Той позна по погледа ѝ, че дѣдо игуменѣ се е съгласилѣ да вземе Киро за послушникѣ въ батошевския манастирѣ.

— Какво стана, Цоне?

— Прие го. Позамисли се малко и го прие. Утре щѣлѣ да трѣгва, та да съмѣ заведѣла Кира.

— Дано помогне Богъ.

Киро научи за заминаването си последенъ. Той посрещна тази новина съвсемъ спокойно, дори хладно.

— Ти като че ли не се радвашъ? — запита майка му.

— Ба, радвамъ се, — отвърна той и безъ да ще се просълзи. Спомни си за своя баща, помисли колко той би се радвалъ, че сина му отива на учение и му стана тъй тжжно.

— А защо плачешъ, като се радвашъ?

Киро помълча малко за да намисли отговоръ и едва чуто каза:

— За братъ ми, за Гавраила ми е мжно. Исклахъ да му направя една свирка...

Отговорътъ бѣше безсмисленъ. Гавраилъ едва бѣ влѣзалъ въ третата година. Но този отговоръ примрежи очитѣ на простия говедаръ Трифонъ. Мускулитѣ на лицето му заиграха неестествено и устата му едва промълвиха:

— Па ако не щѣшъ, остани сине...

Въ този малъкъ мигъ, въ този глупавъ детски отговоръ, въ подготовката за раздѣлата, той бѣ преценилъ колко много обича заварения си синъ.

— Какъ ще! — смръщи вежди Цона. — Азъ толкова молихъ игумена...

— Азъ ще отида, майко... И за менъ е хубаво, учението... Сега ми домилѣ малко... па ще ми мине.

Цѣла нощъ Цона не мигна. Тя претършува килера, пребръка раклата, подреди дрешкитѣ на сина си, позакърпи това-онова, нареди му храна за изъ пжтя.

И до като сколаса пропѣха пѣтлитѣ.

На заранята тя заведе сина си при игумена дѣдо Василий. Киро бѣше спокоенъ и малко веселъ

И чудно: той на часа хареса монаха. Високиятъ снаженъ мжжъ му напомни нѣкакъвъ великанъ, като ония отъ приказкитѣ, които баща му Петъръ му бѣ разказвалъ.

— Туй ли ти е момчето? — запита игуменътъ и започна да разглежда бждещия си послушникъ, като конче за проданъ. — Добре е. Юначага. Хайде, цѣлувай ржка.

Киро пое мечата лапа на монаха и сякашъ отъ нея почерпи мжжество и сила.

Кончето натоварено съ събраната милостиня, нетърпеливо прѣхкаше и ровѣше снѣга съ копито.

— Хайде, да трѣгваме, — заповѣда монахътъ. — Останете съ здраве.

Той повдигна високата яка на кожуха си, подвижна на кончето и закрачи широко и отмърено.

Киро бързо цѣлуна дѣсницитѣ на Цона и на пастрока си, сжщо като игумена повдигна яката на своето кожухче и тичешката догони новия си наставникъ.

Може би защото се боеше да не заплаче и съ това да покаже на дѣдо Василий, че е още малъкъ, той ни веднажъ не се обърна назадъ.

Но чувствуваше че го следятъ две нежни майчини очи, и че една любяща мисль ще го следи и на край свѣта.

Покритата съ бѣлъ снѣгъ равнина, изглеждаше безкрайна. Не се виждаше и димътъ отъ куминитѣ, защото той се сливаше съ сивото зимно небе. Само една по-тъмна ивица отъ безлисти върби очертаваше пѣтя на Росица. Ято черни врани се виеше надъ земята съ грозенъ крѣсъкъ.

По отжпкания пѣтъ вървѣха игуменътъ на батошевския манастиръ иеромонахъ Василий и неговиятъ новъ послушникъ Киро.

Предъ тѣхъ пѣргаво пристѣпваше натовареното конче.

На едно възвишение по пѣтя Киро спрѣ, обърна се и се вгледа въ далечината.

Игуменътъ проследи погледа му :

— Какво гледашъ, Киро?

— Нищо... Мисля си, колко далечъ остана нашето село... Кой знае кжде е...

— Далечъ е. Гледашъ ли кжде се вие рѣката. Все по нея, все по нея...

Той посочи съ камшикъ посоката, а после, като загледа малкия си спѣтникъ, добави.

— Ти да не си се изморилъ?

— Ами, не съмъ. Азъ само така си припомнихъ. Не се изморявамъ лесно...

И за да не даде време на монаха да го разпитва, бързо продължи:

— Като овчарувахъ у хаджи Тодора имаше едно паво яренце. По цѣлъ день ме караше да търча следъ него.

— Ти не го ли биеше?

— Яре отъ бой разбира ли? И хубавичко бѣше. Мене за едно ме бѣше ядъ: не ме оставяше да чета.

— Какво да четеш?

— Книжката си. Отъ татя ми остана една книжка — нея си чета.

Иеромонахъ Василий очуденъ се взрѣ въ момчето:

— Ти знаешъ да четеш, а? Я дай самъ книжката.

Киро разкопча кожухчето си, измъкна своето богатство и го подаде на учителя си.

— Псалтиръ, — промълви монахътъ.

— Е, ти можешъ ли да четешъ тази книга?

— Нѣ, слушай!

Тѣ спрѣха срѣдъ пжтя и Киро зачете бавно и спокойно. Игуменътъ само клатѣше глава, устнитѣ му преповтаряха четеното, а притворенитѣ му очи бѣха влажни.

— Стига. Стига толкова.

А после сякашъ на себе си, добави:

— Той чете по-хубаво отъ мене, а идва да се учи.

Киро не хареса живота въ манастира.

Наученъ на свобода и волностъ, той мжно можеше да свикне съ затворения и редовенъ монашески животъ, съ строгата отмѣреностъ на труда и почивката, съ безусловната точностъ на клепалото.

И макаръ, че бѣше най-малкиятъ членъ въ общежитието, той имаше вродената прозорливостъ да види, че монаситѣ живѣеха безцелно, нѣкакъ си по навикъ. По навикъ работѣха, по навикъ четѣха молитви, по навикъ постѣха и блажеха, по навикъ премѣтаха броеницитѣ си отъ маслинови костилки. Сякашъ не бѣха живи хора.

Още съ идването си въ манастира Киро изживѣ разочарование. Бѣха му опредѣлили за спане една малка стаичка надъ магерницата. Вечерята, преди да заспи, малкиятъ послушникъ чу думитѣ на игумена:

— Това момче не идва да слугува, а да се учи. Азъ ли ще го уча, братъ Герасимъ ли ще го учи — ще видимъ.

Веднага до слуха му достигна сподавенъ шумъ; шумътъ се усили, превърна се въ препирня и най-последно ясно, отсѣчено прозвуча:

— Ами хлѣба?

— Какво хлѣба? — кресна пакъ игуменътъ. — Казвамъ за ученикъ е дошълъ, и толкова. До като съмъ азъ игуменъ въ манастира, азъ ще заповѣдвамъ. А който не иска да слуша — на добъръ му часъ.

После вратата на магерницата се затвори съ трѣсъкъ. Киро бѣ седналъ на постелята си и хапѣше устни.

А шумътъ отъ долу вмѣсто да стихне стана по-ясенъ и примѣсенъ съ още по-злюбенъ съсъкъ:

— Отецъ игуменъ все гладни просеци ще води. А за работа хора нѣма.

— Ние ще блѣскаме отъ тъмно до тъмно, за да хранимъ на свѣта дриплювцитѣ.

— Довелъ го на учение. Мигаръ не може да работи и да учи? — опита се единъ отъ монаситѣ да намѣри златна срѣда.

— Нали го чу? Не иска да го кара на работа...

Киро добре запомни този гласъ. Той би го различилъ вече между хиляди гласове. Само братъ Герасимъ тѣй говорѣше — високиятъ мършавъ братъ Герасимъ, съ птичата човка вмѣсто носъ и съ птичия гласъ.

И кой знае защо, тъкмо въ този мигъ Киро си спомни последнитѣ думи на своя баща. То бѣше отдавна: въ полу-мрака на селската одая, кждето Петъръ Заневъ умираше, малкото уплашено момченце видѣ да преминава една бѣла сѣнка. Навѣрно тя бѣше смъртъта. Той тогава не можеше да разбира всичко съвсемъ ясно. Но като че ли и умиращиятъ я видѣ, защото се поизправи на лакти, изцѣкли очи и простена:

— Цонке, свърши се. Пази Киро. Нали знаешъ: на сирака — като рака.

Първата нощъ въ манастира Киро почувствува най-добре смисъла на тѣзи думи. Цѣла нощъ той ги повтаря. Цѣла нощъ сънува единъ голѣмъ грозенъ ракъ, който иска да измъкне съ отвратителнитѣ си щипки неговата малка хубава книжка. Киро искаше да вика на помощъ но птичиятъ гласъ на братъ Герасимъ тѣй страшно пищѣше, че воплитѣ за помощъ заглѣхваха нечути.

Звнѣтъ на клепалото прогони кошмара, но не можа да прогони изъ сирашката душа обидитѣ и болката.

На обѣдъ, следъ благодарствената молитва Киро се доближи до игумена, скръсти прилично рѣце и твърдо каза:

— Дѣдо игумене, не искамъ даромъ да ямъ хлѣба на манастира. Моля те, отреди и на мене работа. Като си свършвамъ работата, тогава ще ме учишъ на книга.

Иеромонахъ Василий сбърчи вежди и редомъ изгледа монаситѣ:

— Значи тъй, — прокълтя гласътъ му. — Можахте вече да измжчите клетото дете... Ехъ, вие...

— Нищо не сж ми казали светитѣ брата, дѣдо игумене. Азъ самъ си научихъ, че е грѣхота даромъ да ямъ хлѣба. Игуменътъ тжжно се усмихна:

— Зная си азъ хората.

На прага той се спрѣ:

— Послушайте това дете, па се засрамете.

Киро почувствува върху си злитѣ очи на братъ Герасимъ и бързо се измъкна на вѣнъ. Нѣкаква студена, костелива ржка стискаше гърлото му до задушване, предъ очитѣ му се въртѣха разноцвѣтни кржгчета, сълзитѣ трептѣха на миглитѣ и търсѣха мъничко самота за да се излѣятъ.

Той премина тичешкомъ калдарѣмения дворъ, влѣзе въ черквата, сгуши се въ единъ жгълъ и заплака.

Презъ мисълта му се занизаха всички прочетени и заучени молитви, подсилени съ жестоката поговорка „на сирака — като рака“ и съ хълцание отъ дѣнъ душа. И нѣщо още по-страшно: за пръвъ пжтъ той се сети да помоли: „Вземи ме, Господи, горе на небето, защото вече много ми е мжчно.“ Дори се поуспокои, мислѣйки, че ако Богъ чуе поне тази му молба, той ще бжде добре. Нали тамъ, горе ще намѣри, татко си, скитника Петъръ Заневъ, говедаря отъ Горни Турчета, който тъй нежно го милваше.

Киро не усети колко време бѣ седѣлъ въ черквата.

Свитѣ въ жгѣла и заспалъ го намѣри иеромонахъ Василий, когато влѣзе да служи вечерня.

И въ молитвитѣ си, този строгъ, студенъ, затворенъ човѣкъ, отправи нѣколко топли думи и за Киро.

На другия день иеромонахъ Василий повика ученика си въ своята килия, подаде му една дебела подвързана книга и го благослови.

— Ти самъ ще изучишъ тази книга, — каза му той. — Тя е „Науствницата“. Като изучишъ нея ще ти давамъ минеитѣ. Игуменътъ се замисли.

— И нѣма вече да стоишъ тука. Ще отидешъ горе, на кошарата, Дѣдо Иванъ, овчарьтъ, е добъръ човѣкъ. Той ще те гледа като свой. Не е за тебе тука. Много ти е крехко още сърдцето...

— — — — —

Киро отиде на кошарата.

Дѣдо Иванъ наистина бѣше добъръ човѣкъ. Високъ, строенъ старецъ, съ бѣла брада и дълбоки сини очи. Оста-

налъ самотникъ въ свѣта, закрачилъ отъ трийсетъ години следъ манастирското стадо, самъ въ планината съ дългата си гега и единъ гърдестъ рунтавъ песь, той посрещна Кира съвсемъ не дружелюбно. Почти зле.

Но после го обикна. Синътъ на Петъръ Заневъ бѣше обичливо дете. Прилепваше се до сърдцата на тия, които имаха сърдца.

Дѣдо Иванъ имаше сърдце. Диво, самотнишко, изстинало отъ времето, но голѣмо и добро сърдце.

А когато научи, че Киро знае да чете и че самъ игуменътъ му далъ да изучи наустницата, сърдцето му се изпълни и съ обичъ и съ уважение къмъ сирака.

Кжситъ зимни дни минаваха неусетно въ кошарата.

Следъ като накърмяха съ трици овцетѣ, старецътъ и момчето сѣдаха крй огъня.

Киро четеше книгитѣ си, или слушаше приказкитѣ на овчаря.

Страшни приказки. Истински приказки.

Минавали кърджалиитѣ. Презъ кждето минавали обръщали селата на пожарища, затѣпквали нивитѣ съ конетѣ си. Заривали житото непожънато въ земята. Бесѣли и колѣли мирнитѣ селяни. Обирали де-когого срещнатѣ. Пропищѣла България.

— Дѣдо, ти виждалъ ли си закланъ човѣкъ? — питаше Киро.

— Виждалъ ли съмъ. Единъ ли само? — отвръщаше старецътъ. — Нали и баща ми съсѣкоха на дрѣвника? Ехъ, ехъ, страшна страхотия.

Турци съ турци се биели, а раята теглила. Видинскиятъ аянинъ Османъ Пазвантоолу искалъ султанъ да става. А що били виновати сиромаси българи, да имъ горятъ селата, да имъ грабятъ имота?

Ами Гушанць Али Халилъ? Що разбойникъ е билъ! Съ двайсетъ хиляди хайдуту — даалии скиталъ отъ градъ на градъ, отъ село на село. Клалъ, клалъ. Като му отмаляла дѣсната ржка, сѣчалъ съ лѣвата. Даалиитѣ му хвърляли пеленачетата на горе, та ги ловѣли съ ножове.

Страшна страхотия!

Киро слушаше приказкитѣ на овчаря и настрѣхваше.

— Ами защо и българитѣ не колѣли турцитѣ? — питаше Киро и погледътъ му искрѣше.

— Малъкъ си още, — отговаряше дѣдо Иванъ. — Защото българитѣ сж роби. Тѣ не могатъ да се биятъ съ турцитѣ.

— Хмъ... чудѣше се Киро.

Той мжно може да си помисли, че турцитѣ могатъ да бждатъ тѣй лоши. Въ село имаше другарчета турчета, но тѣ бѣха добри момчета. Играеха си заедно, борѣха се на поляната, а по байрамъ му даваха шарени шекерчета. Други ще сж били ония турци. И после: Еминъ-ага, благиятъ старъ Еминъ-ага отъ Хърсово, който бѣ прибралъ ратая си въ най-хубавата одая, когато да умира? И какъ молѣше майка му да остане въ Хърсово, въ неговата кжца да слугува и да си вади хлѣба. И на него, като му цѣлуна ржка за сбогомъ, даде бешликъ.

Киро наистина се чудѣше:

— Дѣдо, това което ми разправяшъ за кърджалиитѣ и за Гушанцъ Али-Халилъ, кога е било?

— Отколе, сине. Преди четиридесетъ-петдесетъ години. Много време има отъ тогава...

— А защо сега турцитѣ сж станали добри?

Старецътъ смаянъ го гледаше:

— Добри ли? Кой е добъръ отъ тѣхъ, Господъ да ги накаже.

Киро повдигаше рамене.

— Ами нá, Еминъ-ага отъ Хърсово.

И Киро дълго му разправяше за благородния старецъ.

Дѣдо Иванъ клатѣше глава:

— Кой знае, може майка му да е потурчена българка? Кой знае? Може пъкъ и наистина да е добъръ.

После мждро добавяше:

— Когато между хиляди вълци единъ не хапе, той не е добъръ вълкъ. По-добре да хапе, та да се вардишъ отъ него.

Тѣй Киро Петровъ учеше наустницата.

И заедно съ свѣтлитѣ слова на Божията промисълъ той трупаше въ съзнанието си по малко отъ суровата наука на живия животъ.

Две зими иззими Киро въ Батошевски манастиръ, изучи наустницата, изучи минеитѣ до юлий, прочете евангелието и апостола, а отъ дѣда Ивана — овчаря, се научи да смѣта на рабошъ.

Презъ шестътѣ дни на седмицата търчеше следъ плавитѣ овце и кози, а въ сжбота вечеръ почистваше дреш-

китѣ си, оправяше съ гребенъ рошавата си коса, и слизаше за вечеря въ манастира.

Игуменътъ иеромонахъ Василий го срещаше усмихнатъ и радостенъ, както баща посреща сина си. Киро цѣлуваше ржка, поздравляваше съ полупоклонъ и чакаше постоянния въпросъ:

— До кжде стигна въ учението, Кирчо?

Тогавя той отваряше книгата, намираше бързо шарената връвчица, която дѣдо Иванъ му бѣ изплѣлъ и сочеше:

— До тука.

Игуменътъ се смѣеше:

— То до тука е мжно. Отъ тукъ нататкъ лесно ще върви. . .

Киро затваряше пакъ книгата и заедно съ учителя си трѣгваше къмъ черквата.

Въ тия съботни вечери едно само му тежеше. Той трѣбваше да стои отъ дѣсно, до братъ Герасимъ и тихичко да следва молитвитѣ, които калугерътъ четѣше. Той не можеше никакъ да забрави първата вечерь прекарана въ манастира. Нѣщо повече: въ молитвитѣ, които монахътъ четеше, малкиятъ ученикъ сякашъ пакъ чуваше грубия въпросъ:

— А хлѣба даромъ ли ще яде?

Другитѣ монаси свикнаха съ послушника. Свикна и той съ тѣхъ. Презъ днитѣ когато се връщаше въ манастира тѣ го гледаха, ако не съ радостъ, поне безъ неприязнь. Пъкъ и нали не ядѣше хлѣба даромъ?

Не бѣше така съ братъ Герасимъ. Той чувствуваше, че Киро не го обича, и правеше всичко, за да усили тази умраза. Има такива хора. Когато не могатъ да спечелятъ любовъ, сами предизвикватъ умраза. Утешаватъ се съ нея. Наистина, и умразата е чувство, което не всѣки може да възбуди.

На свѣтли празници иеромонахъ Василий караше Киро да чете апостола всрѣдъ препълнената съ богомолци селяни, черква. Като че ли нему бѣше хвала, когато гледаше презъ завесата на олтаря очуденитѣ погледи на селянитѣ. Бѣше невѣроятно, почти свѣрхестествено, едно дванайсетгодишно дете да чете най-мжнната църковна книга.

И като че ли на проклетия, тъкмо на най-важното мѣсто въ апостолското послание, когато гласътъ се извиа високо и звънко трепти подъ каменнитѣ сводове, братъ Герасимъ се закашляше.

Тогава малкиятъ четець побѣляваше, като платно; брадичката му зетреперваше, и очитѣ му се наливахъ. Можеше и да заплаче, ако не чуваше изъ олтара ободрителното исо на иеромонахъ Василий.

Случваше се понѣкога, презъ тѣзи години на послушничество, Киро да не намѣри за вечерня въ манастира игумена. Отишълъ нѣкъде по селата на около. Той едва дочакваше да свърши черковната служба, хапваше скришомъ въ магерницата и поемаше на горе къмъ кошарата. И понеже дѣдо Иванъ го познаваше добре, весело се засмиваше на среща му:

— Нѣма ли го ангела пазителъ, дѣдо Василий.

Киро се страхуваше да признае открито, че не може да търпи замѣстникъ игумена Герасимъ и бързо отговаряше:

— Нѣма го дѣдо Василий. Ама азъ не за това се върнахъ. Не искахъ да те оставямъ самичъкъ. Тѣй съмъ свикналъ съ тебе, дѣдо Иване. И съ Караманъ. По ми е добре въ кошарата. . .

Една топла привечеръ въ края на мартъ Киро бѣ застаналъ всрѣдъ стадото, което изгледнѣло хрупаше ранната, още жълтава трева. Ратаятъ на манастира бѣ повикалъ дѣда Ивана и сега Киро чакаше да се върне.

Навременни той подвикваше на овцетѣ, тупаше здравия грѣбъ на Карамана, приказваше му, като на човѣкъ, а после слагаше дланъ надъ очи и се вглеждаше на долу по пѣтя.

— Нѣма го още, Карамане, — казваше той на кучето. — Като че ли ще прибираме двама съ тебе овцетѣ.

Кучето съ махане на опашка изразяваше готовността си да помага.

Слънцето залѣзваше задъ далечнитѣ ридове на Балкана. Тихиятъ пролѣтень вѣтрець се спускаше леко, леко, като перушинка и милваше току що развилата се гора.

— Ще мръкне, Карамане, да вървимъ.

Киро подкара стадото.

Сладко запѣха звѣнчетата, и пѣсенята имъ проеча далече.

Вратата на кошарата бѣше отворена, огнѣтъ пламтѣше въ огнището, а до него седналъ на земята дѣдо Иванъ бързо смучеше луличката си.

— Добъръ вечеръ.

— Далъ Богъ добро.

Свититѣ очи на стареца бѣха гжжни и дълбоко въ тѣхъ стоеше спотаена нѣкаква тайна. Между веждитѣ му бѣ вдълбана бръчка.

Киро искаше да го разприказва :

— Ние те чакахме по пжтя отъ манастира.

— Кои вие ?

— Азъ и Караманъ.

— По другъ пжтъ се върнахъ, — отговори презъ облакъ тютюневъ димъ старецътъ.

Киро седна до него.

Вънъ нощъта се спусна бързо, огъня въ кошарата по ярко засвѣти и отмѣри великански сѣнки по стенитѣ.

Овчаритѣ мълчаха. Тжгата на стареца мина и у Киро. И на него, сякашъ тежеше повече, защото не знаеше защо му е тъжно.

— Прибра ли овцетѣ?

— Да, дѣдо.

— Нахрани ли Караманъ?

— Нахранихъ го.

— Подлостй вратата и ела да ти кажа защо ме викаха въ манастира.

Киро мълчаливо изпълни думитѣ на дѣда Ивана.

— Вика ме проигуменътъ Герасимъ. Снощи пристигнали заптиета отъ Севлиево и отвѣли дѣдо Василий въ града при медзлижа. Богъ да накаже агарянитѣ. Пропадна добриятъ дѣдо Василий.

Овчарътъ се прекръсти. Киро го гледаше съ широко разтворени очи. Наистина турцитѣ не сж добри, щомъ сж могли да откаратъ на сждъ въ Севлиево неговия любимъ учитель.

— Защо сж го откарали, дѣдо Иване.

— За права Бога. Набедили го. Тая пролѣтъ нѣколцина хайдуту убили двамина кърсердари отъ троянско и избѣгали презъ балкана. Видѣли ги тждѣва да се криятъ изъ горитѣ. Нѣкой си наклеветилъ дѣдо Василия, че знаятъ кжде се криятъ хайдутитѣ, че имъ носилъ храна изъ гората и имъ далъ пари да си купятъ барутъ. За това го отвѣли въ Севлиево. Затриха го човѣкътъ...

— Па може и наистина да е знаелъ, кжде сж хайдутитѣ, дѣдо Иване?

Старецътъ скочи:

— Шштъ, откъсвамъ ти езика. Като пиле ще те за-
коля!...

Киро треперѣше отъ страхъ и изненада.

— Азъ, дѣдо,—захвана той задъханъ, но старецътъ му затвори устата съ дланъ.

— Мълчи. Нито дума.

Дѣдо Иванъ се бѣ преобразилъ. Страшната случка съ игумена, сякашъ, го бѣ подмладила съ петдесетъ години. Нѣкаква необикновена решителностъ и живостъ се бѣ появила въ всичкитѣ му движѣния. Той изкочи навънъ, подвижна на кучето, обиколи кошарата и пакъ се завърна.

Презъ всичкото време Киро стоеше сгушенъ до огъня и не смѣеше да шавне. Ясно разбираше, че нѣщо чудно бѣ станало, за да се измѣни тъй много кроткиятъ и добъръ дѣдо Иванъ. Само какъ го гледаха голѣмитѣ му сини очи. Като че ли очитѣ на свѣти Георги отъ иконата бѣха по-малко страшни.

Старецътъ залости вратата, върна се до огъня и застана наведенъ надъ изплашеното дете.

— Казвай, какво знаешъ, — запита той тихо, но повелително. — Какво си видѣлъ?

— Азъ, дѣдо, нищо... — замънка Киро.

— Казвай, казвай.

— Азъ, само видѣхъ дѣдо Василий...

Киро искаше да излъже, да каже, че е видѣлъ игумена на сънъ, че го е снувалъ, ужъ да се бори съ нѣкаква мечка, но синиятъ погледъ на овчаря го бодѣше, като нажежена игла и достигаше до сърдцето му. „И ако излъжа ще ме познае, помисли Киро и му стана още по-страшно. — А като познае ще ме убие.“

— Къде си го видѣлъ?

— Като търсѣхъ бозовата овца онзи день, отидохъ нагоре къмъ малкия боазъ. Тамъ видѣхъ дѣдо игуменъ. Носеше пълна торба на рамо и отиваше къмъ пещеритѣ. Азъ го видѣхъ, ама бѣхъ далече и не му се обадохъ. А той не ме видѣ. Отиваше къмъ пещеритѣ и сѣ се озърташе.

Киро млькна. Устата му бѣ пресъхнала. Усети какъ на устната му набѣбна стресница.

— После?

— Азъ прехвърлихъ боаза да видя овцата къмъ речичето, а къде отиде дѣдо Василий не видѣхъ.

Старецътъ тежко се отпусна до огъня.

— Той го е съпикасалъ, — промълви той, — проследилъ го е нѣкъде и го е издалъ на поганцитѣ.

— Дѣдо, туй което ти казахъ, лошо ли е?—запита Киро.

— Лошо е, синко, много лошо, — отговори старецътъ, но гласа му бѣше неженъ и ласкавъ.— Ако кажешъ на друго това, което каза на мене...

Дѣдо Иванъ не довѣрши думитѣ си: той се замисли втораченъ въ огъня, като, че пресмѣташе нѣщо, като че се мжчеше да събере всички халки на веригата, която се стѣгаше около нозетѣ на иеромонахъ Василий и да види откъде би могълъ да я откопчи.

— Тѣй е, — продума изведнѣжъ той. — Герасимъ е видѣлъ игумена да излиза изъ манастира съ торба на рамо, проследилъ го е до едно мѣсто, подусетилъ се е на кжде отива, па го е издалъ. И затова вика ти да отидешъ утре при него въ манастира. Той се е сетилъ, че може нѣкой отъ насъ да го е видѣлъ. Днеска вика, мене утре тебе.

— Дѣдо Герасимъ ли ме вика?

— Той, — отговори овчарьтъ и изпитателно загледа момчето.

— Азъ нѣма да отида.

— Ами сетне?

— Ще си отида на село. Като го нѣма дѣдо Василий не ще да остана въ манастира.

Овчарьтъ гжжно поклати глава.

— Може би тѣй е и по-добре.

И като сниши гласа си добави.

— Чуй, Киро, ако кажешъ нѣкому една думичка отъ това, което каза на мене, Господъ ще те накаже. Тѣй да знаешъ. Само една дума и ще покачишъ дѣдо Василий на бесилката.

Киро не разбра ясно, каква е голѣмата тайна, която бѣ съобщилъ на дѣдо Ивана и отъ която зависѣше живота на учителя му. Дълго преди да заспи той мисли за това и се зарече да не продумва дума.

На сутриньта прибра всичко свое, нарами торбата си, цѣлуна ржка на овчаря и трѣгна къмъ Горни Турчета. По пжтя нарочно заобиколи за да не мине край манастира.

Него день дѣдо Иванъ изкара овцетѣ къмъ малкия боазъ, напусна ги и бързишката се опжти за пещеритѣ.

Той искаше да намѣри хайдутитѣ и да имъ посочи пжтъ за бѣгство.

Цона шеташе по двора, прибираще залегнатия подъ сиѣга буренакъ, изсѣхналъ и посивѣлъ сега отъ пролѣтното слѣнце, разчистваше лехитѣ за да засѣе малко зеленчукъ.

Баба Стойковица се бѣше изправила до плета, гледаше усмихната съседката си и мислѣше: „Ето я, сиромашинка, едва смогва да изхрани децата си, па пѣргава като коза. До тъмно работи людска работа и отъ тъмно се е заровила въ земята.

— Добро утро, Цоне. Помага ти Богъ.

— Далъ Богъ добро, бабо Стойковице.

Цона чевръсто въртѣше калистирката, разравѣше лехата и теглеше бразди за чесъна.

— Гледамъ те, че ти се радвамъ.

— Ухъ, бабо Стойковице, мигъръ съмъ мома, та си ме захвалила? Гледамъ да бодна въ земята малко чесънъ, че нали знаешъ, на сиромаха чесънътъ му е гостбата.

— Вижъ колко е порасла баклата. Преди недѣля я сѣя, а сега една педа отскочила. И менъ ми се ще да направя това—онова, ами не ме слушатъ вече ржцетѣ.

— Че повикай ме. Ще дойда да ти помогна. Азъ отъ тебе толкова добрини съмъ видѣла. . .

Цона трѣгна къмъ сайвана, да вземе торбата съ чесновитѣ скелиди.

И изведнѣжъ изпищѣ.

— Какво стана, мари? — провикна се баба Стойковица и бързо се мушна презъ комшулука.

— Човѣкъ, бабо Стойковице, човѣкъ.

— Да те знае Господъ. Изкара ми ума. Камъ го човѣкътъ?

Цона бѣше бледа и изплашена.

— Ей ги е, краката му се виждатъ.

Подъ дървата натрупани до сайвана наистина лежеше човѣкъ. Виждаха се двата му крака обути въ скжсани цървули.

При виковетѣ на дветѣ жени той се размърда и излѣзе.

— Вашъ Киро — плесна ржце баба Стойковица.

— Киро.

Цона се олюля, изпусна торбата и скелисаниятъ чесънъ се разпилѣ по земята. Въ съзнанието ѝ този мѣничекъ мигъ се стбеляза като вѣчностъ, въ която тя видѣ цѣлия животъ на своя синъ: отъ родилнитѣ болки и пѣрвия викъ, до ей сега нѣ. Къмъ истинскитѣ спомени тя прибави и мечтитѣ си, хубавитѣ мечти, когато го изпращаше на учение. Всичко се завъртя въ ума ѝ съ една страшна скоростъ и рухна. Останаха само нѣколко разноцвѣтни кржгчета, които заиграха предъ очитѣ ѝ, като мушици.

А Киро стоеше, като убитъ, съ низко отпусната глава съ притворени очи и съ една неизказана тжга вдълбана край прехапанитѣ му устни. Той отъ по рано знаеше съ колко скръбъ ще го срещне майка му и за това се бѣ скрилъ подъ дървата. Искаше му се да почине и добре да обмисли обяснение на своето бѣгство. Да намѣри нѣщо, което да го спаси отъ глъчка и да му даде възможность да премълчи историята съ дѣдо Василий.

Мигътъ на срещата и за двамата бѣше тежъкъ.

— Какво сте млъкнали, като нѣмтури и двамата. Че кажи „добъръ день“, бре Киро, па цѣлувай ржка.

И баба Стойковица първа подаде ржката си.

Киро я цѣлуна и направи крачка къмъ майка си.

— Не ща му „добрия день“, не ща да ми цѣлува ржка,— викна Цона и се задави отъ плачъ. — Той дето ме засрами предъ цѣло село, да ми цѣлува ржка! Не съмъ го чукнала съ прѣстъ, бабо Стойковице. Треперала съмъ прахъ да не падне отъ горе му. А той мене... Не е помислилъ азъ майка ли съмъ...

— Е де, и ти. Заревала си, занареждала си, като на смъртникъ. Чакай да чуешъ, какво ще рече детето...

— Дете! — продължаваше да плаче Цона. — Да зачерни майка си не е дете. Азъ отъ гърлото си съмъ дѣлила за него, Божемъ мислѣхъ да пратя за Великденъ още нѣкой грошъ на мѣнастиря да се доизучи, а той, хубостникътъ, избѣгълъ. Отъ учение избѣгалъ. Де се е чуло...

Киро знаеше, че ако разкаже защо е избѣгалъ отъ манастира нѣма да му се сърдятъ, ни майка му, ни добродушния му пастрокъ. Но той помнѣше пламъка въ очитѣ на дѣда Ивана, и не посмѣ. Само прошепна:

— Азъ вече се научихъ...

— Научилъ се! Чуй го, бабо Стойковице. За година и половина се научилъ. Хората по десетъ години учатъ и сѣ не имъ стига, а той изучилъ вече всичко, Охъ, майко Богородице, баре да го бѣхъ била. Кой знае, може би щѣше да се вразуми...

— Я стига-те и вие! Женски умове...

Личо Стойковъ бѣ се приближилъ до тѣхъ и строго ги изгледа.

— Тѣй де! Кака Цона плаче, та се кжса, ти мале се суетишъ ни въ клинъ, ни въ ржавъ, а този дето трѣбва да говори, мълчи, като че ли е разпналъ Бога. Я ела самъ Киро.

Той приятелски сложи ржката си на рамото му и го поведе към тѣхния дворъ.

Цона още се вайкаше предъ баба Стойковица.

— Кажи ми сега, Киро, защо си избѣгалъ отъ манастира?

Киро повдигна глава, срещна кроткия, ласкавъ погледъ на Лича и не можа повече да се одържи. Той се сви до него и захлипа:

— Азъ, бачо Личо, не избѣгахъ... Менъ бай Иванъ овчаря... дѣдо Игуменъ го завели заптиетата въ Севлиево... После...

— И тази хубава. Оттатъкъ женитѣ млякнаха, сега ти реви. Добре се почна тая сутринъ. Хайде, стига! Умири се и ми разкажи всичко.

— Върнахъ се, защото дѣдо Василий го отведоха заптиетата въ Севлиево. Набедили го, че носилъ храна на едни хайдути. А пъкъ азъ видѣхъ дѣда Василия, като носѣше пълна торба на грѣбъ и ходѣше изъ гората. Вика ме проигуменътъ Герасимъ да ме разпитва, а овчарьтъ дѣдо Иванъ ми рече да не отивамъ. Затова избѣгахъ...

— За това, значи, — промълви Личо замисленъ. — Хмъ, Господь те е научилъ да избѣгашъ. Инакъ, би направилъ голѣма беда...

Едва сега Киро си науми, че бѣ се зарекълъ да не казва никому ни дума. Той се сепна:

— Азъ, бачо Личо, на никого дума не съмъ казвалъ. Само на тебе...

— И добре си направилъ. Тая работа ще я забравишъ Личо бѣ свѣсилъ вежди.

— Ами учението?

— Изучихъ наустницата, и минеитѣ, и апостола. Праздниченъ день дѣдо Игуменъ ми даваше азъ да чета апостола.

— Ами, че ти си изучилъ вече всичко — очуденъ и зарадванъ отвърна Личо. Той самъ не бѣ челъ нито единъ отъ минеитѣ, а за апостола дори не си представяше какъ се чете.

Баба Стойковица тежко се изкачваше по стълбитѣ на чердака.

— Лошо си направилъ, Киро, лошо баби...

— Хайде и ти, мале, — троснато отвърна Личо. — Хичъ нищо лошо не е направило момчето. Изучило се и се върнало. Сложи му да хапне нѣщо.

Той бързо слѣзе отъ чердака, отиде у Кирови и дълго разговаря съ Цона.

Какво й бѣ казалъ никой не научи.

Но следъ това Киро не чу лоша дума отъ майка си.

Когато сиромашътъ закърпи една дупка на ржкава си, антерията се скжсва на други две мѣста.

Трифонъ се бѣ наредилъ криво-лѣво и ето, че преди Великденъ, го натири чорбаджията. Когато християнитѣ се веселѣха той съ говедарския си кривакъ обхождаше околнитѣ села да дири работа.

Тукъ-тамъ — пазари се говедаръ у единъ турчинъ въ Мекишъ. Пресели се тамъ съ Цона и дветѣ малки деца. Но за пакостъта пжтищата сж много. Единъ турчинъ се при-смѣлъ на Трифоновия чорбаджия, че държи гяуринъ да му яде хлѣба.

По Петровденъ Трифонъ пакъ се намѣри на пжтя, а следъ него кретаха още три гладни гърла. Пресели се въ Севлиево, услови се да аргатува, само за хлѣбъ у попъ Андрея и повѣрва, че не ще му излѣзе душата, до като мине гнѣва на горнотурченския чорбаджия.

Презъ време на това скитане Киро остана въ Горни Турчета.

— Не съмъ вече малкъкъ,—отговори той на пастрока си, когато последниятъ поиска и той да се пресели въ Мекишъ. —Азъ мога и самъ да си вадя хлѣба. Малко чакахъ на твои ржце, че и сега ли?

И остана.

Отначало го преглеждаше баба Стойковица. Отсипваше му сегизъ-тогизъ отъ гостбата, препирваше му и дрехитѣ.

Не ѝ бѣше чуждъ малкиятъ Киро. А и той я обичаше, като родна баба: тачеше я, радваше ѝ се.

За по малко отъ месець Киро си намѣри работа. Услови го пакъ хаджи Тодоръ за овчаръ.

Киро заработи отъ все сърдце. По цѣлъ день не спираше следъ стадото. И му бѣше весело.

Само на времени го мжчеше мисълъта за игумена на Батошевския манастиръ. Какво ли бѣ станало съ него?

На есень, когато приближи овцетѣ да останатъ на зимуване въ кошаритѣ, Киро се замисли. Идваше лошо време. Работата се бѣ свършила вече, а да иска на заемъ отъ хаджи Тодора за презъ зимата, или да чака на Личовата добрина, — не му се щѣше.

Съ такива мисли го завари веднѣжъ Личо.

Киро седѣше на прага предъ кжщи и кърпѣше цър-вулитѣ си.

Нисичкиятъ дрофлестъ Личо тичешкомъ премина улицата, бутна портата и викна:

— Киро, скоро! Ела съ мене у Бакевата крѣчма. Намѣрихъ ти работа. Чудо работа. Тѣкмо за тебе.

Киро засия отъ радостъ, приготви се бързишката и затича следъ Лича.

Въ крѣчмата ги чакаха хаджи Тодоръ и единъ другъ непознатъ старецъ — другоселецъ.

— Ей за този момѣкъ ти казвамъ, бай Петко, — обърна се Личо къмъ другоселеца.

— За него ли? — зачуди се старецътъ. — Хайде холамъ, Личо. Какъвъ ти момѣкъ? Та то е дете. Какъ ще се оправи?

— Казвамъ ти Киро е тѣкмо човѣкъ за тебе. Не го гледай, че е малѣкъ.

— За Киро и азъ отговарямъ, Петко, — потвърди хаджи Тодоръ.

— Хай да се не види, макаръ. Гледамъ го такъвъ малѣкъ... Не ми го лови око.

— Ако е за овце, дѣдо Петко, — намѣси се Киро, — не се бой. Мога и да ги пася и да ги храня на корито.

— Ха сега де! Азъ за какво го диря, а пѣкъ той.

Хаджи Тодоръ се усмихна:

— Че кажи му, де.

— Азъ за двукраки овце тѣрся овчаръ, — подхвана другоселецътъ. — Даскалъ тѣрся, даскалъ да учи нашитѣ момчета.

Киро се стѣписа. Той за пръвъ пѣтъ чуваше, че може съ знанията си да си вади хлѣба и безъ да е попъ.

— Какво ще речешъ?

— Какво да реча, бай Личо. Ти по-знаешъ.

— Я кажи, какви науки знаешъ? — запита дѣдо Петко.

— Зная псалтира, наустницата, минеитѣ. Зная и апостола.

— Стига толкова, стига. А каква плата ще искашъ за шестнайсетъ момчета?

Преди Киро да отговори, че му е все едно каква ще е платата, Личо се намѣси:

— Ще му дадете сто и петдесетъ гроша за до Гергѣвденъ. Нали знаешъ: зобѣта кара коня.

— Казвашъ цена, дете не е за казване, Личо. Азъ на своя глава до сто гроша мога да дамъ.

— Покачи, покачи малко, — обади се хаджи Тодоръ. — Малко е момчето, ама е учено.

— А бе, хаджи, и да покача отъ моята кесия ще ги дамъ.

— Дай ги, ти си богатъ човѣкъ. А Киро е сираче.

— Да дамъ още десетъ-петнайсетъ гроша.

— Хайде цѣлуйвай ржка Киро, — рече Личо.

— Цѣлуйвай, догдето не съмъ се отмѣтналъ, — засмѣ се дѣдо Петко и подаде голѣмата си космата ржка на малкия даскалъ. — Ами чакай, на колко си години?

— На тринайсетъ, — отвърна Киро и побърза да затвори устата си съ цѣлувката, която подпечатваше учителския му договоръ.

Киро Петровъ стана даскалъ въ село Коевци.

По Димитровденъ се отслужи водосветъ въ една стая у дѣдо Петковата кжша. Тази стая щѣше да бже училището на тринайсетъ годишния даскалъ Киро.

Следъ водосвета Киро още веднѣжъ цѣлува ржка на дѣдо Петко и другитѣ старейшини и получи петдесетъ гроша предплата.

Още сжщия день той изпрати паритѣ на пастрока си въ Севлиево съ едно писмо написано на бѣлото листче отъ псалтира:

— „Тате, условенъ съмъ даскалъ въ Коевци за сто и петнадесетъ гроша. Изпращамъ ти тия пари да се върнете въ нашето село, та и ^{на}мама да не тегли вече нѣмотия по чужди кжщи“.

Следъ Димитровденъ даскалъ Киро започна работата си.

Шестнайсетѣтѣ му ученици бѣха по-възрастни отъ него. Отначало му се надсмиваха, но после неговитѣ знания надвиха.

Предъ всѣки ученикъ имаше по едно плитко сандѣче съ пѣсъкъ. Киро написваше съ прѣстъ по пѣсъка една буква, а сетне всички ученици се учеха да я пишатъ.

Така изучиха буквитѣ, така изучиха сричкитѣ, а по Коледа даскалътѣ разтвори книжката си и зачете дълбоката мждростъ на псалтира.

Но Даскалъ Киро знаеше, че на самия него личсватъ още много познания за да бжде истински добъръ учителъ. И всѣки следъ обѣдъ, като разпуснеше ученицитѣ си, той отиваше на два часа пжтъ при даскалъ Дочо въ село Агатово да се доучи.

Единъ день по пжтя за Агатово го достигна нѣкакъв конникъ.

Киро се обърна да поздрави случайния си спътникъ и ахна отъ изненада.

Ездачтъ бѣше игуменътъ на батошевския манастиръ иеромонахъ Василий.

— Дѣдо Василий! — викна Киро.

— Кирчо, — отвърна монахътъ, скочи отъ коня и прегърна своя ученикъ. — Даде Господъ да се видимъ и да ти поблагодаря.

— На менъ ли, дѣдо?

— На тебе. Дѣдо Иванъ ми каза всичко.

— Ти наистина ли си се срещалъ съ хайдутитѣ, дѣдо игумене?

— Тѣ не бѣха хайдутѣ, а народни хора, сине. Азъ имъ носѣхъ храна въ пещеритѣ при малкия боазъ. Ехъ, мина и това... А ти сега кжде си?

— Даскалъ съмъ, — гордо отговори Киро. — Уча децата въ Коевци.

Иеромонахъ Василий се вгледа въ това дете, което учи децата и развълнуванъ го благослови:

— Да даде Господъ, сине, дълги години да учишъ на добро децата. Да ги изучишъ роду болгарскому на ползу.

ЧЕЛОВѢКЪ

Потъваше равнината въ свѣтлина, сякашъ много слънца грѣха на безоблачното синьо небе. Люшкаха се избуялитѣ нивя, като сини очи поглеждаха метличинитѣ между зеленината, а лекиятъ вѣтрець отвѣваше малки розови пеперудки — цвѣтоветѣ на шипкитѣ по слога.

Забрадкитѣ на женитѣ, които прашеха царевицата, изглеждаха, като бѣли и розови макове, разцвѣнали всрѣдъ безкрайната зеленина. Далечъ нѣкъде свирѣше кавалъ. Звучитѣ му, чисти и радостни потъваха въ небето, размѣсваха се съ пѣснитѣ на птичкитѣ и свежия дѣхъ на росна трева и звучаха несвързани, нестройни, но прекрасни.

Единъ младъ селянинъ бѣ седналъ край пѣтя. Хубавото му мургаво лице бѣ озарено отъ усмивка. Голѣмитѣ му вакли очи блестѣха дълбоки и влажни, сякашъ и върху тѣхъ бѣше паднала роса.

— Хей, хубаво равно поле! Неизгледно и ненагледно поле! Земята е като невѣста. Съ шарена престилка покрива утробата си, въ която расте любена и чакана съ надежди рожба. Хей, хубаво поле!

Младиятъ селянинъ претваряше очи, примрежваше ресници отъ слънцето, и му се струваше, че полето бѣга далече предъ него, бързо, бързо, като перошинка, синьо-зелена перошинка отъ горска гърлица.

Тогава самъ се засмиваше на мисълта си:

— Нѣма кжде да бѣга! Ще търчи, ще търчи и ще стигне до морето! Тамъ ще се спрѣ и ще ме дочака.

Той мислѣше за полето, като за живо сщество и му ставаше тъй весело! Искаше му се да му заговори, да му запѣ пѣсень, да го помилва.

— Ехъ, че съмъ вѣтрогонъ!

Селянинътъ се изправи, протегна се, повдигна тояжка-та си отъ земята и се намери да тръгне.

По пжтя идваше единъ свещеникъ, възседналъ малко доресто конче.

— Ще си имамъ другарь до село, — каза си селянинътъ и дочака конника.

— Добра среща!

Конникътъ спрѣ, подаде ржка и благослови.

Селянинътъ усмихнатъ се взрѣ въ лицето му и весело рече:

— Не ме ли познавашъ, отче Пахомий.

— Не си спомнямъ, сине! — и като че ли за да се оправдае добави:

— Азъ ходя отъ село на село, виждамъ много хора, та не мога да запомня всички.

— Па и отъ шесть години не си ме виждалъ, отче. Азъ тогава бѣхъ още момчерлакъ. И въ манастира рѣдко се задържахъ. Повече стояхъ при дѣдо Ивана на кошарата...

— Киро, — плѣсна ржце монахътъ. — Свѣта Богородичке! Нашъ Киро и азъ да не го позная.

— Отъ какъ идвахъ втория пжтъ въ манастира много време се измина, отче. Порастнахъ, промѣнихъ се, ей ме мжжъ съмъ станалъ.

— Виджъ каква среща, виджъ каква среща! — удивляваше се монахътъ и клатѣше глава. — Какъ така да не те позная!?

— Е, какъ сж въ манастира, отче. Какво правятъ братята?

— Добре сме, слава Богу! Игуменъ е сега Герасимъ. Затова и не се застоявамъ въ манастира. Не е той като дѣдо Василий...

— Герасимъ ли е игуменъ? — зачуди се Киро. — Какъ тѣй? А дѣдо Василий?

— Ехъ, — въздѣхна монахътъ и дълбоко се замисли.

— Какво, да не е починалъ?

Киро запита съ страхъ. Той не би могълъ спокойно да научи такава вестъ за своя пръвъ учитель и настойникъ.

— Живъ и здравъ го чувахъ, — отговори отецъ Пахомий. — Не изтърпя, дѣдо Василий, Киро. Отъ какъ стана оная случка съ троянскитѣ хайдути и дѣдо Василий се промѣни. Когато идва втория пжтъ въ манастира, нали знаешъ какъвъ бѣ станалъ: намръщенъ, затворенъ, замисленъ.

Киро потвърди съ кимване.

— Не изтърпѣ... Една вечеръ, преди две години, дойде въ килията ми. Като го видѣхъ, уплашихъ се. Бѣше бѣлъ,

като кърпа. Остави на масата ми една кесия. „Вземи, каза тия двацет жълтици и ги занеси на майка ми въ село. Кажй ѝ да ме прежали. Все едно, че съмъ умрѣлъ. Да не мисли вече за мене.“ Запитахъ го какво е намислилъ, а той ме погледна съ страшни очи и отсѣче: „Омръзна ми, рече, омръзна ми всичко! Скрѣстили сме ржце, седнали сме край огнищата, само хурки ни трѣбватъ, та съвсемъ на баби да приличаме. Не е този животъ за мене! Като тръгна на пжтъ, где срещна улавъ турчинъ да слизамъ отъ коня и да му се кланямъ! Да гледамъ, какъ грабятъ и биятъ мирнитѣ, работливи селяци и да имъ викамъ „евалла“. Да слушамъ, какъ децата отъ майчина утроба започватъ да пицятъ противъ агарянитѣ и да си запушвамъ ушитѣ. Ето, това не мога да направя, братъ Пахомий!“ Каза ми тѣзи думи, а очитѣ му горѣха, като трѣскави. Молихъ му се, плакахъ му — не би! Махна съ ржка: „Да затриешъ единъ кръвникъ, е по-добре, отколкото да прочетешъ сто молитви. Ще хвана и азъ гората, па каквото ще да става!“

Отецъ Пахомий повдигна рамене:

— Всичко е отъ Бога!

Той изпитателно погледна спжтника си.

Киро издържа погледа и отвърна:

— Правъ е билъ дѣдо Василий. Такива хора, като него не сж разбойници, а народни спасители. Тѣ кръвта си проливатъ за народно добро. Живота си даруватъ въ бой съ агарянитѣ. Защо? Сѣ за насъ!

Киро безъ да ще и безъ да забележи повтаряше думитѣ на своя учитель. Тия всички думи, които презъ 1848 г. неговата детска паметъ бѣ записала съ огнени букви.

— Така си и мислѣхъ, — засмѣ се монахътъ. — Дѣдо Василий знаеше кжде да сѣе! Достоенъ ученикъ си му ти.

И като се наведе по-низко прошепна:

— Следъ оная вечеръ, когато дѣдо Василий ми разкри сърдцето си, дълго се замислямъ. Като че и сега му чуввамъ думитѣ. Прави думи. За това тръгнахъ по селата: продавамъ книжки и землеописателни карти: поучавамъ селяцитѣ, проповѣди казвамъ по църквитѣ и живѣя. Баремъ знаа, че нѣщо полезно върша за народното свѣстяване.

Пжтътъ криволичеше между нивята, като смокъ излѣзълъ на припекъ. Ту се чупѣше изъ кичеститѣ глогини, ту се протѣгаше на малко възвишение спокоенъ и равенъ, за да се спусне бързо на другата страна въ сѣнчестъ пролѣзъ, ту изведнажъ се провираше срѣдъ високитѣ шумнати лозя.

Копачитѣ изъ лозята се изправяха при приближаването на двамата пжтници, оставяха мотикитѣ и излизаха на си-нура край пжтя.

— Добъръ день, отче!

— Помага Богъ, честни хора!

Отецъ Пахомий благославяше.

— Така съ дѣдо Василий, — продума Киро. — Да му дарува Господь здраве и сила.

— Дай, Боже!—отвърна монахътъ и, за да отмѣсти разговора, запита:

— А ти, Киро какво правишь?

— Азъ ли? Даскалувамъ. Отъ 1848 лѣто до сега, вече осемъ години, уча децата на четмо и писмо.

— Кжде си сега даскалъ?

— Въ Мусина. Бѣхъ въ Вишовъ-градъ, бѣхъ въ Коевци. Три години вече съмъ въ Мусина.

— А платата?

— Добра е: изкарвамъ си хлѣба и цървулитѣ. И домъ гледамъ. Оженихъ се преди три години. Сега и щерка имамъ.

— Хм... Минаватъ годинитѣ. Вие растете, а ние старѣемъ. А защо не се условишь учителъ въ своето село Горни Турчета, ами ходишь по чужди села?

Киро повдигна рамене:

— Не ме искать, отче. Чорбаджия е Тошо Димитровъ, синътъ на чорбаджи Димитъръ Франгата. Казалъ му единъ мой човѣкъ — Личо Стойковъ — да ме условятъ, чорбаджи Тошо кипналъ. Не щѣлъ той говедарски синъ, да учи децата му. По-добре неуки да ходѣли, нежели на говедаря синътъ да ги учи.

— Ехъ, хора, хора!— отговори отецъ Пахомий.— Тѣ ще тѣ търсятъ, Киро! Съ свѣщъ ще те търсятъ.

Монахътъ гледаше нѣкъде въ пространството.

Какво ли знамение виждаше той въ безкрайното синьо небе?

Следъ литургията отецъ Пахомий застана предъ царскитѣ врата на олтара и започна слово за ближния и за милостивия самарянинъ.

Тихо, сладко и убедително прозвучаха думитѣ му подъ сводоветѣ на препълнената съ богомолци черква. Лекичко

чаткаха зърната на броеницитѣ и шумѣха сукманитѣ на женитѣ.

При лѣвия свѣщникъ бѣха застанали дѣдо Ненко, Личо Стойковъ и Кънчо. Редомъ до тѣхъ, даскалъ Киро, облѣгнатъ о стената, слушаше проповѣдъта на своя старъ познаникъ, попиваше всѣко слово, всѣки звукъ. Струваше му се, че тоя хубавъ и кротъкъ гласъ идва нѣкъде задъ монаха, сякашъ отъ самата икона на Спасителя.

— Да бждеме добри, милостиви и смирени къмъ всички, — говорѣше монахътъ. — Да помагаме на ближнитѣ си. А кои ни сж близни? Всички хора по свѣта. Ние не знаеме кой е най-добриятъ, кой е най-достойниятъ, къмъ кого Богъ е благоволилъ. Синътъ на говедаря може да стане даскалъ, синътъ на пждаря може свещеникъ да стане. А може и чорбаджийското дете разбойникъ да излѣзе. Никой не знае кой е най-милъ Богу. Затова къмъ всички трѣбва да бждемъ добри.

Личо Стойковъ се наведе къмъ дѣдо Ненко и тихо му прошепна:

— Очката пусна змия въ пазвата на чорбаджи Тошо. Вижъ го позеленѣ, като му казаха, че и говедарскиятъ синъ може да стане даскалъ.

— Нищо не му става Личо, — отговори пакъ шепнишкомъ дѣдо Ненко. — Корово сърдце има Тошо Франгата. На баща си се е метналъ.

Отъ дѣсно на олтаря, чорбаджи Тошо, намръщенъ и сърдитъ, въртѣше тежката си седефена броеница и хапѣше устни.

Веселиятъ Личо се наведе пакъ къмъ дѣдо Ненко.

— Родътъ имъ е такъвъ. Като нарочатъ нѣкого, тѣй си и отива нароченъ човѣкътъ. Баща му се каралъ съ даскалъ Кирова баща, той на даскалъ Киро си вади яда.

А даскалъ Киро не чуваше, че се говори за него. Той не можеше да откъсне погледъ отъ отецъ Пахомий, не можеше да се наслуша на думитѣ му. И мислѣше: „Ето колко полезна работа е започналъ отецъ Пахомий. Съ такива проповѣди ще направи и птичкитѣ въ гората да го слушатъ, камо ли хората. На колко свѣтъ ще отвори очитѣ... Камъ и азъ да бихъ могълъ да говоря като него...“

Той не усети, кога свърши проповѣдъта. Прехласнатъ и замечтанъ, пренесенъ нѣкъде далечъ, даскалъ Киро се сепна, когато чу провлеченото и монотонно „аминъ“ и видѣ какъ хората започнаха да излизатъ изъ черква.

Презъ навалицата той си проби пжть и умисленъ тръгна за въ кжщи. Трѣбваше му време, за да разбере словото на проповѣдника, а за да изпита сладостъта му имаше нужда отъ самота.

На жгъла предъ кръчмата той поздрави нѣколцина старци и бързишкомъ зави на долу по улицата.

— Ей, даскалъ Киро, чакай да те видя какво си, що си? Киро спрѣ и дочака запѣхтѣния Личо.

— Ти ли си, бачо Личо? Азъ минахъ така, малко заплѣснато, та не тѣ видѣхъ. Прощавай.

— Просто да ти е, — засмѣ се Личо. Ами чу ли словото на очката?

— Чухъ, какъ не!

— Говори мжжътъ! Говори, та да ти е драго да слушашъ. И за тебе каза...

— Какъ за мене?

— Ами нали каза за говедарския синъ, дето станалъ даскалъ. Ехъ що ме наду смѣхъ, като погледнахъ чорбаджи Тошо...

— Остави това, бачо Личо, — нетърпеливо го прекъсна Киро. — На друго се радвамъ азъ: отъ сърдце му излизаха думитѣ, съсъ сърдцето си говорѣше. Това нѣщо не може всѣки да го направи.

Той не доисказа мечтата си, че самъ би искалъ да говори, като монаха, защото последниятъ се зададе откъмъ черква и весело поздрави:

— Добъръ день, добри хора.

Всички по редъ му цѣлуваха ржка. Последни се приближиха Личо и даскалъ Киро.

— Ей го моя старъ приятель, — засмѣ се отецъ Пахомий, — старъ приятель — младъ даскалъ. Хайде-те, влѣзнете вжтре въ кръчмата да ви покажа стоката си.

Отецъ Пахомий влѣзе въ кръчмата сподиренъ отъ нѣколцина любовитни.

На вѣнъ останаха двама-трима старци. И тогава чорбаджи Тошо не се стърпѣ. Той силно удари земята съ тояжката си, плюна и отсѣче:

— Пфи!... Попъ!.. Не е попъ, а шейретинъ!

Вжтре въ кръчмата отецъ Пахомий бѣ разтворилъ дисагитѣ си и върху малката кръчмарска маса разгвѣваше нѣколко географски карти.

— Ето кжде сме ние — България. Този черниятъ конецъ е тихъ бѣлъ Дунавъ. А отвѣдъ него е Влашката земя.

Пръстът на монаха шареше по картата и сочеше на двайсетината любопитни очи краищата на цълата земя.

— А къде е наше село?

— Ехе... За да се види на картата и Горни Турчета тя трябва да е голѣма, колкото вашата мера и повече... Ето тука е Молдова, а тука Русията на дѣда Ивана. Ето гледайте какво пише: Москва! Сиречь, дето живѣятъ московцитѣ.

— Дай на мене една такава книга, — обади се нѣкой.

— Щомъ е изписана вжтре и Русията, ще я купя.

На масата дръннаха нѣколко грошчета.

— И на мене, отче.

— И на мене, дай една.

Грошчетата дрънкаха по масата, отецъ Пахомий ги пукаше въ кесията и благодареше.

— Добре ти върви, отче, търговията. Ами какво правишъ съ печалбата?

— Хм... Какво я правя ли? Отивамъ въ Русчукъ, купувамъ нови карти и пакъ ходя по селата. Нали знаете: калугеритѣ нѣматъ нужда отъ голѣми кярове.

Даскалъ Киро изглеждаше отъ страна монаха.

Не бѣше този сжщиятъ отецъ Пахомий отъ манастира. Оня бѣше другъ човѣкъ: свитъ, мълчаливъ, затворенъ, постоянно наведенъ надъ нѣкаква дебела книга, замечтанъ въ нѣщо необикновено и далечно, почти ленивъ. А този живъ, разговорливъ човѣкъ, този сладкодумець и добрякъ бѣше съвсемъ новъ. Какво чудо бѣ станало съ него?

Тогава въ мисълта си още веднѣжъ прецени духовния ръстъ на нѣкогашния си учителъ иеромонахъ Василий и самъ си отговори: чудодеецътъ е билъ сигурно той.

— Да вървиме сега, даскалъ Киро, — стресна го монахътъ. — Ще ме изпроводишъ къмъ Михалъ-бей-кѣой и ще си побѣбримъ.

Наистина, тѣ имаха за какво да си бѣбрятъ. И двамата бѣха ученици на единъ и сжщъ учителъ и двамата бѣха научили едно и сжщо опасно учение.

Но докато вървѣха изъ облѣнитѣ въ лжчи селски улици, до като изъ всѣки плетъ и вратня ги сподирѣха погледитѣ на любопитнитѣ селянки и врѣвата на играешитѣ дѣца, монахътъ говореше за праздни нѣща. Разпитваше за селото, за поминѣка, за даскалъ Кировитѣ ученици отъ Мусина, за всичко, което му хрумваше.

Даскалъ Киро отговаряше съ половинъ уста. Друго ин-

тересуваше любопитството му, друго вълнуваше мисълта му, друго нѣщо желяеше да научи.

Той подпитваше отца Пахомия и винаги получаваше отговоръ:

— Сетне ще ти кажа!

Вънъ отъ село между зашумѣлитѣ жита, срѣдъ ограждения съ глогъ и тръни пжтъ, монахътъ спрѣ коня си и разтваряйки дисагитѣ, напжтствено рече:

— Предпазливостъ трѣбва, даскалъ Киро. Младъ си още и не ги разбирашъ тия нѣща. Човѣкъ трѣбва отъ сѣнката си да се варди, когато ще говори за народни работи. Не е това отъ страхливостъ, не е! Такова семе тайно се сѣе и до като не го посѣешъ въ всички сърдца, не бързай съ жътва.

Киро мълчаливо слушаше.

— Вижъ какъвъ армаганъ ще ти оставя.

Монахътъ му подаде една книга.

— Чети я, чети я, до като я научишъ, като „Отче нашъ“.

Даскалъ Киро разтвори корицата и прочете:

„Предвестникъ Горскаго пжтника отъ Г. С. Р.“

— Знаешъ ли кой е този Г. С. Р.? Георги Стойкоолу Раковски, котленчанинъ. Учена глава и родолюбецъ. Що мжка сж го мжчили агарянитѣ, що тегло е изтеглилъ сиромашътъ! Въ тъмница лежалъ, имота му заграбили, здравето му взели. Ама и той си отмѣстилъ. Две години хайдутувалъ изъ Балкана, да наказва душманитѣ. Като се уморилъ отъ хайдутуване отишелъ въ Влашко, отъ тамъ въ Сърбия и наченалъ да пише книги за народно свѣстяване.

— А ти отъ где си вземалъ тая книга, отче?

Отецъ Пахомий се усмихна:

— Който търси — намира! Та ти казвамъ да я вардишъ, като очитѣ си. Такива книги не се намиратъ изъ русчущката чаршия. А туй дето ти казахъ за Раковски, научихъ го, когато ходихъ лани изъ Сърбия. Учена глава и юнакъ.

Даскалъ Киро дълго гледа облачето прахъ, което се носѣше по пжта следъ коня на отецъ Пахомий. Той несъзнателно бѣ тикналъ книгата на Раковски подъ елека си и здраво я притискаше съ ржка.

И му се стори, че още е малко румено момченце, съ боси крака и проста конопена ризка, че върви редомъ съ татко си подиръ селската черда и че съ малката си ржкичка притиска о гърди псалтира на отецъ Дионисий.

През пролѣтѣта на 1857 година даскалъ Киро за прѣвъ пжтъ почувствува нѣщо необикновено. Може би споменѣтъ за детскитѣ години, може би „новото“, което книгата на Раковски бѣ насадила въ сърдцето му бѣха причина за необикновеното чувство. Той не се опита да му търси обяснение.

Съ прѣвитѣ лжчи на слънцето, съ прѣвия шумѣ на пролѣтнитѣ води, съ прѣвия знакѣ на полето, той чу нѣкакѣвъ неясенѣ гласѣ да му пѣе. Този гласѣ пѣеше, сякашѣ, изѣ дъното на сърдцето му, изѣ най-скритата глѣбина на мисълѣта му, сладко еднозвученѣ, като пѣсенѣ на тихѣ вѣтърѣ, и убедителенѣ и мощенѣ. Чудна пѣсенѣ! Пѣсенѣ отѣ една дума: „трѣгни“!

Тази дума го гонѣше на всѣде, вливаше се въ цѣлото му съзнание, будѣше го отѣ сънѣ.

— Трѣгни!

— Колко дивна примамливостѣ имаше въ този викѣ! Колко подтикѣ за волностѣ и знание: трѣгни, за да видишѣ откъде изгрѣва слънцето! Трѣгни, за да видишѣ кѣде залѣзва! Трѣгни, за да докоснешѣ съ дланѣ небето — хѣ тамѣ, кѣдето то лѣга надѣ земята, като прозрачна раковина! Щѣ видишѣ нови хора, нови страни, нова природа. Щѣ научишѣ нови думи, нови нѣща. Очитѣ ти щѣ забогатѣятѣ отѣ гледане, ушитѣ ти — отѣ слушане, а душата ти щѣ порастне отѣ знания, щѣ се издигне, като планина. Тогава щѣ се почувствувашѣ порастналѣ, щѣ разберешѣ, че сърдцето ти е станало голѣмо, по-голѣмо отѣ цѣлѣ свѣтѣ, подготвило се да удави цѣлѣ свѣтѣ съ всеопрощаваща обичѣ и горда ненавистѣ.

Киро мислѣше, че птичкитѣ му се присмиватѣ, че ластовичкитѣ свили гнѣздо подѣ стрѣхата му си приказватѣ за него и го сочатѣ, че щѣркелѣтъ отѣ чорбаджи Вачовия орѣхѣ, тракайки съ клонѣ се смѣе:

— Ха-ха-ха-ха! Гледайте го този! Младѣ човѣкѣ, пѣкъ не смѣе да излѣзе изѣ селото си. Страхѣ го е да не се загуби.

Често пжти, учейки ученицитѣ си на аз-буки, той се спираше замечтанѣ, забравяше, че е учителѣ, опираше глава на рамката на низкия прозорецѣ и дълго гледаше въ далечината презѣ деветѣ царства и морета.

Щомѣ децата зашумѣваха, като кошерѣ, той се разбудяше отѣ мечтитѣ си, усмихваше се виновно и започваше

на дълго да разправя, това което бѣ чель въ книгитѣ, за далечнитѣ страни, за голѣмитѣ градове и за свободнитѣ хора.

Презъ учебната година времето, какъ-да-е, минаваше бързо. Даскалъ Киро се залисваше съ децата. Но като ги разпусна за Великденъ и се прибра въ Горни Турчета, гласътъ на чудната пѣсенъ стана още по-настойчивъ.

Другитѣ селяни затрупани съ работа, заровени заедно съ житното зърно въ земята, не мислѣха като даскалъ Кира. Тѣ нѣмаха време да мислятъ за „праздни нѣща“. Вижъ да си даскалъ — друго е! Ни оре, ни копае, а чорбаджиитѣ му даватъ паритѣ готови. Връзватъ му ги, дори, въ шарена кърпа. До грошъ му ги наброяватъ.

Даскалъ Киро имаше малко скѣжтани парѣ. Бѣше ги далъ на жена си да ги пази за по-лошо време.

Когато властниятъ повикъ надделѣ, той помисли, че нѣма защо да чака по-лошо време, взе спестеното, прибра си абичката и пѣстрата тъкана торба и замина.

Простичко, безъ много думи се сбогува съ майка си и невѣстата:

— Ще походя тждѣва изъ околнитѣ села.

Майка му съ погледъ посочи невѣстата, която чакаше втора рожба.

Киро добави:

— Не ще се бавя много.

Цона не се опита да го задържи. Знаеше си: кръвътa вода не става!

Пжтемъ Киро се отби у Личови.

— Кжде, даскале? Отъ сега ли тръгна да си диришъ мѣсто за учителъ? Рано е още.

— Не, бачо Личо, — отвърна Киро. — Пощѣ ми се да поскитамъ малко по свѣта.

— Бѣщичка! — промълви Личо и се замисли.

Нѣкога той не можеше да разбере защо скита говедарътъ. Сега не се помжчи да разбере защо и синътъ му ще скита. Дори го оправдаваше: нека отиде да се поучи отъ другитѣ хора; даскалъ е, занаята му е такъвъ. Па и работата му е лесна. Надвилъ си е на харчлъка. Нѣма нива, нѣма стадо, дюкяна си носи въ главата...

— Е, кжде ще отидешъ даскале?

— Не съмъ намислилъ още. Ще походя до нейде, па ще гледамъ по-бързо да се върна. Замолвамъ те, бачо Личо, преглеждай нашитѣ до като се върна. Човѣщина е,

може да имъ се случи нѣщо. Пъкъ азъ ще ти се отблагодаря.

— Знамъ си работата, Киро. Хайде да ти е на добъръ часъ!...

Даскалъ Киро замина.

По широкия свѣтъ, по безкрайния Божии свѣтъ вървятъ много скитници. Поглеждатъ ги кроткитѣ хора, повдигатъ рамене и отсждатъ: „клети скитници: нѣма кжде да спратъ, да свиятъ гнѣздо, да отдъхнатъ! Като листа подгонени отъ вѣтъръ!“

А кой отъ кроткитѣ хора разбира душата на капналитѣ листа? Кой разбира скитницитѣ? Кой се вира въ очитѣ имъ да види грѣшалата радостъ, когато предъ тѣхъ се разпне неизмѣрната ширь на земята?

Хората осждиха и даскалъ Киро:

— Лудъ човѣкъ! Зарѣзалъ жена и домъ, повлѣкълъ се отъ село на село, като просекъ!

Осждиха го и го забравиха.

Премина лѣтото, прибра се стоката отъ кжра, на ливадата край Росица се събраха стотина щъркели, сговориха се и отлетѣха.

Единъ отъ тѣхъ, преди да отпътува, занесе у даскалъ Кирови мѣничко плачливо момиченце. Невѣстата на даскала, Никула, доби втора рожба.

— Камъ го Киро да се порадва, — почти съ въздишка каза една отъ женитѣ, насъбрани край лохусата.

Свекървата я стрелна съ очи:

— Я стига! Заплѣсналъ се е нѣкъжде съ това пусто учение! Ще си дойде.

Майката има страненъ погледъ. И презъ затворени клепки тя вижда кжде е сина ѝ, чувствува мислитѣ му, разбира неказанитѣ му думи, предвижда постъпкитѣ му. Цона бѣ прокувала.

Вечерьта, когато кадѣше съ тамянь стаята на родилката, за да предпази неорисаната си внучка отъ зли духове, тя чу да скърца пѣтната порта, кучето лавна, а после радостно заскимтѣ.

Никула спѣше. Цона остави кадилницата на огнището, наведе се надъ родилката, леко я побутна по рамото, за да не я уплаши и тихо продума:

— Куне, будна ли си, дѣще? Киро си дойде.

Тя разбута огъня, въ стаята стана по-свѣтло и въ тъмния квадратъ на отворената врата се очерта даскалъ Киро

Нѣколцина отъ първенцитѣ на селото бѣха настѣдали въ кръчмата, шумно сърбаха кафе, чаткаха броеницитѣ и разговаряха. Тая година плодородието бѣ толкова голѣмо, че хамбаритѣ прѣщѣха отъ зърно, а виното въ линоветѣ едва имà мѣсто да кипне. Селянитѣ се радваха на изобилието, пресмѣтаха печалбитѣ си, тъкмѣха се въ доволство и празници да прекаратъ зимата.

— Оня день, — каза дѣдо Ненко, — моитѣ аргати се върнаха отъ Свищовъ. Добра цена имъ дали за житото, ама много мжка видѣли по пжтя.

— Ти колко колѣ прати? — запита чорбаджи Тошо.

— Три колѣ. Пратихъ двамата аргати и сина ми.

— И азъ пратихъ толкова, — продължи чорбаджи Тошо. — Снощи трѣгнаха...

— Чакай, чорбаджи, — прекжсна го Кънчо, който сжщо бѣ пратилъ храната си въ Свищовъ за проданъ. — Каква мжка, казвашъ, видѣли твоитѣ хора по пжтя?

— Мжчили ги сеймени, Господъ да ги убие! — отвърна дѣдо Ненко. — Разпитвали ги за хайдутѣ. Отваряли пѣстелкитѣ на колитѣ и мушели житото съ ножове, да не би да сж скрити тамъ хайдутѣ.

— Какви хора, брей!...

— Какви сж хората? — сопна се чорбаджи Тошо. — Гладатъ си хората работата. Агитѣ сж ги пратили да дирятъ хайдутѣ.

— А защо сж ги пратили агитѣ? — запита Кънчо. — Защото и тѣ сж, като сейменитѣ. Разбойници и главорѣзи.

— Младъ си, Кънчо, не ги разбирашъ тия нѣща. Агитѣ си пазятъ царщината. И ти да си и ти тѣй ще правишъ. Не сж виновати турцитѣ, а такива хаймани, като търновския панталонджия капитанъ Никола.

— Грѣхота е чорбаджи, да говоришъ така!

Въ това време въ кръчмата влѣзоха Личо и даскалъ Киро.

— Охо, даскале, ти си се върналъ! Хà добре си дошгълъ.

Дѣдо Ненко весело му подаде ржка. Той не обичаше, когато хората се каратъ да се намѣсва, и за това съ радостъ се залови за първата дума, която можеше да промѣни разговора между чорбаджи Тошо и Кънчо.

— Казвай, даскале, кжде ходи, какво видѣ, какво научи.

Даскалъ Киро промѣкна съ кракъ единъ столъ и сѣдна:

— Далечъ ходихъ, дѣдо Ненко. Чакъ на Света-гора!

Много пжтъ извървѣхъ, ама и много нѣща видѣхъ.

— На Света-гора ли си ходилъ? — зачуди се старецътъ. — Ами ти сѣ едно, че си хаджия. Света-гора за насъ българитѣ е като Ерусалимъ. Свещено мѣсто е то.

— Ехъ какви сж хубости! Не можешъ да се нагледашъ. Тамъ нѣма като по насъ голи баири и сипѣи. Сѣ гори; маслинови гори — зелени, сѣнчести — да ти е драго да вървишъ изъ тѣхъ. А черкви, черкви — четъ нѣматъ. Хиляда черкви да кажа — малко сж: руски, сръбски, гръцки, български — всѣкакви. Много нѣщо! Да помогне, Господь на всички ви да обходите тѣзи мѣста.

— Да си живъ, сине, за тия приказки.

— Ами какъ пжтува, даскале? — попита Кънчо.

— Както далъ Господь, бай Кънчо. Добри хора има на всѣкъде, на тогова гостувахъ, на оногова гостувахъ — стигнахъ до Хилендаръ. Съ гостуване се и върнахъ. Като стигнахъ нѣкое село, питахъ кой е даскалъ, па като му казвахъ, че и азъ имамъ неговия занаятъ съ радость ме посрѣщаше.

Чорбаджи Тошо не вземаше участие въ разговора. За него даскалъ Киро бѣше смахнатъ, като баща си, и нѣмаше за какво да му слуша приказкитѣ.

— А пакъ въ манастира, — продължи Киро, — братята калугери ми се радваха, като на свой човѣкъ. Месець стояхъ тамъ, прочетохъ где-що книга намѣрихъ, поучихъ се и въ черковната служба помагахъ. Какво да ви кажа: месець наредъ да приказвамъ, пакъ не мога да изкажа всичко. Трѣбва човѣкъ тамъ да иде, та да види съ очитѣ си.

Киро още веднѣжъ преживѣваше виденото.

— Като се връщахъ малко ме разтакаваха заптиетата, ама Господь ще имъ върне! Като сж се наежили: где кого срещнатъ сѣ за хайдутинъ го мислятъ. Отъ какъ излѣзе капитанъ Никола по балкана да се бие съ народнитѣ душмани, отъ тогава пжтницитѣ нѣматъ миръ.

— Чу ли, чорбаджи Тошо, какво ти казва даскалътъ? — скочи Кънчо — На, хемъ той е учена глава и пакъ ти казва, че дѣдо Никола е излѣзалъ изъ Балкана да се бори за народно добро.

— Азъ отъ говедарски синъ акълъ не искамъ, — изкриви уста чорбаджията.

— Ти, какво? Говедарски синъ съмъ, ама съмъ даскалъ! Киро бѣ сбърчилъ вежди.

— Хайде и вие, — скара се дѣдо Ненко. — Джавкате се като палета. Кънчо гледа да сипва масло въ огъня. Млъкъ-те!

— Не е това, дѣдо, — оправда се Кънчо. — Ядѣ ме е на чорбаджи Тошо, че държи страна на турцитѣ. А смѣта народнитѣ хора за разбойници.

— Разбойници сж, защото тѣ правятъ беди, а ние теглимъ.

Даскалъ Киро скочи:

— Ти прощавай, дѣдо Тошо, ама на васъ чорбаджиитѣ никога не ви иде тегло до главата. Ако има нѣкой да тегли, когато такива юнаци, като дѣдо Никола излѣзатъ на въсгание, то сж сиромаситѣ. А върви по Балкана да видишъ какви пѣсни пѣятъ сиромаситѣ за капитанъ Никола. Хемъ нѣма още три месеца отъ какъ го затриха поганцитѣ.

— Брей, че уста, брей! Вчерашенъ хлапакъ, а гледай какви думи хортува. Засрами се, баща съмъ ти!

Киро бѣше пламналъ отъ гнѣвъ:

— Още веднѣжъ ще ти кажа да прощавашъ, чорбаджи Тодоре. Моятъ баща не бѣше чорбаджия, а говедаръ. Попитай татка си за него...

Чорбаджи Тошо настрѣхна:

— Да мълчишъ, че ти изтрѣгвамъ езика!

— Какво? Да не ме прогонишъ, както баща ти прогони баща ми?

— Млъкъ-те, — кресна дѣдо Ненко — Млъкъ-те, че ви взематъ ашемитѣ! Киро, сѣдай си на стола и кротувай, а ти, Тодоре, като не щѣшъ да слушашъ, стой си на страна.

Личо, облегнатъ на тезгяха смучеше чебучката си и се усмихваше.

— Намѣри си Франгата майстора, — мислѣше той. — Десетъ пжти си преброи броеницата, а да го запитамъ, колко зърна има — ще сбърка.

Тежка, противна тишина пълнѣше крѣчмата.

— Та ти хазвашъ, Киро, че въ Света-гора имало хиляда черкви. Тѣ повече отъ колкото на Божи-гробъ. За тамъ ми говори дѣдо Русчо. Имало седемстотинъ седемдесетъ и седемъ черкви! Много...

Думитѣ на дѣдо Ненко прозвучаха съвсемъ изкуствени и излишни. Чорбаджи Тошо обу калевритѣ си и бързишката излѣзе, Кънчо чукаше съ тоягата си единъ гвоздей на пода, Киро мълчеше упорито, а Личо щѣше да се прѣсне отъ смѣхъ.

— Луди хора, — мѣнкаше подъ носъ дѣдо Ненко. Луди хора, развалиха ни хубавата приказка.

— Азъ ще ходя, — изправи се Киро.

— Че кажи още нѣщо, де!
— Другъ пжтъ, дѣдо Ненко. Останете си съ здраве. Дѣдо Ненко го изпроводи съ погледъ.
— Добъръ мжжъ е Киро. И ученъ и уменъ. Само чорбаджи Тошо не го харесва.
— Хм, не го харесва, — отвърна Личо. — Сложи го Киро въ шепа, та затова не го харесва.
Дѣдо Ненко не отговори, а продължи, сякашъ на себе си:

— Да го условимъ тази зима за даскалъ въ наше село добре ще е. Вмѣсто да ходи по людски села, да си остане въ своето. И семейството му затежнѣ: две деца има човѣкътъ

— Условете го, — каза Личо. — Попитайте мусинчени, какъ се хвалятъ съ него. Обичалъ децата, училъ ги бащински, отъ баща повече се грижилъ за тѣхъ. А децата, и най-палавитѣ, го слушали и почитали. Запитай мусинчени, ти казвамъ. Цѣло село уважава даскалъ Кира. Дори старцитѣ му викатъ бачо Киро.

— Гледай ти, бачо Киро му викатъ, а? Заслужава, заслужава.

— Не видѣ ли и она монахъ дето продаваше картитѣ? Толкова ученъ човѣкъ и възрастенъ, а разговаряше съ Кира, като че му е акранинъ.

— Ще стане, — отсѣче изъ единъ пжтъ дѣдо Ненко. — Ще говоря на дѣда Вача и на другитѣ старци и ще условиме Кира за даскалъ.

— А чорбаджи Тошо? — намѣси се Кънчо.

— Чорбаджи Тошо не е сега чорбаджия. Каквото щѣ нека да си казва. А азъ ще правя каквото ми каже сърдцето и каквото съмъ наумилъ.

Всѣко желание е на половина постижение.

Даскалъ Киро желаше да научи изкуството на батошевския калугеръ отецъ Пахомий, искаше му се да може като него да говори сладко и убедително, съ думитѣ си да разбужда душитѣ на своитѣ слушатели, да отвори очитѣ имъ, а тѣ като прогледнатъ сами ще видятъ доброто и злото, истината и лъжата.

Той чуваше отъ околнитѣ, че е сладкодумець, че „съ устата си птички лови“, че може да накара и мъртвитѣ да

го слушатъ. Еднѣжъ чорбаджията дѣдо Вачо, следъ като бѣ престоялъ цѣлъ часъ при ученицитѣ на даскала за да види на какви науки се учатъ, отиде въ кръчмата и отъ вратата още заяви:

— Да си разправа кой каквото иска, даскалъ Киро си знае работата. На добро учи децата. А като имъ заприказва за Европата, за царетѣ, за звѣроветѣ, та за какво не, — и азъ, старъ човѣкъ съмъ Божемъ, зяпнахъ да го слушамъ. Медъ му капе отъ устата, като приказва...

На такива думи сѣ ще се намѣри нѣкой да завиди и като завиди да ги понесе по цѣло село. Даскалъ Киро чу, че дѣдо Вачо е казалъ тѣй-и-тѣй за него, посви се зачуденъ и рече:

— Той чорбаджията ме обича, затова толкова ме е похвалилъ.

Нему се щѣше тази хвалба да е заслужена, а не смѣеше да ѝ повѣрва.

И това не бѣше отъ скромность. Не! Скромностьта е добродетель само за слабитѣ хора, които нѣматъ дори желание да направятъ нѣщо. Истински силниятъ не може да бже скроменъ. Той е само честенъ. Толкова честенъ, че признава най-напредъ на себе си до кжде достигатъ силитѣ му.

Киро знаеше, че силитѣ му сж още малки, че за голѣми дѣла сж нуждни голѣми знания, че за да учишъ другитѣ на умъ и разумъ, самъ ти трѣбва най-напредъ да се учишъ много.

Презъ тия три години когато даскалува въ Горни-Турчета той непрекъснато учеше. Половината си заплата даваше за книги. Всѣки месецъ ходѣше въ Търново да купува нови книги, веднѣжъ ходи въ Русе, а презъ пролѣтътъ на 1860 г. отиде въ Габрово, да изпроси нѣкоя книжка отъ тамошната гимназия за бедното селско школо.

Отъ Габрово даскалъ Киро донесе взаимоучителнитѣ таблици на отца Неофита Рилски и две други книги, които скри подъ елека си. Този елекъ вече двацетъ години му служеше за тайна библиотека.

По взаимоучителнитѣ таблици даскалтѣ се канѣше да продължи учителскитѣ си занятия, а съ другитѣ две книги, които носѣха подписа на величавия хѣшъ Раковски, искаше да подсили любовта си къмъ волностьта и човѣщината. Пламеннитѣ слова на „Горския пжтникъ“ оживѣваха въ съзнанието му. Той виждаше този горски пжтникъ, отначало

като нѣкакъвъ змей излѣзаль изъ планинска пещера съ огненъ джхъ и чиличенъ погледъ, после змеятъ се превръщаше въ левентъ юнакъ, хубавъ и силенъ като царь Давидъ отъ светото писание, и този юнакъ съ единъ камѣкъ повалеше грамаденъ, страшенъ кърсердаръ.

Даскаль Киро четѣше всичко. Учеше стиховетъ на Славейковъ на изусть, приправяше ги по свойски, допълняше ги съ свои думи, за да изразяватъ още по-силно личнитѣ му чувства.

Тия стихове той тихичко шепнѣше на ученицитѣ си и когато видѣше въ очитѣ имъ пламѣка на оная надежда, която се казва свобода и на гордата жертва, която плаши дребнитѣ и окриля силнитѣ — смъртъ, простиятъ даскаль Киро чувствуваше да минава по косата по невидима дланъ — нежна, ласкава, окуражаваща.

Милваше го, сякашъ, духътъ на робската мжка, събрана отъ цѣль народъ въ една въздишка, въ единъ вопълъ, въ една капка кръвъ.

Тогава неговото перо заскърцваше по бѣлото поле на нѣкоя черковна книга.

Тѣй го бѣ училъ нѣкога дѣдо Василий.

— Записвай, сине, записвай всичко. Тия които дойдатъ следъ насъ да четатъ и да се поучаватъ.

Тогава по черковнитѣ книги учительтъ забелѣзваше, кога е придошла Росица, кога и колко е платилъ владичина, колко отъ овцетѣ сж се обагнили, кой монахъ, кога е предалъ Богу духъ.

Сега перото на добрия ученикъ нижеше:

Смъртъ за отечество е най сладка
И най-славна. Блазѣ му, който умрѣ
За отечество, вѣчна му память и слава.
И азъ желая да умра за народна свобода.

Стига вече да търпимъ
тежкото иго тиранско;
до-ще време да строшимъ
гордо племе османско,
Болгария, мила мати!

Вихъръ се канѣше надъ България. Далеченъ тътенъ подсказваше за идваща буря. Небето бѣше ясно, синьо като детски очи, чисто като моминска пазва, и затова грѣмотевицитѣ бѣха по-страшни. Тия, които можаха да ги чуютъ изтрѣпваха.

— Мирише, даскале, мирише на барутъ.

Даскалъ Киро поглеждаше дѣдо Вачо и се усмихваше:

— Тѣй ти се струва, дѣдо. Май че си застарѣлъ, та не умирисвашъ добре.

— Ти мене слушай! Старитѣ кучета започватъ да виятъ година преди да умре стопанинътъ имъ. Мирише ми мене на барутъ, та следъ десетъ ли, следъ петнайсетъ ли години ще пламне — не зная.

— Хм...

И Киро повдигаше рамене.

Той по добре знаеше, че чашата прелива, че и последната капка е излишна, че ще се разлѣе самичка когато дойде време.

Отъ три месеца насамъ даскалъ Кънчо Кесаревъ му пращаше скришомъ вестника на Раковски „Дунавски лебедъ“ не за да го прочете, а за да го попие, да го научи като молитва, да го помни и на сънъ.

Малко вѣтрецъ трѣбва на искрицата, да стане огънь.

Вродената искрица въ сърдцето на Киро Петровъ, растѣше, голѣмѣеше, грѣеше нему — готвѣше се да грѣине на цѣлъ народъ.

Следъ Водици даскалъ Киро посрещна гостъ.

Привечеръ предъ пѣтната му порта спрѣ конникъ. Единъ младъ мжжъ, високъ и снаженъ, окжтанъ въ мечи кожухъ съ вдигната яка слѣзе отъ коня и подаде ржка на домакина:

— Азъ съмъ Кънчо Кесаревъ, учителъ отъ Търново. Дойдохъ да се видимъ и опознаемъ

Даскалъ Киро радостно стисна ржката му.

— Ти ли си бе, брате, Азъ получавахъ вестниците ти, канѣхъ се като дойда въ Търново да те намѣря за да ти благодаря, а то даде Господъ да минешъ ти презъ наше село.

— Падна ми пѣтъ — минахъ.

Тѣ влѣзоха въ къщи, като стари приятели, другарували години. Тия които мислятъ еднакво, съ малко се разбиратъ.

Когато останаха сами даскалъ Кънчо извади изъ джоба на сетрето си единъ вестникъ :

— Ей го новиятъ „Лебедъ“. Чети да видишъ какво пише вжтре Селимински за гръцкитѣ злини.

Киро грабна вестника и жадно зачете.

— Зная те за народенъ човѣкъ, — каза тихо Кънчо, — и за това се отбихъ при тебе. Затова ти и пращахъ вестника. За тебе ми каза Пахомий отъ батошевския манастиръ. Ние сме приятели съ него. И съ тебе ще станемъ.

Киро четеше. Той откъслечно чуваше думитѣ на своя гостъ, но това което му бѣше най-важно, чу много добре : смѣтаха го за народенъ човѣкъ.

— Е, какво ще кажешъ? Прочете ли я?

— Така е! Правъ е човѣкътъ! Две робии ни тежатъ на шията. Не му стига на магарето самара, та и мухитѣ да го хапятъ!

— За това съмъ дошелъ. Ще обходя и другитѣ села на около. Каквото направимъ сами, това ще бжде!

Даскалъ Кънчо сви юмруци :

— Като не умѣемъ да си отворимъ устата, така ще ни мжчатъ. За какво имаме черкви, когато вжтре гърци ти пѣятъ, безъ да имъ разбирашъ думитѣ? Защо ни е владика, когато бие българскитѣ свещеници съ камшикъ? До сега, баремъ, въ „Св. Николай“ служеха на български. Отъ какъ дойде Григорий и тамъ прати гръцки попъ. Кжде е оправията? Всички будни хора отъ Търново решихме да се намѣсимъ ние въ черковнитѣ си работи. Обхождамъ селата и събирамъ приятелитѣ си да помагатъ.

— Съ васъ съмъ, братко, — отвърна сърдечно даскалъ Киро. Въ ушитѣ му още звучаха думитѣ „народенъ човѣкъ“, които го радваха. Какъ много искаше да бжде той истински народенъ човѣкъ, да даде всичко за народа си, себе си да даде дори.

Цѣла нощъ двамата приятели не мигнаха. Даскалъ Киро два пжти долива гасъ въ газеничето, два пжти излиза на двора да взема сжчки за огнището.

До зори тѣ разговаряха за робската участь, и за това, че сговорна дружина планина повдига.

На заранъта даскалъ Киро подписа прощението до султана противъ търновския владика Григорий, изпрати своя гостъ къмъ Павликени и склучи между веждитѣ си още една бръчка.

Следъ тази среща той редовно започна да получава

писма отъ даскалъ Кънчо, въ които последниятъ му пишеше не съ думи, а съ кръвь.

Една вечеръ нароченъ човѣкъ му донесе следното:
„Брате, на 24 миналия гръцкый патриархъ Иоакимъ е низвергналъ българскитѣ владици — светитѣ старци Иларионъ Макариополски и Авксентий Велешки. Анатемосалъ ги е. И ние вчера анатемосахме патриарха. Нека като змия се, гърчи лукавиятъ грѣкъ! Да ти кажа, какъ го анатемосахме: въ митрополитската черква служеше Григорий. Нарочно се събрахме всички приятели и отидохме тамъ. Когато владиката произнесе името на патриарха, ние завикахме: „анатема! трижди анатема!“ Докато се разбере какво става, до като дойдатъ запитиета—отидохме си, кой отъ кждето е! Като ти пиша това искамъ да ти посоча, че народътъ ни вече се събужда и нѣма да търпи проклетото фанариотско иго. 18 марта 1861 г.“

Бурниятъ младежки устремъ буботѣше, като грѣмотевица. Това буботене чуваше дѣдо Вачо, и то му спомваше мизризмата на барутъ.

На другия день, следъ литургията, даскалъ Киро отмѣсти втория пѣвецъ отъ пангара, прекъсна пѣсенята си „вси язици хвалите Господа“ по срѣдата и застана предъ царската врата на олтара.

Той бѣше бледъ. Погледътъ му безпокойно се заскита по лицата на богомолцитѣ и застана върху образа на Спасителя изписанъ на купола. Стори му се, че тамъ е изписанъ иеромонахъ Пахомий, че го гледатъ неговитѣ свѣтли очи и го ободряватъ: „Смѣлость, малъкъ бачо Киро!“

— Братя, — започна Киро и гласътъ му трепна. Щѣше му се, дори да викне: „Младъ съмъ още, отче Пахомий, не смѣя“, но образътъ отъ купола подвижи устнитѣ си: „карай!“

Старцитѣ отъ първата редица се размърдаха. Нѣкой злобно изрѣмжа: „Гледай го ти него!“

— Тихо де! — обади се Личо. — Слушайте чинно! Даскалъ Киро ще каже слово!

— Братя, — повтори даскалътъ ободренъ отъ приятелския гласъ. — Днесъ, когато всички християни празнуватъ света Недѣля и отправятъ молитви къмъ Бога, двама наши братя българини, не! двама наши отци, светитѣ старци дѣдо Иларионъ Макариополски и дѣдо Авксентий Велешки не могатъ да се помолятъ Богу, да поискатъ отъ всевишния здраве и благочестие за насъ. Защото гръцкиятъ патриархъ ги изпждилъ отъ храма Господень: наклеветилъ ги, че сж

безбожници и ги низвергналь отъ православната черква. А то не е, че сж безбожници, ами защото сж българи и родолюбци, защото пазятъ бащиний си завѣтъ и не се продаватъ на гръцко лукавство.

— Сѣче му главата, ей! — прошушна нѣкой.

Киро го чу, за мигъ се посмути и пламна.

— Карай, карай, даскале! — обадиха се нѣколцина.

— Братя, патриката е низвергналь нашитѣ български владици и ги е анатемосаль, сиречь, проклетель ги е. Щомъ проклина българскитѣ владици, той проклина цѣлия български народъ. И ние да му върнемъ съ сжщата мѣрка. И ние нека да кажемъ за него: анатема!

Богомолцитѣ се стжписаха. Тѣ не можаха изведнѣжъ да разбератъ какво се иска отъ тѣхъ.

— Какво гледате, бре? — викна Личо. — Добре ви рече даскальтъ. Щомъ той анатемосва и ние ще го анатемосаме. Нà: анатема! анатема! анатема!

Селянитѣ повториха следъ него.

Само единъ старецъ тихичко се измъкна вѣнъ, грабна си тоягата отъ притвора и забърза къмъ дома си. Той бѣше позеленѣль отъ гнѣвъ.

Даскаль Киро си отиде въ кжщи презъ странични улици — никой да го не види, никой да го не чуе. Искаше да остане самъ, да размисли, да преповтори на умъ туй, което бѣ казалъ и да прецени добре ли е постжпилъ.

Той не можа да види слушателитѣ си, събрани на групички изъ селскитѣ улици.

Младитѣ възторжено повтаряха мжчната дума, старцитѣ мждро поклащаха глави:

— Сѣче му умѣтъ. Разбира ги тия нѣща и умѣе! Камъ да е отъ нѣкжде баща му да го види!..

Ученицитѣ въ единъ гласъ четѣха нѣщо си.

Даскаль Киро бѣ застаналь правъ до разтворения прозорець, гледаше бързитѣ вадички по пжтя, слушаше ромона на пролѣтния дъждъ и тихо свиркаше.

— Даскале, нѣкой чука на вратата.

Киро се обърна и викна къмъ невидимия посетитель:

— Влизай, влизай!

Вратата се откряна, въ цепката се вмъкна побелѣлата глава на дѣдо Вачо:

— Кирчо, разпустни децата и ела съ мене.

Старецътъ бѣше загриженъ. Докато даскалътъ изпълни нареждането му, той ходѣше напредъ-назадъ подъ стрѣхата на килията, клатѣше глава, цѣкаше и заканително махаше тоягата си.

— Думай, дѣдо Вачо.

Даскалъ Киро, любезенъ и засмѣнъ, както винаги, се спрѣ предъ чорбаджията.

— Хи... Засмѣлъ си се, като мартенско слънце, а не знаешъ, каква беда ти е на главата. Бързай да вървимъ въ кръчмата.

— Дѣдо Вачо, ти взе да ме плашишъ! Казвай какво се е случило?

— Какво се е случило?! Случило се е това, че отъ Търново сж дошли три заплата за тебе. Научилъ се е мюдюринътъ, че си бунтувалъ народа, и пратилъ да те водятъ на сждъ! Разбра ли сега?

— Кжде сж заплатата?

— Въ кръчмата. Личо ги заглавиква. Черпи ги кафе и имъ разправя сладки приказки, докато ти се обадя.

— Тогава да минемъ край насъ да се обадя на невѣстата, — каза даскалътъ. — Да ѝ оставя и малко пари; кой знае колко ще ме държатъ въ Търново...

— Абе, човѣкъ, — викна му дѣдо Вачо, — тебе и окото ти не мигва. Сждъ е това, сждъ...

— Че какво, дѣдо Вачо? Да не съмъ убилъ бея отъ Павликени, или да съмъ подпалилъ на султанъ Меджида сарайтъ? За една грѣцка калимявка нѣма да ме обесятъ!

Въ кръчмата Личо черпѣше заплатата и въртѣше разговора все около даскалъ Киро.

— Още по едно кафе ще изпие, агалларъ, до като стане гостбата. Ще си хапнете и тогава ще вървите. Не бива да трѣгва човѣкъ гладенъ на пжтъ. Той и даскалътъ малко ще се забави. Докато разпусне децата, докато се стегне, времето минава.

Заплатата шумно сърбаха кафето си.

— Вие не знаете какъвъ човѣкъ е нашиятъ даскалъ. Злато човѣкъ, младъ и мждъръ, като столѣтникъ.

— Защо му е трѣбвало да размирява хората, — съ въздишка рече единъ отъ турцитѣ.

— А, туй е вѣтъръ! Никого не е размирявалъ! Наклеветили сж го, сиромаха. Да ви кажа ли?

И като се наведе къмъ тѣхъ Личо прошепна една стара поговорка, като че ли имъ съобщаваше велика тайна:

— Живъ човѣкъ безъ душмани не може.

— Така е, — съгласиха се заптиетата.

Въ това време въ кръчмата влѣзоха дѣдо Вачо и даскалъ Киро.

— Ей го нашиятъ даскалъ Киро, — посочи Личо. — Даскалъ Киро, тия добри хора сж дошли за тебе. Мюдюринтъ отъ Търново искалъ да те пита за нѣщо, та пратилъ да те вика.

Тия думи той каза на турски съ малко пресилено хладнокръвие, а продѣлжи на български.

— Даскале, май че стана лошо?

— Ами?! Лошо зеръ! — отвърна Киро. — Ще си кажа истината и ще ме пуснатъ.

Той бѣше спокоенъ, но все пакъ побледнѣ. Спомни си, че съ куче въ човалъ и съ турчинъ въ сѣдилище не бива да влиза.

— Слушай нататкъ, — каза Личо. — Накарахъ да оседлаятъ моя конь за тебе. Като стигнешъ въ Търново ще го оставишъ въ хана на хаджи Николи Минчоолу. Ако те пуснатъ скоро, вземи го и се върни пакъ съ него. А пъкъ ако те задържатъ по-длъжко, азъ ще дойда презъ горнята седмица да видимъ какво ще правимъ.

Заптиетата бѣха оставили кафенитѣ чаши на страна и лакомо онищожаваха праженитѣ яйца.

— Съ тия тукъ се сприятелихъ вече, — мѣтна очи къмъ тѣхъ Личо. — Да не забравя: щомъ стигнешъ въ Търново обади се на хаджи Николи. Кажу за какво те търсятъ турцитѣ. Той е голѣмецъ въ конака и народенъ човѣкъ. Само дано се случи въ Търново. Дано не е въ Цариградъ.

Киро слушаше Личовитѣ думи, но като че ли малко се интересувахе отъ тѣхъ. Той бѣше усмихнатъ, леко приблиденѣлъ и малко разсѣянъ. Никога мислитѣ му не бѣха бѣгали тъй безредно. Страхътъ отъ турския занданъ се изкупваше отъ радостъта, че и той е между народнитѣ хора, че е направилъ поне малкъ опитъ да се опѣлчи срещу душманитѣ.

Киро тръгна съ заптиетата. Дъждътъ бѣ спрѣлъ. Презъ разкжсанитѣ бѣли облаци се откриваха огрѣяни отъ слънцето кжсчета синьо небе.

— Добре поне, че спрѣ дъждътъ,—каза едното заптие.
— А то, щѣхме да се измокримъ до кости.

Даскалъ Киро подкарваше Личовия конь на равно съ заптиетата, като че ли не бѣше арестуванъ, а царски чиновникъ трѣгналъ да събира султанскитѣ даждия. Добродушнитѣ турци не му предиряха много. Тѣ бѣха доволни, че сж се нахранили безъ да плащатъ и съ увлѣчение слушаха разказитѣ на провинения учителъ.

А Киро разправяше за всичко съ толкова убедителностъ, че спжтницитѣ му често клатѣха глави и отсичаха:

— Този човѣкъ не може да е разбойникъ. Толкова ученъ човѣкъ разбойникъ не става.

Конницитѣ стигнаха посрѣдъ нощъ въ Търново. Киро поиска да отиде въ хана на хаджи Николи, но заптиетата отказаха:

— Прощавай, даскалъ-ефенди. Приятелството си е приятелство, но службата е служба.

Все пакъ тѣ запазиха приятелското си разположение къмъ Киро, и когато го отведоха въ участъка, позволиха му да спи на едно отъ стражарскитѣ легла.

На заранята Киро се яви при мюдюрината, поклони се до земи по обичая, застана хрисимо и поздрави:

— Добро утро!

— Хм... — изрѣмжа турчинътъ въ отговоръ на поздравлението. — Ти ли си даскалъ Киро отъ Горни-Турчета?

— Азъ, ефендимъ!

— Добре си се наредилъ ти, много добре. И не те е срамъ да гледашъ единъ султански чиновникъ въ очитѣ! Знаешъ ли ти, че ще те тикна въ тъмницата съ четиридесетъ оки пранги, да постоишъ две-три години до като ти стигне умътъ?

Даскалъ Киро се усмихна:

— Прощавай, ефендимъ. Азъ не зная за какво ме викашъ, но ако съмъ прегрѣшилъ и прескочилъ справедливитѣ закони на падишаха, четиридесетъ оки пранги ще ми сж малко.

Турчинътъ го погледна изпитателно, но сякашъ съ по-малко злоба. Нему се хареса отговора на този гяуринъ, който говорѣше прекрасно турски езикъ, и вмѣсто да трѣпне предъ заплахата, издигаше високо чело и гледаше открито, честно.

— Не лъжи, даскалъ Киро! Не си криви душата. Азъ отъ вѣренъ човѣкъ научихъ всичко. Предъ цѣло село си говорилъ противъ падишаха и властѣта. Отъ вѣренъ човѣкъ знамъ това.

Киро прехапа устни отъ гнѣвъ. Пощѣ му се да стовари единъ юмрукъ въ лицето на мюдюрина, да кресне въ ушитѣ му най-обидната дума „свиня“, и тѣй да заплати обидата. Мигъ се позамисли, писъкътъ въ ушитѣ му, като че ли го подкани да гърпи, като че ли му подсказа: „не е дошло още време!“ Той събра всичкитѣ си сили, за да бжде спокоенъ, и отвърна:

— Господарю, моятъ баща бѣше простъ говедаръ, за това не ме е училъ да лъжа. Не мога и да си кривя душата, защото предъ тебе ако я изкривя, предъ Оня дето е на небето не ще мога. Ти ще ме затворишъ за лъжата две-три години, а Оня ще ме накаже и тукъ долу и тамъ горе.

Той прекара езикъ по пресъхналитѣ си устни и тросна:

— Противъ султана и властѣта не съмъ казвалъ нито дума. Туй е то!

Мюдюринътъ се позамисли.

— Ами, противъ кого си говорилъ въ черква преди нѣколко недѣли?

— А, затова ли ме викашъ, господарю? — престори се Киро на изненаданъ. — Вижъ това е друга работа. За това ще ти разкажа отъ игла до конецъ. А ти сжди какъвъ грѣхъ имамъ.

И той на дълго му разправи за борбата, която се води между гърци и българи, каза му имената на нѣколцина богати и уважавани отъ турцитѣ търновчени, участвуващи въ тази борба, прошепна му, разбира се безъ основание, че българитѣ иматъ куражъ отъ самия великъ везиръ, който никакъ не обичалъ гърцитѣ и прочие.

Мюдюринътъ не бѣше образованъ човѣкъ. И съ политика не се занимаваше. Това, което научи отъ даскалъ Кира, му направи впечатление. Наистина, до като слушаше думитѣ на учителя той цѣкаше съ езикъ, клатѣше глава съ изразъ на тънъкъ познавачъ по тѣзи въпроси, но правѣше това само за да не покаже, че е удивленъ отъ единъ робъ. И когато Киро завърши показанията си, турчинътъ известно време помълча, за да помисли отговоръ.

Но реши да бжде вѣренъ на турскитѣ нрави и каза:

— Тѣй ли, иначе ли — не си направилъ добре. Патриката грѣкъ ли е, българинъ ли е — все отъ една вѣра сте. Не е трѣбвало да говоришъ лоши приказки за него.

Сетне посочи вратата и снисходително рече:

— Иди си сега въ село, па дрѣжъ устатата си повече затворена. Втори пжтъ нѣма да бжда тѣй милостивъ.

Даскалъ Киро присви устни, бързишката поздрави и излѣзе изъ конака.

Въ Търново той се мая само часъ, срещна се съ учителя Кесаревъ, разправи му своитѣ патила и се опжти за село.

Въ Горни-Турчета даскалъ Киро се върна по-замисленъ отъ колкото, когато трѣгваше съ заптиетата. За пръвъ пжтъ изпитваше разочарование. Той мислѣше, че съ словото си ще отвори очитѣ на народа, а ето — намѣрилъ се човѣкъ изъ сжщия тоя народъ да отиде въ Търново да го издаде на грѣцкия владика и на турцитѣ. И тъкмо когато се тъкмѣше да махне съ ржка и да отсѣче: „Да става каквото ще!“ припомни си, че не бива да изгаря цѣла черга за една бѣлха. По-добре е да намѣри бѣлхата, и да я смачка съ прѣститѣ си. Ако сега не успѣе да я намѣри, ще я намѣри другъ пжтъ. Края на всички бѣлхи е между два прѣста.

Въ село чорбаджи Тошо бѣше разнесълъ лоша мѣлва за даскалъ Киро.

— Така е!—разправялъ той,—говедарскиятъ синъ, като стане даскалъ вдига си носа до небе-си. Съ лудата си глава и съ приказкитѣ си ще подпали нѣкой день селото. Турчулята на около само това чакатъ. Пазарили вѣлкѣтъ да имъ пази стадото. Пазарили лудъ даскалъ да ги учи на умъ!

Даскалъ Киро се научи за думитѣ на чорбаджиата.

— Здраве, — рече той на Личо. — Като не ме искатъ, азъ ще намѣря хлѣба си другаде. Ей ги михалчени: отъ кога ме калесватъ за даскалъ!

И срѣдъ годината напусна Горни-Турчета. Отиде въ Михалци, кждето го посрещнаха двайсетина гладни за знание детски главички.

На два пжти ходи Личо въ Михалци да скланя даскалъ Кира да се върне въ село. Ходи и дѣдо Вачо. И хаджи Тодоръ му прати хаберъ съ ратая си, че иска да му каже нѣщо-си. Съселянитѣ му бѣха го оценили. Не искаха да се раздѣлятъ съ него.

Трѣбваше ли даскалъ Киро да гори чергата, цѣлата черга?

По Димитровъ-день той се върна въ село. На литургия пѣ въ черква, а следъ отпускъ цѣлува ржце на чорбаджиитѣ и взе предплата за новата учебна година.

Всѣко зло за добро. И колкото по-голѣло е злото, толкова по-голѣмо добро ще дойде следъ него. Какво по-голѣмо зло отъ това да си пожертвувашъ живота и какво по-голѣмо добро отъ това да получишиъ безсмъртие?

Тѣй разбираше даскалъ Киро думитѣ на Раковски за революционната жертва. Така ги разбираха и всички млади хора, които даскалъ Кънчо Кесаревъ му изпращаше съ известията и вестниците. А това разбирање растѣше въ съзнанието му, надхвърляше всичко друго, стана му вѣрую. Затова поуката му отъ пжтуванието до Търново помежду тритѣ заптиета бѣше и голѣма и ценна.

Съ тая поука простичкиятъ даскалъ се гордѣеше. Съ нея бѣше порастналъ две глави надъ всички околни. Съ нея бѣше станалъ народенъ човѣкъ.

Какво било, че двама-трима отъ приятелитѣ на чорбаджи Тошо го мѣрили съ прѣстъ? Какво отъ това, че хаджи Тодоръ и Личо му мъркали на всѣко сѣдане, да кротува, да си гледа занаята и да си получава платата? Какво?

Та нали съ него бѣха младитѣ, тия които носѣха въ сърдцата си огънь, тия на които той бѣ разправялъ за Симеона Велики и за Крума Страшни.

За младитѣ той бѣше незамѣнимиятъ другарь, най-сърдечниятъ наставникъ, най-пламениятъ водачъ. Тѣ му ви каха бачо Киро, а въ това обръщение влагаха цѣлата си нежностъ и почить.

За нежността и почитьта Киро заплащаше съ пълна цена. Той раздаваше всичко, което имаше и, понеже му се виждаше, че има малко, правѣше всичко за да натрупа много и много. Него го водѣше пълна вѣра въ мисълта, че отъ имотъ кжща не се събаря, а на даскала имота е въ главата, сърдцето и устата. Киро пълнѣше главата си съ знания, сърдцето — съ любовь, а устата си съ онова странно сладкодумство, което кара и птичкигѣ да се вслушватъ.

Споредъ него „народниятъ човѣкъ“ трѣбваше да бжде всичко. Или поне всичко добродетелно и полезно. Когато преценяваше нѣщата, излизаше отъ една мѣрка: хората. Тия хора, добри или зли, глупави или умни, той виждаше събрани, като въ нѣкаква голѣма картина, около едно име: свобода.

Еднѣжъ Личо го закачи, че не е отъ полза за него да учи чорбаджи Тошова синъ на четмо и писмо, защото хлапето, като отрасне ще стане, като баща си, а може би и по-зло.

— Вълкът не ражда агнета, даскале, — засмъ се Личо, — Все вълчета ще се пръкнатъ отъ него. А вълчето и на кошара да го отхранишъ, и най-добритѣ кжшеи да му подхвърляшъ — вълче си остава. Една вечеръ ще прехапе гърлото на овена и — димъ да го нѣма!

Киро изгледа Личо и очудено и смутено:

— Какво приказвашъ, бай Личо? Азъ да не съмъ Господъ, та да дѣля хората на добри и лоши. И чорбаджи Тощовиятъ синъ е дете, като другитѣ деца. Знамъ ли азъ кое дете ще стане най-добро? Дългъ ми е да се грижа за всички?.

— Е дългъ ти е, — продължи шегата си Личо, — дългъ ти е ами? Нали за това получавашъ плата?

— Ти за платата ли пкъкъ мислишъ? — пламна Киро. — Туй което се купува съ пари, бай Личо е най-евтино. Моятъ дългъ не се мѣри съ платата, дето ми даватъ селянитѣ. Другъ е, другъ! Вашитѣ грошове ми плащатъ времето. А дългътъ си азъ даромъ го изпълнявамъ?

Личо повдигна рамене:

— Не те разбирамъ. Ти си даскалъ, ученъ човѣкъ си, като Соломонъ говоришъ съ притчи. А пкъкъ азъ съмъ си селякъ: ровя земята и ме храни.

— Моятъ дългъ е да гледамъ на всички хора съ едни очи. Направи и на лошия добрина, та да се засрами, когато начене зло да ти прави. И после: всички хора сж добри, ако имъ е добъръ животътъ.

— И това не е вѣрно, Киро! Комуто сж по-малко грижитѣ, има повече време да мисли за пакости.

— Ето какъ я смислямъ тази азъ, бай Личо: единъ човѣкъ си е човѣкъ, какъвто Господъ го и създалъ и какъвто си е отрасналъ въ кжщи. Всички хора, на едно мѣсто събрани сж друго нѣщо — тѣ сж народъ. А народътъ винаги е само добъръ.

Тѣй делѣше даскалъ Киро човѣка отъ народа. Струваше му се, че тази мѣрка е най-правата и нея следваше.

Отъ дете още той бѣше се научилъ да гледа на нѣщата издълбоко, да ги дроби на трошици и да изучава всѣка трошица по отдѣлно. Израстналъ самострѣкъ въ живота, свикналъ да слага предъ всѣка мисль едно изпитателно „защо“, Киро дълго време бѣше търсилъ отговоръ на думата „народъ“. И въ това търсене той достигна прозрението, че народъ не е дума, че не е и нѣщо, което се осезава, а че е нѣкаква огромна воля — разумна и твърда, справедлива и добра.

Навремени и у него се мъркаше изкушителната мисъл, която и Личо му бѣ подхвърлилъ: че не всички хора сж добри и, че въ народа има толкова добро, колкото и зло. Самъ Киро взе Личовия примѣръ и начена да разглежда живота на чорбаджи Тошо Франгата. Разглежда го пакъ съ изпитателното „защо“ и отговорътъ го изненада.

— Защо чорбаджи Тошо не е добъръ?

— Защото никой нему е казалъ, че добротата е благородство.

— Защо той е кроткъ, като агънце предъ пашата въ Търново и предъ бея въ Павликени? Защо когато влиза въ конацитъ имъ си снишава гърба до-земи?

— Защото никой не му е казалъ, че високо изправеното чело е по-красиво и по-честно.

— Защо чорбаджията мъчи слабитѣ и беззащитни селяци? Защо е готовъ да вземе скъсаната черга на нѣкоя сиромашкина вдовица за дългъ? Защо е готовъ да прати ратая си въ затвора, ако му се изгуби едно агне отъ стадото?

— Защото никой не му е посочилъ, че силата се мѣри само съ сила.

— А защо никой не му е казалъ тия истини?

— Защото чорбаджи Тошо е робъ.

И отъ мисълта за робството до мисълта за борбата противъ него, Киро прехвърли едно малко мостче, по-късо отъ мигъ и по-здраво отъ гранитъ. Материалъ за него той бѣ взелъ отъ пламеннитѣ думи на Раковски.

Чудно е цвѣтето на бунта!

Семенцето му е съвсемъ малко. По-малко е отъ синапово зърно. А посѣяно въ душата на единъ човѣкъ, така бързо пораста и тъй леко се разсажда, че отъ невидѣло обхваща хилядитѣ. И расте. Извишава високо стебло, възвзема се до поднебесието, като молитва на праведникъ, сплита клоне, закрива слънцето и тогава цѣлата земя се озарява само отъ кървавия блѣсъкъ на цвѣтоветѣ му.

Киро бѣше дете още, когато семето падна въ душата му. Хвърли го иеромонахъ Василий. Сега бѣше порастнало и само прѣскаше семена.

О, колко голѣма нива му предстоеше да засѣе!

Ето, за този дългъ той говорѣше на Личо, този дългъ изпълняваше даромъ, него носѣше на плещитѣ си, като кръсть Господень.

Отначало Киро се мислѣше малкъ за такава голѣма работа. Боеше се, че за да носи кръсть не му стигатъ само

здрави плещи. Смѣташе че трънениятъ вѣнецъ бѣде повече сѣрдцето отколкото челото и че нѣма да има сили да пренесе болката.

После откри великата истина: въ борбата всички сж голѣми и всички могатъ!

Киро следѣше дѣлата на своитѣ голѣми учители въ борбата и по вжтрешенъ гласъ научаваше, кое е най-правото и най-полезното. Той не се хвърли въ самата борба съ устрема на младежъ и съ необюзданостъта на палавникъ. За него тя бѣше нѣщо много дълбоко, за да си позволи каквото и да е лекомислие. И той предпочете да остане на страна, да се поучи, да изучи всичко и когато наистина бѣде силенъ, да повдигне дѣсницата си.

Отъ хайдушката чета въ Балкана край батошевския манастиръ, отъ дружината на капитанъ дѣдо Никола въ Габрово, отъ напразниятъ опитъ на търновския търговецъ Димитраки, отъ всички хайдушки борби за свобода, бачо Киро се научи на много нѣщо. Докато другитѣ българи — и учени и прости — се криеха въ днѣнъ земя за да не изпитатъ гнѣва на агарянитѣ, докато и мало и голѣмо, или проклинаше бунтовницитѣ, или пѣкъ униваше предъ напразно пролѣнатата кръвь — той, скромниятъ селски даскалъ разбираше истинския смисълъ на народническата саможертва и най-правилно я ценѣше.

Не случайно бѣше хвърлилъ въ лицето на чорбаджи Тошо толкова горещи думи, когато последниятъ корѣше дѣлото на капитанъ Никола:

— Ти прощавай, чорбаджи Тодоре, ала такива хора, като дѣдо Никола не сж разбойници, а народни закрилници. За тѣхъ народа измисля пѣсни и приказки. За тѣхъ момитѣ пѣятъ по седѣнкитѣ. За тѣхъ и децата приказватъ по мегданитѣ, когато играятъ на турци и българи.

Тогава той почти не чу, какво му отговори чорбаджията. Нѣма време. Защото докато говорѣше за дѣдо Никола, докато още думитѣ не бѣха се откъснали отъ езика му, неговата човѣчна и голѣма мисълъ бѣше открила, защо народътъ тачи хайдутитѣ.

Не защото отмѣшаваша на турцитѣ, не защото закриляха сиромаситѣ, не защото пазѣха безправната рая. Не за това, не! Въ единъ мигъ даскалъ Киро намѣри истината: народътъ чувствуваше, че хайдутитѣ не ходятъ да се борятъ за царщина, не се силятъ да победятъ турския аскеръ, не за

голѣмство си проливатъ кръвта! Хайдутитѣ отиватъ курбанъ! Кървава жертва за свобода!

Истината колкото и да се изтънява не се кжса.

Мнозина се опитваха да скжсатъ въ душата на даскалъ Киро истината до която се бѣше добралъ. Не смогнаха. Мнозина му подхвърляха следъ всѣки погромъ на хайдушка дружина и следъ потушаването на нѣкой бунтъ.

— Какъ е, даскале? Освободихме ли се?

— Бачо ви Киро за свобода и дума не е отварялъ! Едно знамъ азъ: безъ курбанъ добрина не идва!

А ако запитвачитѣ не можеха да разбератъ думитѣ му, или не желаяха да ги разбератъ, или се мжчеха да го наддуматъ, даскалъ Киро свиваше вежди, на лицето му се очертаваше злъчна усмивка и устнитѣ му изсѣскваха:

— Свободата не е за прости глави! Научете се найнапредъ, като влизате въ черква да си свалите калпацитѣ, научете се да се кръстите съ дѣсната ржка — па тогава говорете за свобода. Тогава се горещете противъ народнитѣ хора! Толкова!

Въ този си отговоръ даскалътъ не влагаше нѣкаква особена заядливостъ или самохвалство: вижте ме! азъ съмъ ученъ и съ науката си ви затварямъ устата. Неговата злъчка му служеше повече за да може да предаде своето отношение къмъ бунтовницитѣ и на слушателитѣ си. Да имъ внуши, че и поражението е понѣкога победа, стига поразениятъ самъ да е отишълъ къмъ гибельта си.

Говорѣйки за проститѣ хора, Киро влагаше въ думитѣ си и друга една спотаена мисълъ. Както добриятъ баща опъва ушитѣ на сина си не съ злоба, а съ желание да го поучи, тъй и даскалътъ понѣкога жилѣше, съ намѣрение да накара всички да се заематъ съ науката, да вкусятъ отъ сладостта ѝ, да си отворятъ очитѣ.

Разглеждайки пжтя на народното служене той не можеше да отдѣли науката отъ борбата, не виждаше разлика между дѣсницата повдигната съ мечъ и дѣсницата повдигната за благословия. Киро виждаше народия човѣкъ въ всѣка проява на благородство и доброта. Въ съзнанието си събираше тѣзи прояви, бѣше си изработилъ единъ образецъ и на него подражаваше. Подражаваше на собствената си идея.

И му се струваше, че въ свѣтлината на тази идея стои самъ Раковски — най-великиятъ отъ народнитѣ хора.

Когато презъ Горни Турчета мина хаджи Ставри отъ Сливенъ да подготвя хората за въстание, той прошушна на ухото на даскалъ Киро:

— Даскале, ти не знаешъ Раковски. И той не те знае! Но за народно востание най-паче такива хора, като тебе сж потрѣбни: дето сами ще си сложатъ главата въ торбата за свобода.

Киро само се усмихна.

— Ако видишъ Раковски, — продължи да го увещава хаджи Ставри, — ще разберешъ думитѣ ми. Раковски съ сръбский князь кафето си пие...

Даскалътъ не ахна при тия думи. Той повдигна рамене:

— Какво пъкъ! Да не би сръбскийтъ князь да мисли, че не му е прилика да си пие кафето съ Раковски? Та Раковски е съ петъ глави по-високъ отъ него!...

Вече хаджи Ставри бѣше изненаданъ. И той самиятъ, дето бѣше помощникъ на Раковски, не можеше да гледа на него съ толкова почитъ и обаяние.

— А за востанието какво ще речешъ?

— Далече ни е джепането, — кратко отвърна Киро. — Отъ Бѣлградъ до тука сж две недѣли пжтъ. Но ако Раковски е рекълъ да отидемъ курбанъ, все ще се намѣрятъ двайсетъ честни сърдца!

Сетне, само три месеца по-късно, дойде вестъта, че дѣлото на Раковски е пропаднало, Българскийтъ легионъ въ Бѣлградъ бѣ изгонилъ турскитѣ войски и съ това се бѣ завършила хубавата надежда за свобода.

Киро бѣше вече забравилъ пророкуването си, че много е далече джепането. Но и въ пропадналия опитъ на Раковски за въстание, той видѣ повторение на мисълъта за курбана. И върху празния листъ на минея за февруарий даскалъ Киро записа съ едрия си твърдъ почеркъ:

„Дигнаха се нѣколко млади търновчета на востание. Отидоха курбанъ за родината. Царството имъ небесно.

Живъ и мъртавъ — все едно:
да умра не ми е обидно,
но отечество ми е свидно —
Болгария — мила мати!“

Слънцето удължаваше сѣннитѣ на побѣлѣлитѣ отъ прахъ дървета. Бѣлитѣ варосани кжщички румѣнѣха, като смутени девойки. Отдалече се носѣше еднозвучниятъ протяженъ шумъ на завръщащата се черда: тихиятъ звѣнъ на хлопотаритѣ, мукането на дойнитѣ крави и откжслечниятъ тжженъ писъкъ на кавалѣ. Едриятъ бѣлъ щъркъ направи нѣколко кржга надъ покрива на черквата и се прибра въ гнѣздото си. Обагрени отъ слънцето, крилата му изглеждаха съвсемъ червени.

— Даскале, да си и ти, като щъркела? А? Ще литнешъ, братко, та де що има страни по свѣта ще ги обходишъ...

Личо подмигна весело на дѣдо Вачо, кимна на питропа дѣдо Колчо и съ очи посочи даскалъ Кирос. Четиримата бѣха седнали на нискитѣ пѣйки подъ орѣха въ черковния дворъ и разговаряха. Кирос бѣше се загледалъ въ полѣта на щърка и това накара Личо да го подкачи.

— Та какво, бай Личо. Лошо ли ще ми е? Ще хвъркамъ, ще гледамъ свѣтъ, ще се уча на умъ и разумъ. И на волята си нѣма да имамъ чорбаджии.

— Гледашъ ли го, Личо? — изтежко се намѣси дѣдо Вачо. — Даскалътъ пакъ я почна по своему. Пакъ за политиката се улови. Ехъ ти, ехъ ти! Хубаво че нѣма между ни турски уши...

— Тамъ е то, чорбаджи Вачо, — прекжсна го Кирос. — Ако съмъ щъркъ нито отъ турчинъ ще ме е страхъ, нито отъ турски уши...

— Ти пъкъ като си се уплашилъ, — засмѣ се дѣдо Колчо. — Отъ страхъ ги казвашъ тия нѣща всѣка недѣля подиръ служба; отъ страхъ хулишъ и владика и патрика!

Кирос щѣше да каже нѣщо, но портата се отвори и въ двора неочаквано се вмъкна единъ едъръ, мжжъ, съ мургаво сипаничево лице, което до половина се скриваше отъ черна рошава брада. Две живи кафяви очи мигомъ разгледаха и четиримата събеседници толкова дълбоко и пронизателно, като че ли гърсѣха да прочетатъ сърдцата.

— Добъръ ви вечеръ, братя християни. За единъ сиромахъ калугеръ като мене ще ли се намѣри мѣсто въ вашето село? За кончето не казвамъ. Сега хората къмъ конетѣ повече иматъ милость, отколкото къмъ ближнитѣ си.

Имаше нѣщо весело, закачливо и безгрижно въ държанието и думитѣ на неочаквания гостъ. И това привличаше.

Личо пръвъ откри къмъ него широкото си добро лице и съ усмивка отвърна:

— Не думай, отче! За нашето село такива нѣща не могатъ да се кажатъ. Ние тука за насъ си да нѣмаме, гостъ можемъ да посрещнемъ. Виджъ, ако си отъ тука, ако си нашенець може и да те понатупатъ, и хлѣбъ да не ти дадатъ. Ама щомъ си другоселець...

— То и въ наше село е така...

Монахътъ се здрависа съ старцитъ, а сетне подаде ржка на Киро:

— Вие, ваша милость, навѣрно сте даскалъ, а? Познахъ ли? То по ржцетъ си личи!

Вечерята полека загъваше селото въ синкава топла завивка. Облото червено лице на луната надникна задъ върбитъ на Росица и сякашъ малко побледнѣ отъ аленитъ отблясъци на залъза.

— А ти, отче, по какво си тръгналъ изъ нашия край? — запита дѣдо Вачо.

— Моята е дълга, чорбаджи... какъ те викатъ?

— Василий, та Вачо.

— Моята е дълга, чорбаджи Вачо. Ако почна отъ начало, два-три месеца ще има да ви говоря. Ами на кжсо да ви кажа. Викатъ ме Матей Свето Преображенски. Отъ Ново село съмъ. Отъ малкъ сж ме дали въ Преображенския манастиръ, та че расото не ми тежи кой знае колко много. Па обичамъ и да си поскитвамъ.

— А, — пресече го Личо, — и ти ли си, като нашия даскалъ? Ние си мислиме, че само той боледува отъ тая болестъ.

— Всѣка живинка си боледува отъ нѣщо, — безъ злоба отвърна монахътъ и продължи житието си:

— Обичамъ да си поскитвамъ по Божия свѣтъ. Хемъ азъ уча отъ хората добрини, хемъ и мога по нѣкоя добрина да направя. Па и мене не ме разбиратъ, както негова милость не разбира вашия даскалъ, та ме кръстиха Миткалото. Ехъ, и това име не ми тежи кой знае колко...

— Е, сега като си дошълъ въ нашето село, добрини ли ще учишъ, добрини ли ще правишъ? — шеговито попита дѣдо Колчо.

— Каквото се случи, старче. Понѣкога първото, понѣкога — второто. Едно е вѣрно: зло никому нѣма да сторя, па и отъ никого зло не чакамъ...

— Чуденъ попъ си ти, чуденъ...

Даскалъ Киро чу тѣзи думи на Личо, когато бѣше до пжтната врата и самъ помисли сжщото. Той отвори вратата, подвижна на едно момче, което търчеше по мегданя и пржча:

— Търчи, дете, у насъ, та кажи на кака си Никула да приготви вечеря за гостъ.

Сетне се върна при пейкитѣ, поседна на една краи и се вслуша въ думитѣ на монаха:

— Преди два месеца бѣхъ въ Света-гора. Ехъ, какви сж чудесии тамъ! Да не се нагледа човѣкъ.

— И нашиятъ даскалъ е ходилъ въ Света-гора.

— Ходилъ ли си, даскале? Е, ти знаешъ тогава!

— Знаемъ, отче Матей. То, тамкашната хубость я нѣма никжде.

— Ходилъ ли си на Зографъ?

— Какъ ще! Та че тамъ стояхъ единъ месецъ!..

— Е, не видѣ ли какъ се е поразсипала постницата? И на източната страна вториятъ катъ не сж доизкарали още.

Отецъ Матей на дълго начена да описва чудесата и красотитѣ на Свето-горскитѣ манастири. Той говорѣше съ такава богата речъ, тѣй леко се редѣха думитѣ му, тѣй сладко звучаха сравненията и похвалитѣ. Слушателитѣ го гледаха втренчени и поглѣщаха думитѣ му съ полузатворени уста.

Небето полека тъмнѣеше, месечината бѣше станала сребърна и блестяща, тихъ лѣхъ милваше листата на орѣха. Шумътъ по улицитѣ затихваше бавно. Уморенитѣ селяци се бѣха прибрали по домоветѣ си за да починатъ и да сбегатъ сили за утрото.

— Тя нѣма край, — магна съ ржка отецъ Матей, — утре пакъ ще приказваме, ами да видимъ сега кжде ще се прибера, да благославя дома и да поблагодаря на Бога, че ми е далъ прибежище.

И четиримата слушатели се изправиха. Дѣдо Вачо като старѣя, заговори првъ:

— Отче Матей, кждето си пожелаешъ, ще бждешъ добре дошелъ. У всѣкиго ще се намѣри мѣсто за спане и за хапване, каквото Господъ далъ!

— У мене ще дойде отчето, дѣдо Вачо, — отговори даскалъ Киро. — Азъ пратихъ хаберъ на невѣстата да знае, че гостъ ще ѝ вода!

— Да бжде — съгласи се отецъ Матей. — Тази вечеръ ще гостувамъ на единия, утре на другия. Докато обходя

цѣло село — ще ви омръзна и ще ме изгоните съ камъни!

— То такива сладкодумни гости не се гонятъ...

— Хайде, лека ви нощь...

Даскалъ Киро отвърза кончето отъ плета, поведе го, изравни се съ госта си и двамата потънаха въ сѣнкитѣ край пжтя.

На следното утро Киро не можа да види госта си. Още преди да се събуди отецъ Матей, черковниятъ слуга дѣдо Георги проточи шия презъ плета и викна на Никула, която шеташе по двора:

— Невѣсто, кжде е даскалътъ? Кажу му да се стегне по-скоро и да дойде въ черква. Викатъ го дѣдо Вачо и другитѣ старци. И попъ Иванъ е тамъ. Бърже да идва!

Киро се заливаше нѣщо въ навеса. Той чу гласа на слугата и подаде глава:

— Какво рече, дѣдо Георге?

— Бърже, даскале. Викатъ те старцитѣ. Отъ Търново, отъ владиката дошелъ човѣкъ да събира данѣкъ.

— Ха, сега я наредихме! Тъкмо време намѣрилъ да дойде. Хората сж се съсипали отъ работа, той дошелъ за данѣкъ.

И мърморейки подъ носа си Киро се измъкна изъ навеса, намѣтна абичката си, оправи съ прѣсти чернитѣ си коси и нахлупи калпакъ.

— Куне, като се събуди гостътъ кажи му кжде съмъ отишелъ. Да дойде и той къмъ черквата.

Слънцето едва ли бѣ отскочило съ два прѣста надъ равнината, а селото бѣше опустѣло. Селянитѣ отъ зори бѣха плъзнали по нивитѣ да събиратъ мжката си. Цѣла година бѣха чакали това време.

Въ свежия утриненъ въздухъ жужаха пѣргави пчели. И тѣ бързаха по хладина да обходятъ цвѣтята, да събератъ колкото могатъ медъ, защото къмъ пладне, отъ жегата крилцата имъ натежаваха.

Нѣколко ранобудни деца бѣха насѣдали на поваления дѣнеръ предъ Бакевата кръчма и лакомо гризѣха посолениитѣ съ чубрица комати.

Киро пресѣче мегданя съ широки крачки и влѣзе въ черковния дворъ. Тамъ, на сжщото мѣсто кждето вечерята разговаряха съ Миткалото, подъ сѣнката на орѣха, сега седѣше дяконъ Методий — пратеникътъ на търновския владика. Около него бѣха се наредили старцитѣ. За коловетѣ на плета бѣха вързани четири коня: единъ на дякона и три на

заптийетата, които го придружаваха. Самитъ заптийета бѣха се изтегнали на една пѣстра черга, постлана имъ отъ баба Станка — жената на черковния слуга.

Киро приближи до групата и поздрави.

— Добро утро, даскале, — отговори на поздрава му дяконътъ. — Много си се оспалъ. Ние отъ кога чакаме да дойде човѣкъ да ни посрещне.

— Все сж се намѣрили посрещачи, — сдържано отвърна Киро. — Вижъ колко хора сж около тебе. Ей го и дѣдо попъ е отъ дѣсната ти страна.

— Хм . . . , измърмори дяконътъ на недружелюбното обръщение и пое кафето отъ разтрепераната ржка на баба Станка.

Старцитъ мълчаха смръщени. Даскалътъ разглеждаше изпитателно дяконъ Методий. Съ него тѣ се познаваха още преди три години, когато последниятъ се бѣше явилъ въ конака да го обвинява, че бунтувалъ народа въ Горни Турчета.

— Азъ съмъ дошелъ по работа, — рече троснато дяконътъ и подхвърли кафената чашка въ тревата подъ орѣха.

— То се знае, — усмихна се Киро. — По това работно време никой не ще трѣгне отъ село на село да се скита безъ работа.

— За мирията съмъ дошелъ, за владишкия данѣкъ. Дѣдо владика чакаше вие сами да се сѣтите и да донесете каквото се следва. Ала де може такова нѣщо?!

— Сѣщаме се ние, сѣщаме се, — смирено промълви чорбаджи Тошо. — Извъ онезъ дене казвахъ на дѣда Вача . . .

Дѣдо Вачо умолително изгледа даскала. За него Киро бѣше, като уста. За него той много пжти бѣше казвалъ предъ всички селяни: „Даскалътъ говори, като по книга. Когато има да се приказва предъ голѣмци — той ще приказва“.

И сега съ погледъ го подканяше да стори сжщото, преди чорбаджи Тошо да е сглупилъ.

— Какво сме се сѣщали, чорбаджи Тошо, — кресна Киро. — Кжде имаме време да се сѣтиме за мирията. Хората отъ работа сж се поболили, не могатъ да си притворятъ очитъ за дрѣмка — ти: сѣщаме се!

— Даскале, пакъ по даскалски приказвашъ, — укори го Методий. — Чакай да се изкажатъ старейтѣ. Тѣ сж живѣли повече. Видѣли сж повече. Повече знаятъ.

— Азъ не говоря по даскалски, ами истината казвамъ. Чорбаджи Тошо единъ пжтъ не е излѣзълъ по кжра да ви-

ди какъ се мжчатъ хората. Неговитѣ ниви синове и зетьове ги работятъ. Половината на изполъ дава... Лесно му е да мисли и за владишкитѣ работи...

— Хайде, хайде и ти! Не говори грѣшни думи!

— Какво грѣшно съмъ казалъ? Излѣзъ и ти самъ, отче дяконе, и ще ме повѣрвашъ. Нека се прибере зърното, нека се обератъ лозята, тогава ще се загрижимъ и за дѣдо владика. Преди три дни Еттемъ бей отъ Павликени пратилъ да събираме царския данъкъ. Казахме на неговия човѣкъ: тѣй и тѣй — разбра ни и си отиде. После пакъ пратилъ бегатъ да ни кажатъ за зима да сме готови. Туй то! И ти като ни изслушашъ, ще разберешъ и ще отидешъ да кажешъ на дѣдо владика, че селянитѣ отъ Горни Турчета още не сж си свършили полската работа. Като свършатъ нея, ще си платятъ мирията, както сж я плащали до сега.

— Брей, че много приказки издума, даскале. Снощи цѣла нощъ все тѣхъ ли си училъ?

Дяконъ Методий сви заканително устни. Тояжката въ ржцетѣ на на дѣдо Вачо заигра... Личо бързо започна да опѣва мустака си, а чорбаджи Тошо още по-низко наведе глава.

— Да ти кажа ли, отче дяконе? Една приказка, като излиза отъ сърдцето, нѣма защо да я учишъ цѣла нощъ. Ако щѣшъ ме слушай, ако щѣшъ недей. Твоя воля!

— Не съмъ дошелъ тукъ да приказвамъ съ даскала, чувате ли? — закрѣщѣ Методий и заканително махна съ камшика си. — Азъ отъ тоя даскалъ съмъ викналъ аманъ! Той не е да ви учи децата, ами да го обесите всрѣдъ лозята да плаши гаргитѣ. Азъ отъ васъ, отъ старцитѣ искамъ да ми наброите мирията и да ме изпроводите по живо—по здраво.

Личо кипна:

— Като не ни харесвашъ даскала, отивай си отъ сега по живо—по здраво. Ние ти казваме, като на човѣкъ, че самъ бегатъ разбра болката ни и остави за на зима да си вземе даждието. А пъкъ ти...

— Какво му приказвашъ, бай Личо? — пламна Киро. — Кжде се е чуло и видѣло да се събира мирията посрѣдъ лѣто, по жѣтва?! Той какво мисли? Не знаеме ли ние ко-нака на пашата въ Търново? Ще идемъ и ще се оплачимъ. Тѣй да знае!

— Мирията се събира, когато си поиска дѣдо владика, а не когато на васъ ви скимне!

— Нека дойде дѣдо владика да си я събере. Той може да има по-добро сърдце отъ твоето.

Дяконътъ бѣше бледъ и забърканъ. Навсѣкжде въ селата го посрѣщаха съ молби и увещания, но никжде не бѣха му казвали толкова дръзки думи!

— Така а? И вие, бѣловласи старци, сте се повели по ума на единъ смахнатъ даскалъ? И вие не искате да тачите царскитѣ наредби и не зачитате думитѣ на дѣдо владика? Добре е, добре! Остава да кажа на пашата да подпали селото ви отъ четири страни, та да ви изчезне и коренътъ.

— Не думай, отче дяконе, — почти колѣннич чорбаджи Тошо. — Азъ ще си платя, каквото се следва за мене и дома ми, а другитѣ да правятъ каквото искатъ!

— Ха така, Тодоре, — изсъска гнѣвно дѣдо Колчо. — Ха така ти прилича! Цѣло село си казва истината, само ти се намѣри да правишъ мили очи на...

— И тѣй и тѣй си пожелалъ да плащашъ, бай Тошо, — намѣси се Личо, — плати баре и за сирацитѣ и за вдовицитѣ. Ти си богатъ човѣкъ. Бѣлха нѣма да те ухапе!

Чорбаджи Тошо чуваше злитѣ подмятания, но му се струваше, че тѣ отминаватъ нѣкжде надъ главата му. Той развиваше дълбоката си анадолска кесия за да наброи паритѣ на дякона. Може би уплашени отъ думитѣ на владишкия пратеникъ, а може би и отъ желание да взематъ чорбаджийството отъ дѣда Вача, и други нѣкои старци наченаха да бъркатъ въ поеситѣ си.

— Вземи и отъ мене, — изписка съ тънното си гласле дѣдо Кжтю.

— А вие?

— Ние ще си платиме, когато е време за плащане.

— Ехъ, Вачо, — примоли се чорбаджи Тошо, — ти поне си заможенъ човѣкъ. И ти Личо. Вие сте хора имотни. Можете и сега да платите. Защо само да сърдимъ дѣдо владика.

— Хората не сж като тебе, — сопна се дѣдо Колчо и удари тояга въ земята. — Тѣ могатъ да си платятъ, ала не желаятъ. Защото, ако тѣ сторятъ това, тоя тука ще каже на владиката, че селянитѣ въ селото се бунтуватъ и не искатъ да плащатъ мирия. А то не е отъ неискане, ами защото сега нѣматъ грошъ да си купятъ вжжа за снопитѣ.

— Колко души сж умрѣли въ селото тази зима? — запита дяконътъ и изгледа чорбаджи Тошо. — Ти ми кажи, а то отъ истинския чорбаджия не бихъ научилъ истината.

Преди дѣдо Тошо да отговори, даскалъ Киро про-
шушна нѣщо на слугата и се изтжпи предъ дякона:

— Въ нашето село малко мратъ хората. Тази зима ни-
кой не е умрѣлъ. И женитби нѣма. Хичъ не разпитвай!

— Ами като преминахме презъ село, какви бѣха тия
черни байраци по портитѣ?

— Останали сж отъ лани и по-лани!

— Брей, че лжжи! Мислишъ ли, че ланшнитѣ байраци
не си личатъ?

— Единъ човѣкъ само умрѣ, — промѣлви страховито
дѣдо Вачо, за да избѣгне повече разпитвания. — Умрѣ единъ
сиромакъ. Децата му нѣматъ хлѣбъ да ядатъ.

— Сиромакъ не сиромакъ, християнинъ е билъ и ще
трѣбва дѣдо владика да го помене въ литургия. Я пратете
нѣкой да повика жена му.

Чорбаджи Тошо самъ се опжти къмъ вратата да
прати нѣкое хлапе. На прага той се сблъска съ отецъ Ма-
тей Миткалото, но го помисли за нѣкой отъ слугитѣ на дя-
кона и любезно му се поклони. Другитѣ дори не забелязаха
влизането на преображенския монахъ, защото следъ него
се зададе побѣлѣлиятъ Хасанъ-ага — турчинътъ чорбаджия
въ Горни Турчета.

Той поздрави съ много строга гордостъ старцитѣ, едва
кимна на дякона и тежко седна на пейката.

— Днесъ времето ще е добро.

— Да даде Господъ, Хасанъ-ага, — отговориха въ единъ
гласъ и Личо и даскалътъ.

— Да даде Господъ, та да се прибере зърното. Ами
какъ вървятъ работитѣ, какъ премина нощта, какво ново
има отъ пазаря...

Хасанъ-ага отправяше всички обичайни за турския раз-
говоръ въпроси, не дочакваше отговори и едва следъ като
изпи кафето поднесено му отъ баба Станка, продума:

— Викалъ си ме по работа, даскалъ Киро. Дойде едно
момче да ми каже.

— По работа те викаме всички, Хасанъ-ага. Ти си чорба-
джия колкото и дѣдо Вачо. Викахме те и ти да кажешъ какво е
право. Владиката отъ Търново изпратилъ човѣкъ да му събе-
ремъ данъка. Ние му казваме, че не е сега време за това, защото
хората още не сж събрали, дето се казва, семето. Кажи и ти.

— Е така е, — поклати глава турчинътъ. — И хазната,
и тя чака до зима. Не може по това време да се събиратъ
така лесно пари...

Портата шумно се отвори, една млада хубава жена, преди време зачернена съ вдовишка прибрадка, разплакана дотърча при орѣха.

— Смилете се, братя българи. Знаете вие, каква ми е мжката. Оня дето си отиде, нищо не му е. А пъкъ азъ съ три деца. Дѣдо Вачо, ти баремъ ме знаешъ. Съседи сме ти. Ти знаешъ, какъ сме иззимили. И азъ все по людска работа и пакъ нѣмотия. Кажи си истината.

— Трай, трай, — кротко я смѣра старецътъ. — Чуй какво ще ти рече дяконътъ.

— Знамъ азъ, какво ще ми рече. Ще ми иска за поменъ двацетъ гроша. А пъкъ откъде се взематъ. . .

— Кой ти каза, че ще взема двацетъ гроша? — запита дяконъ Методий и гласътъ му бѣше студень, беззвучень.

— Лани толкова плати Гина, на каруцаря жена му.

— То бѣше лани. Сега по-скжпо се плаща. И зехтинътъ поскжпна и восъкътъ поскжпна. А не може ди не се помене единъ християнинъ. . .

Жената зави, като куче: този вой бѣше клетва къмъ владиката, устрелъ къмъ покойния ѝ мжжъ, вопълъ къмъ черната земя да я прибере по-скоро.

— Кажи и ти нѣщо, Хасанъ-ага, — промълви натжженъ дѣдо Колчо. — Чорбаджия си, думата ти се чува!

— Какво да рече, — повдигна рамене турчинътъ, — това сж ваши работи, попски работи. Грѣхота е, ала. . .

Жената се изправи разярена:

— Не плащамъ, чувашъ ли, не плащамъ! Въ затвора ме закарай, пакъ нѣма да платя. Нека ми измратъ децата. Нека тръгнатъ просеци по улицитъ, нека. . .

— Чакай!

Отецъ Матей Миткалото я изтласка съ рамото си на страна и застана предъ дякона:

— Казвай, какво искашъ отъ тази сиромашкия! Казвай да ти наброя паритъ и се прѣждосвай по дяволитъ.

— Ти кой си? — изкриви уста Методий.

— Казвай и не ме питай кой съмъ. По съмъ човѣкъ отъ тебе. Казвай бързо и се махай да не те гледамъ, защото ми кипва кръвта!

Дяконъ Методий стоеше като слисанъ. Дѣдо Тошо, Кжтю и нѣколцина други благоразумни селяни напустнаха мълчешката двора. Хасанъ-ага въртѣше бързо броеницата си и шепнѣше:

— Правъ е този попъ.

Заптийетата се опитаха да се намѣсятъ, ала турчинътъ имъ махна съ ржка:

— Не се бъркайте въ тия таботи!

— Ще мълчишъ ли още? — ревна отецъ Матей и лицето му пламна отъ гнѣвъ. — Казвай да ти наброя паритѣ и се махай!

Той брѣкна въ дълбокия джобъ на расото си, извади нѣколко сребърни монети и ги пѣхна силомъ въ рждетѣ на владишкия дяконъ.

— Сега, хайде на кончето и добъръ ти пжтъ. А ако се науча, че си направилъ зло на тази жена, мога да си хвърля расото и да се приборя съ тебе.

Заптийетата доведоха конетѣ, дяконъ Методий се хвърли на седлото и полетя по прашния друмъ. Селянитѣ успѣха да видятъ презъ облака златенъ прахъ само една дѣсница издигната заканително.

Широка усмивка се разлѣ по лицето на отецъ Матей.

— Нищо нѣма да направи! Нѣма да посмѣе вече да се върне въ Горни Турчета.

Даскалъ Киро се взрѣ въ лицето на своя гостъ, задълба съ погледа си неговитѣ голѣми кафяви очи и треперящъ отъ радостъ прошепна:

— Такъвъ попъ си билъ ти, а? Такъвъ попъ!

Отъ отецъ Матей Миткалото даскалъ Киро научи много нѣщо. Дотогава той не бѣше виждалъ нито единъ отъ ония голѣми народни хора, които мисълта му рисуваше едва ли не, като иконитѣ по олтара на черквата. Следъ паметното утро съ дяконъ Методий, отецъ Матей изцѣло се разкри предъ даскала. Разкри се и му показва много нови нѣща:

— Човѣкъ идва на този свѣтъ да прави добро. Кому? Комуто се случи. На единъ човѣкъ добрина да направишъ — хубаво е, а ако направишъ добро на повече хора, още похубаво ще бжде. Има ли повече хора отъ народа? Нѣма. Тогава прави добрини на народа! Какъ? Както ти се случи.

Отъ Горни Турчета Миткалото събра десетина лири за да помогне на Зографския манастиръ отъ Света Гора да доизкарали източната частъ на килиитѣ. Когато паритѣ бѣха вече въ джоба му и имената на дарителитѣ бѣха грижливо

записани въ единъ голѣмъ тевтеръ, подвързанъ съ кожа, той се сбогува и тръгна да си ходи. Бачо Киро излѣзе съ него до края на селото да го изпроводи. Тогава монахътъ му призна:

— Тия пари, даскале, нѣма да стигнатъ до Света-гора. Много е далече до тамъ. По-хубаво е да ги изпроводя въ Влашко. Повече работа ще свършатъ.

Киро го изгледа изумень.

— Не ми се чуди и не ми пиши грѣхъ. Като ти разкажа, каква е работата ще ме разберешъ.

И после изведнѣжъ запита:

— Ти чувалъ ли си нѣщо за Раковски?

— И тазъ добра, — плесна рѣче Киро. — Може ли да не съмъ чувалъ за него! Какъвъ българинъ съмъ тогава!?

— Ала не си го виждалъ, нали? Пъкъ азъ бѣхъ въ неговата легия. Училъ ме е да стрелямъ съ пушка, да въртя сабля и да знамъ кога да нападамъ враговетѣ и кога да се укривамъ. Отъ Раковски научихъ и най-важното нѣщо: за доброто на народа, каквото и да направишъ, не е грѣхота.

Думитѣ на монаха звучаха въ ушитѣ на даскала, като откровение и величави и тъмни.

— Не ме разбирашъ, братко. А то е съвсемъ просто: проклетитѣ нѣмци не ти продаватъ една стиска барутъ на въра. А за хайдутитѣ трѣбва барутъ, и то човали съ барутъ. А паритѣ не растатъ, като шикалки по гората. Ако кажа на хората: дайте пари да купимъ барутъ за хайдутитѣ, — въ дѣнъ земя ще се изпокриятъ. А нѣкой като вашия чорбаджи Тошо ще отиде и ще каже на пашата: такъвъ и такъвъ човѣкъ е дошълъ въ село. Ще му каже, колкото да получи едно „аферимъ“. Затова събирамъ пари за манастиръ. И си права смѣтката: съ тѣзи пари ще се стѣкмятъ хайдушки дружини, съ хайдушкитѣ дружини ще се освободи България, а като се освободи България можемъ да правимъ манастири на всѣки кръстопжъ. Е, кажи сега, лъжа ли хората?

Киро не му отговори. Той го разбираше по-добре отколкото Миткалото предполагаше. За него мисълта за курбана сега напълно се освѣтляваше: за народното дѣло и съвѣстята си можешъ да отдадешъ въ жертва. Трѣбва да лъжешъ — ще излъжешъ; трѣбва да откраднешъ — ще откраднешъ!

Отъ този дѣнь на сетне отецъ Матей стана най-редовенъ гостъ на даскала въ Горни Турчета. Колчемъ минѣше

презъ селото, той се отбиваше, оставаше день-два, събираше селянитѣ да имъ разправя, какво е виждалъ, като е скиталъ по свѣта, разпитваше кжде има болень, да го наобиколи и да му даде нѣкакво биле за цѣръ, а най-вече до срѣдъ нощъ разговаряше съ младитѣ за новото време, когато турцитѣ ще си идатъ въ Анадола, а България ще заживѣе, както при Симеона и Иванъ Асена.

Презъ пролѣтъта на 1867 година Миткалото пристигна въ Горни Турчета на запѣненъ конь и самъ побѣлѣлъ отъ прахъ. Бѣше се вече мръкнало, та по улицитѣ никой не го спрѣ.

Той нарочно премина по странични улици, за да избѣгне пандуритѣ, сви покрай тоя и оня зидъ и почука на даскалъ Кировата порта. Дори и кучето не се помръдна. То познаваше отчето, отъ ржката му хлѣбъ бѣше яло, предчувствуваше, че е добѣръ човѣкъ и затова само помаха опашка, когато едрата сѣнка премина двора и влѣзе въ прустчето.

— Добѣръ вечеръ, даскале. Вашитѣ спятъ ли? Какъ сте и какви сж новинитѣ?

— Новини отъ тебе чакаме, отче, — отговори Киро. — Да дойдешъ по това време, навѣрно...

— Голѣма новина нося. Свѣтъ ще ти се завие, като я чуешъ. Чета мина! Сега идвамъ отъ къмъ Свищовъ. Вчера е минала Дунава и е вече въ нашата робска земя. Води я Филипъ Тотю войвода. Канатлж Тотю.

— Да имъ даде Господъ победа, — благослови Киро и въ очитѣ му блѣсна нѣкакъвъ необикновенъ пламъкъ.

— Аминъ, — додаде монахътъ. — Азъ съмъ тръгналъ да оправямъ пѣтя на четата къмъ Балкана. Казахъ на даскалъ Василъ въ Михалци, сега казвамъ на тебе, а до съмнало ще кажа още на две-три села. Навсжде има народни хора.

— Ти видѣ ли се съ войводата?

— Не съмъ. Ала нѣма и какво да се виждамъ съ него. Азъ отъ напрешъ знамъ откъде ще мине. Затова съмъ чакалъ толкова време.

Отецъ Матей бѣше възбуденъ и радостенъ. Мжчеше се да сподавя гласа си, но не успѣваше да сподави своята радостъ.

— Видѣ ли, даскале, кжде отидоха светогорскитѣ пари? Та ти казвамъ, готви се!

— Какво да приготвя, отче.

— Сега нищо, но като мине четата може да има нужда отъ нѣщо, та да знаешъ и да се погрижишъ.

Монахътъ махна съ ржка и излѣзе. Киро чу какъ заглѣхнаха стѣпките на коня му, загаси свѣтлината и се прибра.

Не можа да заспи. Въртя се въ леглото като трѣскавъ, а очитѣ му широко отворени виждаха въ мрака какви въ странни видения. По тѣлото му пълзѣха голѣми мравки. Ту пламваше, ту отново започваше да изстива до вледеняване.

— Минала чета. Минали народни закрилници-хайдутѣ. Щѣли да минатъ и презъ Горни-Турчета. И ако имъ потрѣбва нѣщо, ще подирятъ него — бача Кира — защото е народенъ човѣкъ. Ще го подирятъ и той ще имъ даде и душата си.

— Ами чорбаджи Тошо? — като игла се забиваше въ мисълта му този въпросъ. — Ако той се научи, кой е помогналъ на четата, нали ще отиде въ Търново и ще го издаде на турцитѣ? Не е ли по-добре да си стои на страна и да види, какво ще стане?

Тогавя въ душата му се надигаше другъ гласъ: страшенъ, могъщъ и заповѣднически:

— Засрами се, даскалъ Киро. Тия дето сж трѣгнали съ четата не сж се плашили отъ никого, а ти отъ кого си седналъ да се плашишъ? Ако те издадѣтъ и ти ще отидешъ курбанъ, като толкова други.

— Децата, децата! — отново се опитваше благоразумието да наддѣлѣе.

Могъщиятъ гласъ отговаряше:

— Какво ще имъ е на децата? Всѣки идва на свѣтъ съ късмета си! И за твоитѣ деца ще се намѣри къшей хлѣбъ.

И въ тази борба между благоразумието и свѣтлата съвѣсть, между естествения страхъ отъ смъртта и гордото съзнание за безсмъртие, даскалъ Киро дочака утрото.

Денътъ бѣше топълъ и тихъ, като повечето майски дни. Слънцето грѣеше спокойно на свѣтло синьото небе. Но на даскалъ Киро небето му се струваше замжтено, а слънцето кърваво червено. Сякашъ усѣщаше въ въздуха миризмата на барутъ и кръвъ.

И колко дълъгъ бѣше този день!

Сетне дойде нощта. Дойде бързо, като никога.

Слънцето на западъ се удави въ кървава мъгла, отъ изтокъ се надигнаха черни облаци и безъ сдрачъ се мръкна.

Двата прости фенера, запалени на мегданя предъ черквата, едва освѣтляваха окаденитѣ си стѣкла и сякашъ правѣха мрака по-плѣтенъ, по-осезаемъ.

Черна нощ! Противна нощ!

Или, може би само на даскалъ Киро му се струваше, че нощта е черна и страшна, че има нѣщо зловещо въ нея, че е нощъ откъснатата отъ времето безъ Божие знание и че Богъ не ще подири смѣтка за извършеното въ тази нощъ.

И това не бѣше отъ страхъ.

Киро вече не се боеше, че хайдутитѣ ще минатъ, че може, ако му поискатъ нѣщо да се научатъ селянитѣ и да го затриятъ. За това вече не се грижеше.

Човѣкъ веднѣжъ се изплашва и после претръпва. И Киро бѣше претръпналъ, но не отъ необходимостта да претръпне, а отъ съзнанието, че така се служи на народъ.

Въ къщи той се прибра рано, опита се да чете нѣщо на мъждукащата свѣтлина на газеничето, едва изтрая докато жена му и децата се прибератъ и излѣзе на двора. Тамъ по-леко щѣше да мине нощта.

И тъкмо когато мислѣше за черното небе и за черната робска мжка, тъкмо когато дирѣше съ погледъ да намѣри поне една звезда между облацитѣ, да блѣсне, да озари мъничко мѣсто, колкото свѣтулка да мигне надъ земята, тъкмо въ този мигъ, когато се канѣше да си нарече, че ако види звезда, макаръ и съвсемъ малка, макаръ и съвсемъ бледа — то ще бѣде знамение отъ Бога за изгрѣваща свѣтлина надъ България — по цѣлото му тѣло пробѣга хладна трѣпка:

— Ами ако четата не мине презъ село? Ако се е заблудила въ черната тъмница и е тръгнала по другъ пѣтъ за Балкана? Или ако е била присрещнатата отъ турска потеря и силомъ е била отмѣстена отъ пѣтя ѝ?

Той повдигна ржка и се прекръсти:

— Господи, сохрани. Нека да минатъ хайдутитѣ презъ село. Да минатъ само и да отминатъ, ако не може повече. Да мога да се срещна съ тѣхъ и да цѣлуна ржка на воеводата.

Когато му се пощѣ да цѣлуне ржка на воеводата, стори му се, че ще цѣлуне бащината си дѣсница.

— Какво съмъ азъ? Човѣкъ, като всички други. Една пѣсъчинка. А воеводата, който и да е той, е тръгналъ за доброто на всички пѣсъчинки, като мене. Той е тръгналъ да се жертвува за насъ, като баща за рожбитѣ си. Защо пѣкъ ржката му да не ми е бащина дѣсница?

Навѣрно превалѣше полунощъ. Киро обходи двора, подаде глава надъ плета, взрѣ се въ тъмното и се вслуша.

Стори му се, че нѣкой крадешката се промѣква покрай стоборитѣ — тъй тихо, че и кучетата да не го усетятъ.

— Ще почнатъ да ми се привиждатъ вампири, като на сжботничевъ, — засмѣ се той самъ на себе си.

А сякашъ изподъ земята изкочи предъ него нѣкаква сѣнка. Киро чакаше тази сѣнка отъ преднята вечеръ и все пакъ трепна. Отстѣпи една крачка, разтърка очи и още повече се взрѣ: сѣнката стоеше предъ него отвждъ плета, безъ да се помръдне и сжщо се взираше.

— Кой си ти, — запита Киро и се почуди, че гласътъ му не трепна.

— Ти ли си даскалътъ, — запита на свой редъ сѣнката, безъ да отговори.

— Азъ.

— Пращатъ ме до тебе, като вѣренъ човѣкъ.

— Знамъ, знамъ кой те праща. Влѣзъ вжтре.

— Време нѣма, даскале, ами трѣгвай да вървимъ.

Киро леко откряна вратата да не скърца, огледа се още веднѣжъ и последва пратеника.

Изъ село вървѣха мълчешката. А на полето, като че ли и мракътъ разреде, като че ли и по-малко бѣха натрупани облацитѣ по небето.

— Цѣлата дружина ли е събрана?

— Ще видишъ.

— Ти отгде научи, коя е моята кжща, та направо дойде при нея?

— Воеводата ще ти каже, даскале. Мене и да ме питашъ, не ми е работа да приказвамъ. Ами мълчи си и по-скоро да вървимъ.

Киро млѣкна. Стана му мило: какъ сж приучени тия хора! За тогова момѣкъ воеводата е Господъ! Казалъ му е да не приказва и толкова. На огънь да го опечешъ, ще мълчи и ще хапе устни до кръвь!

Водачътъ се отдѣли отъ пжтя и сви въ низкитѣ глогини.

— Върви отъ тука.

И Киро се подчини. Той дете не обичаше на никого да се подчинява, безъ да проумѣе полезно ли е подчинението, сега се подчини изведнѣжъ. Защото предварително знаеше ползата.

Все пакъ стана му чудно, защо по този пжтъ го водѣше нощниятъ му гостъ. Глогинитѣ извиваха, като змия изъ голото поле и срѣдъ него се свѣршваха. А наоколо нѣмаше нито заетъ, нито прикритие.

— Вие срѣдъ полето ли сте се спрѣли? — запита той и бѣше готовъ да ги укори, че не сж избрали сгодно мѣсто.

Водачътъ му не отговори. Той тикна двата си прѣста въ устата и свирна, като зловеща нощна птица. На неговия писъкъ се откликна едно сподавено кучешко излайване и изъ глогинитѣ се изправи втора сѣнка.

— Даскала ли водишъ?

— Него.

— Добъръ вечеръ, даскалъ Киро. Не си чакалъ тука да ме видишъ, а?

Тия думи бѣха прошепнати на ухото му и все пакъ Киро позна гласа, който ги произнесе:

— Отче Матея, ами ти какво...

— Хайде сега, карай нататъкъ, защото азъ трѣбва да си отварямъ очитѣ на четири.

Киро отмина още нѣколко крачки следъ своя водачъ. Струваше му се, че се движи между страшни сѣнни видения, които ще се свършатъ, щомъ има сила да повдигне ржка и да потърка очитѣ си. Но тази сила му липсваше. Не! Той не искаше да се събуди отъ сѣня. Макарь и страшенъ, сѣнътъ бѣше прелестенъ. Макарь и необикновенъ, той криеше нѣкакво обаяние, нѣкакъвъ божественъ смисълъ!

— Ето го даскала, воеводо.

Хубавиятъ сѣнь продължаваше. Киро бѣше застаналъ предъ самия воевода. Малко усилие и той съзрѣ едрата, черна сѣнка облѣгната на единственото дърво срѣдъ полето.

— Добъръ вечеръ, — поздрави той, съ гласъ съ който би поздравилъ Исуса, ако би го срѣщналъ срѣдъ нивитѣ да скита съ своитѣ ученици и да кжса класове.

— Далъ Богъ добро, народний човѣче!

Воеводата прошепна нѣколко думи на хайдутина, подсвирна нѣкому и едва следъ това продължи:

— Ние те разбрахме, господине, че си народенъ човѣкъ и затова те повикахъ. Отъ вѣрни хора научихъ за тебе. За какви ни мислишъ ти нась?

Предъ неочаквания въпросъ Киро се замисли.

— Какъ за какви? За хайдуги. За народни закрилници. За хора, които сж прежалили всичко само за нась.

— Да си живъ, братко. Туй искахъ да чуя. Не че ми сж потрѣбвали похвали, ами да те разбере, какво сърдце имашъ. Сега слушай: трѣбва ни хлѣбъ. Десетина хлѣба ни трѣбватъ. Въ тебе ни е вѣрата.

— Сега е лошо, — смути се Киро. — Ако знаехъ отъ вчера, че ще ви потрѣбва хлѣбъ, бихъ наредилъ на невѣстата да замѣси три печи.

— Ние затова не казваме отнапредъ, какво ни трѣбва. Хайдутинътъ, даскале, и въ тъмно вижда, ала и отъ сѣнката си се варди. Ако би зналъ отъ вчера, щѣше да кажешъ на невѣстата си, а тя на цѣлото село. Отъ другаде трѣбва да не подиришъ.

— Отъ една кжца мжчно се намиратъ... Чакай! Сетихъ се! Ще взема отъ дѣдо Илия Рапчовъ. Той е сърдцатъ старецъ. Па и челядъта му е голѣма. У него ще се намѣрятъ...

— Ти по-добре си познавашъ хората...

— Ей сега ще отида да го събудя. Ще грабна два човала хлѣбъ и ще дотърча.

— Съ тебе ще дойдатъ двама наши хора, даскале. Ти ще дадешъ хлѣбоветъ на тѣхъ и ще се приборешъ дома си. Не е за тебе работа да идвашъ пакъ при насъ. Още не е дошло редъ и даскалитѣ да станатъ хайдути.

Какъ много му се искаше на Киро да види лицето на воеводата! Да се взре въ това юнашко лице, да разгледа бръчкитѣ му, да запамети, какво е изражението на народния закрилникъ и самъ той да се опита да прилича на него. Затова искаше самъ да носи хлѣба. Вѣрваше, че дотогава може би ще се разкжсатъ облацитѣ, ще се подаде сърпа на луната и въ полумрака той ще може да разгледа Филипъ Тотю. А така...

— Каквото кажешъ, воеводо, — отговори Киро. — Азъ мислѣхъ, че момчетата сж уморени, та по-добре ще бжде азъ да донеса...

— Добре си мислилъ, даскале, ала хайдутитѣ не се умарятъ отъ такива дребни нѣща. Поседни сега да си починешъ, докато се обадя на хората и после ще отидешъ да изпълнишъ дѣлга си къмъ народа.

Воеводата тръгна изъ глогинитѣ, навеждаше се тукъ-тамъ, шепнѣше нѣщо неразбрано, сякашъ бѣше магьосникъ, който събира билки изъ храститѣ.

Киро следѣше сѣнката му и тръпнѣше. Какъвъ чуденъ човѣкъ. Страшенъ човѣкъ. Ако има хиляда такива, като Филипъ Тотю, султанътъ ще си иде въ Анадолъ и ще си царува надъ османлитѣ. А тука, въ България ще грѣе ново слънце.

Той повдигна очи къмъ облачното небе и отново се замисли: нѣма ли Богъ да му изпрати знамение? Да се разкъсатъ облацитѣ, да се подаде едно парченце синева само съ една звездичка и това да значи: даскалъ Киро, тъй ще се разкъсатъ облацитѣ и ще изгрѣе свободата.

Мисълъта му се превърна въ молитва:

— Господи, погледни отъ небето и приеми молитвата ми. За цѣлъ народъ се моля. Червей съмъ и не заслужавамъ погледа ти, Боже. Но азъ се моля за всички. И за децата се моля. Да не растатъ тѣ поне въ робия!

Не разредѣха ли наистина облацитѣ? Не се ли пооткриха! Не проблесна ли нѣкаква блѣзникава свѣтлина надъ полето?

Хей, хубавъ сънъ. Той, даскалъ Киро отъ Горни Турчета е срѣдъ полето съ хайдутитѣ на Филипъ Тотю! Той се помоли на Бога за знамение и Богъ му го изпрати. Изпрати го за да му вдѣхне вѣра. Да му даде сили и самъ да вдѣхва вѣра у другитѣ.

Между разкъсанитѣ облаци подаде рогъ месечината.

— Господи, азъ искахъ една само звезда, а ти изпрати месечината да ми покаже волята ти!

— Хайде, даскале. Ей тия двама юнаци ще дойдатъ съ тебе. Върви съ здраве и благословия!

Киро се сепна. Той погледна воеводата и му се пощѣ да го прегърне, да го стисне здраво и да му разкаже за знамението. Ала го изгледаха две огнѣни строги очи, очи които могатъ само да заповѣдватъ и да обичатъ.

— На добъръ часъ!

Той се наведе, пое дѣсницата на Филипъ Тотя, разтърси я здраво и тръгна съ хайдутитѣ.

Вървѣше съ високо вдигната глава, съ погледъ впить въ ивицата на луната и съ сърдце, което се силѣше да излети изъ гърдитѣ му.

Бурята, която даскалъ Киро чакаше вечеръта, се разрази на другия день.

Не отъ небето се извиваха огнени змии, не отъ облацитѣ блѣстѣха свѣтковици. Тѣ свѣткаха между стволитѣ на низката горичка надъ селото, проечаваше остъръ трѣсъкъ и върху ярко зеленитѣ върхари на дърветата се носѣше черенъ облакъ барутенъ димъ.

Биеха се хайдутитѣ и потерята башибозукъ, събранъ изъ турскитѣ села.

А селянитѣ отъ Горни Турчета се бѣха изпокрили изъ най-тъмнитѣ жгли на таванитѣ и плѣвницитеѣ, за да не изпитатъ гнѣва на агитѣ.

Къмъ обѣдъ отъ кжца на кжца тръгнаха низами. Къмъ тѣхъ селянитѣ имаха повече вѣра: знаеха, че сж царска войска и не безчинствуватъ толкова. Низамитѣ тропаха по портитѣ и викаха:

— Хей, селяни, излизайте да помагате на царската войска да залови хайдутитѣ. Ако не излѣзете ще смѣтаме и васъ за хайдути и душмани на падишаха.

Заедно съ низамитѣ вървѣха и първенцитѣ отъ селото — чорбаджи Вачо и дѣдо Колчо — за да убеждаватъ селянитѣ, че нищо лошо нѣма да имъ се случи, ако излѣзатъ да носятъ на башибозука вода и хлѣбъ.

А битката продължаваше. Черниятъ облакъ върху буюковата гора растѣше и задушливиятъ димъ на барута още по-остро се усѣщаше въ цѣлата околностъ. Пролѣтното слънце горѣше голѣмо и крѣваво. Лжчитѣ му прижурѣха и паряха безмилостно, като по жътва.

— И слънцето на битка грѣе, — тжжно мълвѣха старцитѣ и поклащаха глави. — Божичко, какви дни доживѣхме!

Сякашъ този день не бѣше день, а нѣкакъвъ сънь, неясенъ и несвързанъ съ нищо действително. Селянитѣ търчаха отъ кладенцитѣ до редицитѣ на башибозука, подаваха пълни стомни и менци, носѣха торби съ хлѣбъ, или събираха раненитѣ правовѣрни и ги отнасяха въ селото.

Въ очитѣ се отразяваше повече любопитство, отколкото страхъ. Какво ли ставаше въ гората? Какви ли бѣха тия хора, които бѣха залегнали между стволитѣ на букитѣ и сипѣха куршуми срещу агитѣ? И какъ бѣха посмѣли да направятъ такова нѣщо? Нѣма ли самъ Господъ да се разсърди, че раята е вдигнала глава?

Отъ цѣло село само единъ човѣкъ знаеше, какви сж борцитѣ. Той не бѣ успѣлъ да разгледа лицата имъ, но знаеше тѣхнитѣ сърдца и тѣхната воля. Сега съсъкътъ на куршумитѣ имъ му доразказваше всичко:

— Ето, бачо Киро, ти виждашъ истински народни хора. Сждбата ги изпрати за да се запознаешъ съ дѣлото имъ и да повѣрвашъ.

О, той вече вѣрваше.

Още отъ сутринята, когато започна боятъ, даскалъ Киро незабелязано се промъкна въ черквата да се помоли за хайдутитѣ. Застаналъ на дѣсния аналой, той повтаряше всички молитви които знаеше, безъ да се взира въ тѣхната смисълъ; повтаряше ги несвързано, защото въ ума му се тълпѣха други мисли: по-важни и по-голѣми. Той се мжчеше да се съсредоточи, но всѣки вистрелъ го караше да се стѣписва:

— Не прониза ли куршумтътъ отъ този вистрелъ сърдцето на нѣкой народенъ човѣкъ? А може би и самия войвода? Боже сохрани...

— А защо не отида да видя какво става? — настойчиво го подканяха мислитѣ му.

Тогавя си спомняше думитѣ на войводата, че не е още време и даскалитѣ да ставатъ хайдути. А войводата навѣрно бѣше правъ. Той бѣше видѣлъ много и много и по хайдушкитѣ работи повече имаше право да говори.

Бачо Киро си остана въ черквата приседналъ на единъ отъ троноветѣ, съ глава отпусната на гърди.

Така го намѣриха дѣдо Вачо и Хасанъ-ага, когато боятъ бѣше вече свършенъ.

— Даскалъ Киро, ти тукъ ли си, бе сине? Убихъ се да те диря...

— А? — даскалтѣтъ изправи глава и погледна дѣда Вача, каточели току що го бѣха събудили.

— Убихъ се да те диря, — повтори старецътъ. — Като те знамъ какъвъ умъ носишъ, като знамъ, че дето седнешъ все за бѣлгарско приказвашъ, рекохъ си...

— Свърши ли боятъ — запита Киро.

— Свърши. Върви, че вѣнъ на двора те чакатъ Хасанъ ага и единъ юзбашия.

Вѣнъ слѣнцето грѣеше, сякашъ по-кърваво и по-горещо. Турцитѣ седѣха подъ орѣха. Добродушниятъ Хасанъ ага бѣше бледъ и разстроенъ. Навремени съ тюккане поклащаше глава. А юзбашията гнѣвно хапѣше устни и съ края на новата си алафранга сабя чертаеше нѣщо по пѣсѣка.

— Този ли е даскалтѣтъ? — попита той Хасанъ ага и се взрѣ въ бача Кира. — Лудъ човѣкъ ще е, щомъ се е заврѣлъ въ черквата, когато цѣло село се обърна на опаки.

— Отъ страхъ трѣбва да се е скрилъ сиромакътъ, — поясни старецътъ. — Той е човѣкъ ученъ и...

— Даскале, — прекъсна го юзбашията, — трѣбвашъ

ми за една работа. Хванахме единъ хайдутинъ живъ, та да го изпиташъ. И умната: ще си отваряшъ ушитъ на четири да не изгървешъ нѣкоя дума! Знаешъ, че и твоята глава може да отиде.

Киро не отвърна. Нему му стана все пакъ драго, че само единъ отъ хайдутитѣ съ хванали живъ. Другитѣ или сж се спасили, или — не дай Боже — сж паднали до единъ.

— Да вървимъ

На мегдана предъ черквата низамитѣ бѣха оградили единъ човѣкъ. Киро видѣ, че нещастникътъ е обвързанъ съ вжжета и е захвърленъ на земята, но не можа да разгледа лицето му,

— Ей този е разбойникътъ!

— Изправете го, — заповѣда нѣкой.

Нѣколцина низами подигнаха хайдутина и го подкрепиха.

Киро се вгледа въ окръваненото и почернѣло отъ баругъ лице на бунтовника и едва не ахна. Предъ него стоеше пратеникътъ на Филипъ Тотя—сжщиятъ оня младъ здравенакъ, който го бѣше завѣлъ при войводата и който тъй старателно мълчеше.

— Питай го колко другари е ималъ, — каза юзбашията.

Киро предаде въпроса, ала хайдутинътъ само се усмихна и наведе очи.

— Питай го пакъ, — изсъска турчинътъ. — И му кажи. че ще заповѣдамъ да го печатъ на слабъ огънь, до като си изкаже и майчиното млѣко.

Хайдутинътъ мълчеше. Той навѣрно разбираше думитѣ на юзбашията, защото се усмихваше, но устнитѣ му бѣха сковани.

— Не иска да говори, ефендимъ, — каза Бачо Киро и едва скри радостта си, че народниятъ човѣкъ и сега е такъвъ, какъвто бѣше презъ ноцъта.

— Не иска да говори ли? Сега ще проговори!

Юзбашията измъкна сабята си и съ тъпата страна удари вързаниятъ бунтовникъ. Даскалтътъ изви глава, за да не гледа. Очитѣ му се премрежиха отъ сълзи и въ гърлото му се надигна тежка отровна мжка. Пощѣ му се да се спусне върху турчина, да изтрѣгне сабята изъ ржцетѣ му и съ все сила да я завърти. Спомни си думитѣ на войводата и това го опомни. Щомъ не е дошло още неговото време — ще

чака. А тогава нека да го мжчатъ! И Иисуса Христа сж го мжчили!

Турчинътъ повдигна втори пжтъ сабята, но задържа ржката си вдигната. Единъ конникъ се спусна между низамитъ и бързо събщи:

— Ефендимъ, още хайдути има наоколо. Единъ сега отиде къмъ Михалци. Бързай до като е свѣтло да го догонимъ.

Юзбашията прибра оржжието си и бързо заповѣда:

— Четирима души,—ей вие тамъ,—откарайте това псе въ Търново. Тамъ ще заговори! А другитъ — следъ менъ!

Докато низамитъ се суетѣха, бачо Киро неусетно приближи хайдутина и запита тихо:

— Какво стана съ четата и съ войводата?

— Хванаха Балкана, даскале, кой знае колко сж далече. Само одного убиха и мене заловиха живъ, защото съмъ раненъ. Такъвъ ни е живота насъ. Прощавай, па ме помни съ добро...

— Прощавай, братко.

Киро се измъкна полека на страна, изпроводи съ очи низамитъ и пленника имъ и бавно тръгна за дома си.

Той седна подъ лозата на двора, смукна нѣколко пжти отъ прѣстената си луличка и се унесе въ нѣкаква кошмарна дрѣмка.

Когато ти е пълненъ деньтъ, часоветъ минаватъ бързо и неусетно. Каточели самó слънцето по-скоро обхожда небето, каточели нощъта по-бързо се претъркаля задъ гори и планини.

Днитъ на бачо Киро бѣха пълни. Преливаха отъ пълнота. Той ставаше отъ тъмно, свършваше туй-онуй изъ кжци, отиваше въ кафенето при старцитъ, размѣняше по нѣколко думи, купуваше по нѣщо мждро отъ побѣлѣлитъ глави, отъ тамъ се опжтваше въ школото, работѣше до обѣдъ съ радостъ и любовъ; следъ обѣдъ пишеше въ тетрадки това, което трѣбваше да предаде на своитъ ученици на следния день, а вечеръ, когато слънцето се наведеше низко на западъ и уморенитъ селяци се прибираха отъ кжра, той събираше младежъта за да допълня познанията ѳ.

Киро получаваше всички вестници, които можеха свободно да се разпространяватъ изъ предѣлитѣ на отоманската империя, четѣше ги редъ по редъ, препрочиташе ги по нѣколго пжти и това, което научаваше обхождаше цѣло село. Той получаваше и други вестници; носѣше ги отецъ Матей Миткалото, или нѣкой другъ орѣфанъ калугеръ, подаваше му ги скришно и му прошепваше:

— Даскале, като го изчетешъ дай го на вѣрни хора, да видятъ какво тъкмятъ народнитѣ водачи забѣгнали въ Влашко.

А това, което народнитѣ водачи тъкмѣха, вече проличаваше. Даскалъ Киро самъ бѣ посрещналъ четата на Филипъ Тотя, а три месеца по-късно научи, че и друга чета бѣ минала почти по сжщото време. Водилъ я Панайотъ войвода. А за даскала бѣше съвсемъ ясно, кой праща хайдушки чети въ България.

При минаването на четитѣ Киро откри една истина: на хайдутитѣ не имъ трѣбва само хлѣбъ и сирене, не имъ трѣбва само баруть и восъкъ. Отъ друго нѣщо иматъ тѣ по-голѣма нужда. Трѣбватъ имъ хора. И не хора да носятъ пушки, а да иматъ български сърдца.

Следъ битката между Тютювата чета и низамитѣ, той научи какво бѣ станало въ Михалци.

Пандуринтъ Край-Нейко обхождалъ мерата. Видѣли го турцитѣ, които скитали изъ околността да дирятъ хайдуди, сепнали се отъ старото шишане на пандурината и надали викъ. А самъ Нейко се уплашилъ отъ турцитѣ и хукналъ къмъ село. Почти всрѣдъ село го хванали низамитѣ и, безъ да го разпитватъ кой е и какъвъ е, смазали го отъ бой. Намѣсилъ се попъ Стефанъ, опиталъ се като човѣкъ да имъ каже, че Нейко е миренъ селянинъ, че е излѣзълъ да обходи мерата, тъкмо за да варди хорския имотъ отъ разбойници. Никой не го послушалъ. Не само: юзбашията заповѣдалъ да биятъ и него защото билъ хайдутинъ и царски душманинъ. Пребили и попъ Стефана. Смазали дивита му въ пояса, а едно малко тревниче, което носѣлъ подъ елека си, отъ ударитѣ станало като памукъ. И само това ли? Отъ страхотии косата на човѣка би настрѣхнала. А какво правили другитѣ селяни? Какво правили всички селяни? — Изпокрили се въ миши дупки и не смѣяли три дни да излѣзатъ за да прибератъ пребититѣ и умиращи нещастници.

Ето тия нѣща направиха даскалъ Киро да прогледне. Тѣ му показаха, че още много трѣба да направи за да научи хо-

рата да се борят и да уважават борците. Старитъ вече не би могъл да научи, но младитъ, тия на които бѣше разказвалъ за доброто време, когато българинътъ не е билъ робъ и които върваха дивно-хубавитъ му приказки, тия млади дето вървѣха по стѣпките му, както апостолитъ сж следили Иисуса — тѣ можеха да направятъ много.

Киро полека се отдѣли отъ своитъ връстници, отдѣли се и отъ старцитъ и се сдружи съ огненитъ сърдца на младитъ. Събираше ги вѣнъ отъ село, разказваше имъ за всичко що би ги заинтересувало, измисляше имъ игри и забавления. И всички игри криеха въ себе си, или нѣщо юначно, или нѣкакво особено благородство. Тѣй ги подготвяше за народно дѣло.

И турцитъ обичаха даскалъ Кира. На учителитъ хора тѣ гледаха съ нѣкакъвъ суевѣренъ страхъ. Такъвъ страхъ имъ вдѣхваше и даскалътъ. Той четѣше турски по-добре отъ ходжата и вечерь до късно тълкуваше предъ Хасанъ ага и другитъ турци-първенци високата цариградска политика.

Самъ Еттемъ бей отъ Павликени обичаше даскала защото Горни-Турчета бѣше негово родово владение и нему бѣше гордостъ да има въ селото си такъвъ ученъ човѣкъ, който дава умъ на млади и стари.

Много често боятъ канѣше Личо и Киро на ракж-кефи въ Павликени. Той изпращаше своя удобенъ файтонъ да вземе гоститъ, посрѣщаше ги предъ портата, отвеждаше ги въ вжтрешния дворъ до чешмата и тамъ ги гощаваше до срѣдъ нощъ.

О, колко необикновенни чувства вълнуваха тогава душата на даскала. Колко често му се искаше да се обърне къмъ турчина и да му каже право въ очитъ, че тѣхното царство вече се е свършило, че той не иска да бжде робъ, че като него сж стотици и хиляди и че тия стотици и хиляди ще прогонятъ агитъ въ Анадола. И не страхъ го задържаше да изрази своитъ истински чувства, а съзнанието, че по-добре е да научи отъ своя неприятелъ, какви му сж мислитъ и чувствата, за да имъ отвърне съ подходяща мѣрка.

Тѣ надълго разговаряха за хайдутитъ и за бѣжанцитъ въ Влашко. Еттемъ бей повдигаше рамене и отсичаше съ турски фатализъмъ:

— Каквото ще става — ще стане. Ала не бива нашитъ хора да се мѣсятъ въ такива нѣща, защото много кръвъ ще се пролѣе.

Тогава Киро отговаряше, като се мжчеше да бжде съдържанъ:

— Не сж виновни хайдутитѣ, бей ефендимъ. И тѣ не сж станали такива отъ добро.

— А какво повече иска раята? Н: е ли милостивъ падишахътъ къмъ васъ. Не се ли грижи и за турци и за българи, като за свои чеда? Не дава ли ви правдини? За кого издаде хат-и-шерифа и хат-и-хумаюна?

— Ефендимъ, падишахътъ е добъръ. Ала докато дойде неговата добрина до насъ стопява се. Като снѣжна топка се стопява. За това е недоволенъ народътъ. За това сж плъзнали и хайдутитѣ по Балкана.

— Слушай, даскале, азъ да ти кажа. Коумто каквото е писано: на турчина е писано да бжде ага, а на българина — рая.

— Българинътъ не всѣкога е билъ рая, ефендимъ, — изтежко наставяше даскалътъ. — Ние си имаме история и знаемъ, че и българитѣ сж имали царство и господарство. Прегрѣшили предъ Бога и той ги наказалъ да бждатъ роби на османлиитѣ. Това е!

Искаше му се да каже още:

— А какво ще стане, когато Богъ прости прегрѣшението ни?

Но Еттемъ бей отвърщаше на думитѣ му многозначително:

— Зная азъ тия работи, бачо Киро. Ако отворя раклата да извада зайчитѣ кожи съ стари писмена, ще подскочишъ. И азъ мога да кажа много нѣщо за миналото на нашия край, ами не е време за приказки. Живота иска друго.

Бачо Киро привеждаше глава и замълчаваше. Защото и той знаеше какво иска времето и живота. Той го знаеше по-добре отъ турчина. Не бѣше се затворилъ като него въ четиритѣ стени на харема. Не бѣше се обградилъ само отъ хрѣтки и коне, а дишаше съ гърдитѣ на цѣлъ народъ, страдаше съ мжкитѣ му, плачеше съ неговитѣ сълзи.

Едно нѣщо отъ думитѣ на Еттемъ бея караше Киро да се замисли: намѣкътъ за заешкитѣ кожи съ стари писмена.

Но когато на следния день запитваше турчина за тия странни и, види се, скжпоценни паметници, последниятъ по-вдигаше рамене:

— Казалъ ли съмъ ти такъво нѣщо, даскале? Навѣрно съмъ билъ пийналь повече мастика.

И толкова.

Киро предугаждаше тайната на Еттемъ бея. Предугаждаше, че и той е постъпилъ както нѣкои други боляри, за които пишеше отецъ Паисий: покръстилъ се, за да си запази имота и живота. Не, разбира се, Еттемъ бей се е покръстилъ, а неговитѣ прадѣди — старитѣ ония боляри, които сж познавали величието и славата на българитѣ, които сж виждали витязитѣ на Шишмана и отъ страхъ за кожата си не сж посмѣли да имъ се притечатъ на помощъ.

И вмѣсто да уважава Еттемъ бея за неговото добродушие и грижа къмъ селянитѣ, бачо Киро го презираше повече отколкото презираше другитѣ турци. Въ неговата добрина виждаше и страхливостъ и подла хитростъ. А го понасяше, само защото знаеше, че може да стане нужда да превзема калето отвѣтре.

— — — — —

Загасваше юлската пещъ. Отъ къмъ Балкана се спусна лекъ вѣтрець, за да освежи обгорѣлитѣ лица на жътваритѣ. На бледосиньото небе се показва сребърниятъ сърпъ на луната, сякашъ и дѣдо Господъ се канѣше да почне жътва.

Изъ полето се понесоха веселитѣ пѣсни на жътваритѣ, които се прибираха къмъ село и съ пѣсень изразяваха радостъта си, че тежкото като жълтица зърно безъ прекеждия ще влѣзе въ хамбаритѣ.

Отъ всички пжтеки край синуритѣ се събираха млади хора, дочакваха се, съ смѣхъ и припѣвки се срещаха и развеселени се подкачаха:

— Хайдете-хей! Окъснѣхме! Да не би да се каните и на месечина да събирате ржкойки.

Далече по пжтя предъ жътваритѣ се прибираше селската черда. Сладкитѣ звуци на кавала и хлопатаритѣ се губѣха въ облаци златенъ прахъ.

— Радо, — подкачи се високъ снаженъ момъкъ и очитѣ му весело свѣтнаха, — довечера ще пратя сватове да те искатъ. Като те гледахъ днесъ да жънешъ, много те харесахъ: отъ сто ржкойки не можешъ да направишъ снопъ.

Мъничката Рада обидено се сопна:

— Ти вземи Ганка. Тя съ мечешката си лапа отъ една ржкойка прави снопъ. Съ нея нѣма защо ти да работишъ. Тя ще смогва и за двама ви...

— Не смѣя, — отвърна момъкътъ, — ще ме бие! Каквато е голѣма, може и да ме убие.

— Да те убие Господъ!

ОТКРИВА СЕ ПОДПИСКАТА ЗА ГОДИНА **СЕДМА** НА

Библиотека
„Български Исторически Романи“

.....

презъ която година библиотеката ще даде

следнитѣ десетъ голѣми романи:

1. Преселници	отъ	Конст. Н. Петкановъ
2. Чипровското въстание	„	Цвѣтанъ Минковъ
3. Жертвени нощи	„	П. Карапетровъ
4. Бачо Киро томъ I	„	Змей Горянинъ
5. Бачо Киро томъ II	„	„
6. И не веди насъ во изкушение	„	Ст. Чилингировъ
7. Зададе се облакъ гъменъ	„	Вас. Каратеодоровъ
8. Иоанъ Асенъ томъ I	„	Фани Мутафова
9. Иоанъ Асенъ томъ II	„	„
10. Иоанъ Асенъ томъ III	„	„

**Който се запише абонатъ на библиотеката
при намаленъ абонаментъ**

отъ 200 на 160 лв.

получава 1) до дадения по абонаментната квитанция
срокъ **КНИГИ БЕЗПЛАТНО ПО ИЗБОРЪ**

за 100 лева

и 2) Чиновническото Кооперативно Спестовно За-
страхователно Дружество срещу платения абона-
ментъ до изтичане на абонаментната година

**ЗАСТРАХОВА АБОНАТА ПРИ СМЪРТЪ ОТЪ
ЗЛОПОЛУКА**

за лева 20,000 (двадесетъ хиляди)

по силата на застрахователния договоръ № 4944,
склученъ съ книгоиздателство „Древна България“.
Застраховката е склучена въ полза на наследници-
тѣ на посочения въ платежната квитанция абонатъ.

РЕДАКЦИЯ: СОФИЯ ул. „ГУРКО“ 32 — тел. 2-43-30.

Цена 40 лева